

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

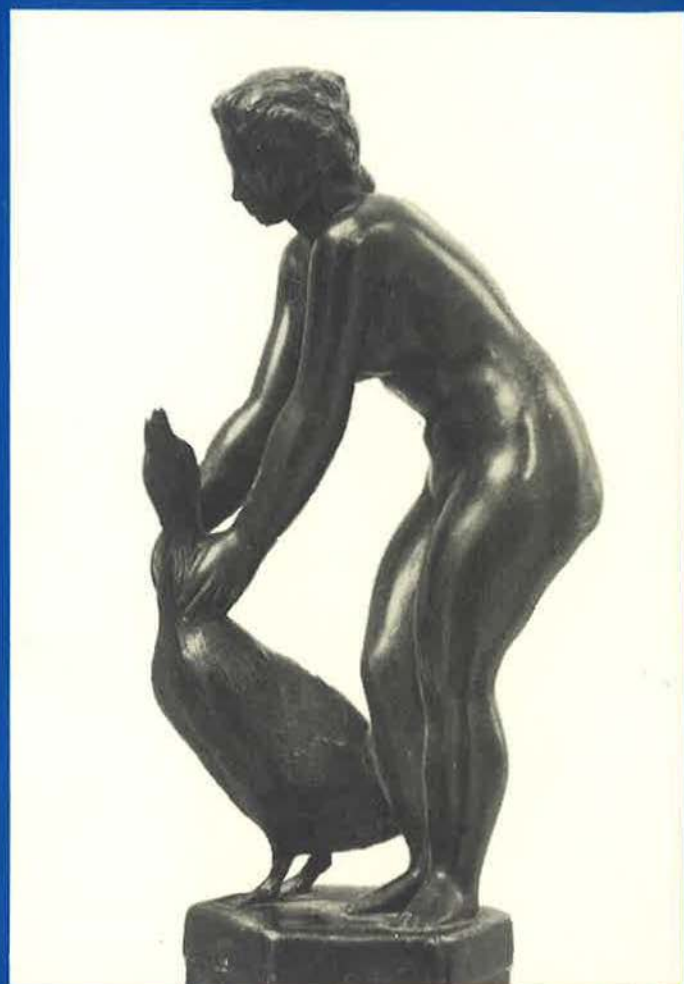
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HIMMERLAND

OG

KJÆR HERRED
1973

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

XXXIV BIND

1973

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

9

Redaktionsudvalg:

Konsulent J. Jeppesen Jensen (redaktør)

Museumsdirektør Lars Rostrup Bøyesen

Vicestadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen

Rektor Kaj Løber

Overlærer Svend B. Olesen

74/48

1912-73

150.00

Erindringer af mit Liv

Af L. N. Balslev.

Med et forord af Anders Balslev, Oberstløjtnant ved Dronningens Livregiment.

Forinden vi lader L. N. Balslev selv fortælle om sin barndom i Hammer præstegård, vil det være hensigtsmæssigt at oplyse, hvem L. N. Balslev var.

Lauritz Nicolai Balslev var søn af Rasmus Vilhelm Balslev, der var født i Haarslev 30. juni 1807, sognepræst Hammer-Horsens 1841–54, død 29. september 1882 som sognepræst i Nr. Broby.

L. N. Balslev blev født i Hammer 17. oktober 1845. Han blev cand. theol. 1871. Biskop over Fyns Stift 1903–22. Død 12. oktober 1923. (Se i øvrigt »Stamtavle over Haarslevgrenen af slægten Balslev«.)

Erindringerne indledes med et forord, hvoraf følgende uddrag citeres: »Og naar jeg nu i en Alder af 73 Aar forsøger at optegne i Sammenhæng mit Livs Tildragelser, tildels efter Dagbøger og tidligere Udkast, da mener jeg heller ikke at have oplevet eller udrettet noget, som har Krav paa at mindes i videre Kredse. Men for min Erindring og navnlig for mine Børn vil de efterfølgende Blade dog vistnok være af Interesse og maaske til Nytte. Ud over dette vil de næppe have nogen Betydning.

Tiden iler, og et Menneskes Liv her paa Jorden er snart udrundet med dets Glæder og Sorger, dets Higen og Stræben. En liden Stund bliver vort Billede staaende tilbage i den nærmeste Efterslægts Erindring, saa blegner det og forsvinder efterhaanden i Glemselens Mørke.«

Disse erindringer er altså kun skrevet for børnene. Jeg finder imidlertid — som den sønnesøn, der har arvet erindringerne — at de har interesse ud over børnenes snævre kreds. For denne årbogs læsere har jeg ment, at det måtte have lokalhistorisk interesse at læse om, hvordan livet formede sig i »Hammer Præstegaard« for 125 år siden.

Hammer Præstegård findes ikke mere, og de personer, der omtales i erindringerne, lever ikke mere. Det er da mit håb, at erindringen om dette sted og disse mennesker gennem denne optagelse i årbogen må bevares lidt længere end »en liden Stund«.

Det kan måske være af interesse at oplyse om, hvordan det gik de andre Hammerbørn. Den eneste pige, Mine, døde 13 år gammel i Skydebjerg. Christian Frederik

Balslev var sognepræst i Borup-Kimmerslev 1895–1915. Han døde 6. maj 1923. Carl Johan Albert Balslev var landmand og ejer af V. Mellerup, Jerslev sogn i Vendsyssel. Han døde 10. juli 1917. Sofus Theodor Balslev var sognepræst i Søndersø. Han døde 13. juni 1936.

Her bringes som nævnt kun 2. afsnit af erindringerne, der kun findes i manuskript. Erindringerne har i øvrigt følgende indhold:

Forord.

1. Lidt om mine Forfædre (til dels efter deres egne Optegnelser).
2. Mit Barndomshjem. 1845–54. (Hammer).
3. Skoleår. 1854–65. (Skydebjerg–Haderslev–København).
4. Studenteraar. 1865–71.
5. Kandidataar. 1871–75.
6. Første Præsteaar. 1875–77.
7. Sognepræst for Hvilsager og Lime. 1877–83.
8. Sognepræst for Vester Hæsinge og Sandholt Lyndelse 1883–95.
9. Stiftsprovst i Odense 1895–1903.
10. Biskop over Fyens Stift 1903–

2. Mit Barndomshjem. 1845–54. (Hammer).

I Kjær Herred i Vendsyssel paa den nordre Heldning af et Højdedrag med store Lyngbakker, de for deres ejendommelige Skønhed bekendte Hammer Bakker, omtrent 1¹/₂ Mil nordøst for Nørre Sundby, laa tidligere en Præstegaard kaldet *Hammer Præstegaard*, afsides fra andre Boliger. Dér boede min Fader i 13 Aar (1841–54), og dér blev jeg født den 17. Oktober 1845 og døbt den 21. December samme Aar i Hammer Kirke med Navnet »Lauritz Nicolai Balslev« efter min afdøde Farbroder. Mine Faddere var: Madam [Præstekone] Koefoed i Sulsted, Jfr. Trine Ilum paa Attrup, Hr. Ahlmann paa Langholt, Hr. Friis paa Faurholt og Mejeriforpagter Brücker paa Langholt. (Min Moder blev introduceret d. 7. December). — Vi var i alt 5 Søskende, af hvilke jeg var den mellemste. De to ældre var Anna *Rasmine* og Christian *Frederik*, de to yngre var Carl Johan Albert og *Sophus* Theodor, alle fødte dér i Præstegaarden.

Alle mine Minder fra hin Tid samle sig i ét Indtryk: et tarveligt og lykkeligt Barndomshjem. Vi Børn voxede op næsten ukendte med andet af Verden end Lyngbakkerne mod Syd og de vidtstrakte flade Kær mod Nord med deres brogede Larm af Fuglevildt. Men vi legede udmærket i disse Omgivelser, og »Sandgraven« og »Mølle-

højen« (hvor der en Gang havde staaet en Mølle) vil stedse bevarer af os i Erindringerne som vore mest yndede Tumblepladser.

Vi var sunde og stærke Børn; men vi havde ogsaa stærke Forældre at slægte paa. Navnlig var min Fader i sin kraftige Alder usædvanlig stærk baade af Helbred og Legemskræfter. En af vore Avlskarle fra min Barndom ved Navn Mølgaard, hvem jeg mange Aar efter besøgte, da han boede som Gaardmand i Sulsted (Vendsyssel), fortalte mig, at han ofte, naar der blev maalt Korn op, har set min Fader tage den fyldte Skæppe op ved Hanken med én Haand og hælde den af i Sækken. Og da jeg indvendte:

»Det er umuligt, Mølgaard, det har De ikke set!« svare han: »Jo, det har A sit manne Gaang«. Jeg var den Gang Præst i Hvilsager, og da jeg kom hjem fra min Rejse, gik jeg op paa Loftet og fyldte en Skæppe med Korn for at prøve, om jeg kunde gøre det samme; men det var mig umuligt, og jeg havde dog som gammel Gerder ret gode Kræfter. Men Rygtet, der gik i Vendsyssel om min Faders overordentlige Kræfter, skrev sig nok især fra følgende morsomme Begivenhed, som min Fader selv har fortalt mig: Han var en Dag med ude i Kæret for at hente et Læs Lyng. Et Sted var der en Fordybning, hvor Hjulene sank i den bløde Grund, og alt hvad der piskedes paa Hestene, hjalp ikke. Saa siger min Fader til en Daglejer, som var med og var bekendt for sin Styrke: »Lad os spænde Hestene fra og selv trække Læsset op, Anders Poulsen!« — »Det kan vi ikke«, svarede Anders Poulsen; men min Fader mente: »Jo!« og Hestene blev spændt fra. En Pige, som sad ovenpaa Læsset, vilde springe ned. »Nej, bliv du kun, og brug Pисken«, sagde min Fader. Saa tog de to hver sin Hammel, og virkelig trak de Læsset op.

Lauritz Nic. Balslev. 1845–1925.

Fot. Det kongelige Bibliotek.

— Denne Begivenhed, som tillige er karakteristisk for min Faders skæmtsomme Lune, blev fortalt vidt og bredt. Og da min Fader nogen Tid derefter skulde prædike i Vakance et Par Mile borte, modtog Degnen ham med de Ord: »Saa, det er den stærke Præst fra Hammer!«

Vi blev kærligt opdragede, og jeg mindes ikke mange legemlige Revselsler. Min Fader var en Børneven, og min gode fromme Moder var omhyggelig og opofrende overfor os. Jeg var ofte paa Spil og ansaaes for at være den vanskeligste at passe paa. Ganske uden Mærker og Skrammer slap jeg heller ikke.

En Gang faldt jeg ved at løbe efter en Kalv ude i Gaarden og brækkede min venstre Arm. Den hovnede op, og næste Dag kørte min Moder med mig til Lægen i Nørre Sundby for at faa at vide, hvad den fejlede. Jeg holdt ikke af, at Lægen trak i Armen; men saa blev der lovet mig en toskillings Kage, dersom jeg kunde lade være med at græde. Kagen blev hentet hos Bageren og sat foran mig paa Bordet, og jeg vandt den. Saa skar Lægen en Cigarkasse i Stykker og bandt to Skinner paa min Arm. Det fandt jeg morsomt; og da vi kom hjem og holdt for Døren, og Fader kom ud, spændt paa at høre, hvad Lægen havde sagt, raabte jeg fornøjet til han: »Fader! Doktoren bandt Pinde paa min Arm«. Meddelelsen glædede just ikke min Fader, som nu forstod, at Armen var brækket. Dette var i Aaret 1849, og jeg var den Gang omtrent 4 Aar gammel; men jeg mindes det tydeligt alt sammen, som om det kun var faa Aar siden.

Paa min højre Arm bærer jeg endnu nogle Ar fra et Bid af Lænkehunden. Den var ellers min gode Ven, men den dag havde jeg drillet den med en død Fugl. Det var en Middagsstund i mit 9de Aar. Jeg vilde skjule, hvad der var sket; men om Eftermiddagen i Geografitimen (vi havde den Dag, saa vidt jeg husker, om de nordamerikanske Fristater) hovnede Armen saaledes op, at det kunde ses udenpaa Bluseærmet, og Huslæreren Sørensen fik da Sammenhængen at vide, hvilket indbragte Hektor en Dragt Prygl, som jeg vistnok burde have delt med ham. Da jeg havde hørt, at det bedste Lægemedel imod Hundebid var at lade en Hund slikke Saaret, smurte jeg siden Fløde paa Saarene og lod Hektor selv slikke den af. Det varede for øvrigt længe, inden Armen blev lægt.

Paa min venstre Haand har jeg endnu Ar efter et Brandsaar, som jeg

fik ved at komme for nær til en gloende Kakkelovn; og over det venstre Øje bærer jeg et Ar efter et Fald; havde jeg faaet Slaget lidt længere til venstre i Tindingen, havde det vistnok været dødeligt.

Af Væxt var jeg høj og voxede forbi min mere end halvandet Aar ældre Broder Frederik. Fader talte ofte om, at jeg skulde være Gardist, og saa maalte han paa Væggen, hvor høj jeg da skulde være. Alligevel kunde Frederik nok hævde sin Værdighed som den ældste af os, baade i Henseende til aandelig Udvikling og legemlig Styrke. Han kunde med sine smaa haarde Næver slaa i Bordet, saa at der sad Mærker af Knoerne. I øvrigt kom vi for det meste godt ud af det sammen.

Hvad der staar for mig med et særligt Skær af Hygge, er Vinteraftenerne, naar vi Børn efter at have tumlet os paa Isen paa den store Dam vest for Gaarden eller med Kjelken («Kilken») i Bakkerne samledes om Bordet i Dagligstuen, og vore Forældre spillede Abe-spil, Gnav, Lotteri eller »Kasino« med os. Belysningen var kun Tællelys, hvoraf Moder selv støbte en Mængde hvert Aar. I Almindelighed var der kun ét Lys paa Bordet; ved festlige Lejligheder havde vi Stearinlys.

Lampe kendte vi saa at sige ikke til i mit Barndomshjem, naar undtages den meget tarvelige Tranlampe i Folkestuen, som Pigerne sad og spandt ved. Jeg husker tydeligt, da vi i Hammer fik den første — og eneste — Stuelampe. Det var en Moderatørlampe, som blev skænket af et Brudepar, som Fader havde viet, skønt Bruden ikke hørte til Sognet.

Der var stor Stads, naar den Lampe en sjælden Gang blev tændt, og vi fandt, at den runde Kuppel lyste som Solen.

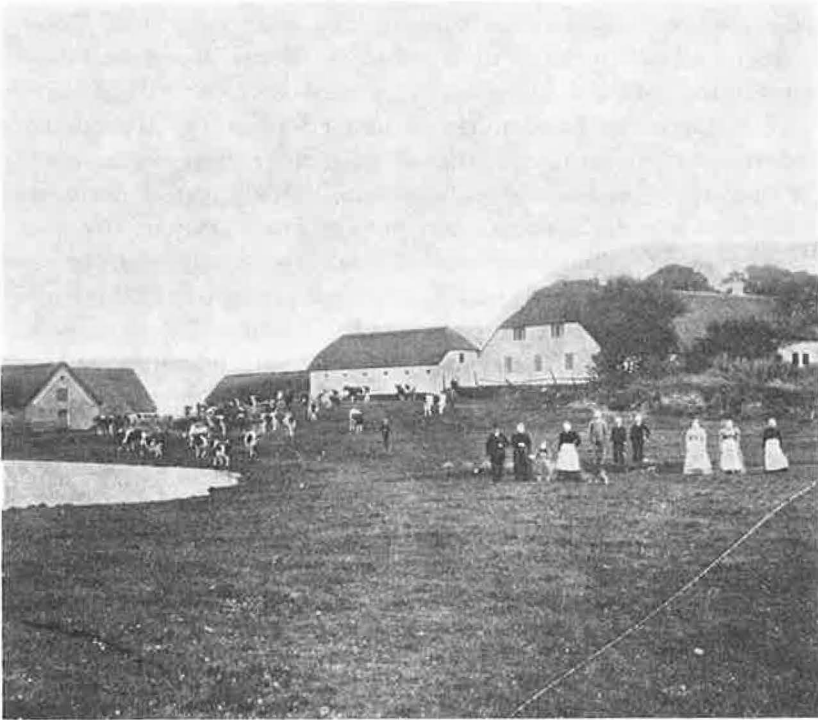
Ja, det var Nøjsomhedens Tider! Tapeter eller Maling paa Væggene kendte vi ikke til. Alle vore Stuer var hvidkalkede; men den fine hvide Kalk tog sig godt ud til Møblerne og Skillierne. Udvendig var kun Stuehuset og de to øverste Sidelænger hvidtede; de to nederste Sidelænger og den store Lade havde klinede Lervægge, og kun om Karlekammerets lille Vindue var der strøget en hvid Ramme af Kalk. Nederst i Gaarden var der en Lerdam, hvor Leret blev æltet af Stude; og en Gang hvert Foraar havde vi en Mængde Klinekoner til at reparere Væggene i Udhusene.

Tarveligt i Sammenligning med vore Dages Fordringer var ogsaa

Køretøjet. Først det sidste Aar i Hammer fik vi en Fjedervogn, en gammel brugt Vogn til 100 Rdl., sandsynligvis for at kunne komme standsmæssigt til Fyen. Ellers havde vi kun to stivaxlede Kassevogne uden For- eller Baglæder og med løse Agestole, som blev tagne af, naar Vognene blev brugte til Hjemkørsel af Tørv. Den simpleste af disse Vogne var Sognevognen; den anden blev brugt til finere Kørsler, og naar den kom for Døren med de to Dragonheste for, syntes vi, at det var storartet. Paa den Tid leverede nemlig Præsterne Dragonheste, og en af vore Køreheste var med ved Isted 1850. Fader var selv en god Rytter og red ofte de halvanden Mil til Annexet, navnlig om Vinteren, naar Snelag gjorde Vejene ufarbare.

Juleaften var vi lykkelige ved tarvelige Smaagaver. Juletræ havde vi ikke, og vi blev ikke forvante med kostbart Legetøj. Børn lege ogsaa ofte bedst med det simpleste og mangen Gang helst med det selvlavede Legetøj; det sætter Indbildningskraften i Bevægelse. Min Indbildningskraft var meget levende. Naar vi Børn om Aftenen var bragt til Sengs i et afsides Værelse, som laa nogle Trappetrin højere end de andre ovenover Kælderen, det saakaldte Overkammer, var det gerne Skik, at en af os fortalte højt for de andre af de Historier og Eventyr, som vi alle kendte lige godt, saa at Fortælleren blev rettet, dersom han sprang noget over. Undrtiden skulde jeg da tilsidst lukke Øjnene og fortælle, hvad jeg saa, og det var da gerne Røvere eller vilde Mennesker og Uhyrer, saa at vi kunde blive helt bange alle sammen, jeg selv med.

Jeg har nævnt »Sandgraven« og »Møllehøjen« som vore mest yndede Tumblepladser. Den første laa syd for Havediget; den anden laa noget længere borte mod Sydøst midt imellem Præstegaarden og Kirken. Hammer Kirke laa ganske isoleret 500 Skridt fra Præstegaarden. Den havde et højt Taarn, men saa smalt, at det ikke kunde bære Kirkeklokken, endskønt denne var saa lille, at jeg kaldte den »Ringepotten«; den hang i et Træstillads paa Kirkens østre Gavl. En lille Anekdote om denne Kirkeklokke har jeg ofte hørt min Fader fortælle. Da Christian VIII var død, og der hver Dag skulde ringes med Kirkeklokken over ham, var det en Dag, at Fader stod med Folkene ude i Gaarden. Nogle sagde, at Kirkeklokken ringede, andre kunde intet høre; saa løb den førømtalte Daglejer Anders Poulsen udenfor Gaarden for at lytte. Da han kom tilbage, sagde han paa sin lune

Hammer præstegård o. 1895.

Fot. Viggo Kragmann.

Maade: »A kan høre Frøerne i Hammerdam, men Kirkeklokken kan A int høre«. Hammerdam laa paa den anden Side af Kirken. Min Fader drev selv Avlingen til Præstegaarden, der havde et Jordtiliggende af c. 300 Tdr. Land; men deraf var kun c. 70 Tdr. Land opdyrkede. En stor Del var Kær, en større Del Lynghede og sandet Jord, hvor Faarene gik. Naar vi gik hos Faaredrengen oppe i Lyngbakkerne, var vi som langt borte fra den øvrige Verden, og vi havde en underlig Følelse af Ensomhed derude i Bakkerne, hvor man næsten aldrig saa et Menneske, og hvor man kunde raabe og synge, saa højt man vilde, uden at nogen hørte det. Kom der en enkelt Gang et Menneske gaaende, var man næsten bange for ham som for en Aabenbaring fra en fremmed Verden. Navnlig mindes jeg to Fremtoninger, som jeg havde en vis Respekt for. Den ene var en gammel Kone, der vistnok boede ganske ene i et lille Hus et Sted oppe i

Bakkerne; hun kaldtes Else Vild og kom hver Juleaften i Præstegaarden og bad om et Lys til den »hellige Aften«. Den anden var en høj gammel Mand i Skindknæbuxer med Knapper ved Knærne, hvide Strømper og Træsko; han gik under Navnet Tos-Hans og kom undertiden i Præstegaarden, vistnok ogsaa for at tigge. Fantasien var sat i Bevægelse ved alle Slags sælsomme Fortællinger af Faaredrenge. Blandt andet fortalte en af dem os om Tyrkerne, der boede »langt syd for Aalborg« og havde Svinehoveder. Ofte morede vi os derude med at raabe op imod Kirken og høre den kaste Lyden tilbage med et Ekko paa flere Stavelser. Til andre Tider gik vi hos Studedrengene ude i Kæret, hvor vi fandt Vildandereder og Vibereder, og hvor Horsegøgen skogrede. Tjenestedrengen lærte os at bage Vildandæg. Vi tændte et Baal af Lyng og Kvas og lagde Æggene ind i Ilden indsmurte i et tykt Lag Dynd. Naar da Dyndskallen var bleven tør og fast, blev den taget af, og Ægget var »hardkogt«. Ogsaa i Gaarden og Haven havde vi gode Legepladser. Gaardsplassen var næsten i Herregaardsstil. Den var delt i en højere liggende sydlig Del, Borggaarden, og en lavere liggende nordlig Del, skilte fra hinanden ved en alfar Vej. Begge disse Gaarddele bestod hver af tre Længer og vendte imod hinanden. Sydligst og højest i Gaarden laa Stuehuset, »Rollingen«. Derfra, dog ikke sammenbyggede dermed, gik to Sidelænger mod Nord, en østlig Sidelænge med Sandhus, Skolestue (tidligere »Forpagtersalen«), Huggestue o. s. v., og en vestlig Sidelænge med Lynghus (til Baining), »Vestersalen« (for Udpigen eller liggende Haandværksfolk) og Andehus. Nord for disse Sidelænger førte en græsbevoxet Skraaning ned til den nævnte alfare Vej, og paa den anden Side af denne laa i Flugt med de to øverste Sidelænger atter to Sidelænger nemlig en østlig Sidelænge med Rum til »Sandtørv« (Fladtørv med Lyng og Græs), Studestald, Gæstestald og Vognport, og en vestlig Sidelænge med Faaresti, Kostald (»Nødhus«) og Hestestald. Lidt Nord for disse Længer laa paa tværs, altsaa lige overfor Stuehuset, den store, høje Lade med Storke-rede og med Gennemkørsel paa langs. I Borggaarden førte to Rækker Lindetrær op til Gangdøren, som var midt paa Stuehuset. I disse Trær, som var gamle og tykke, men ikke meget højere end Husene, havde vi en Gynge (»Slyngen«), og her øvede vi os tillige i at klatre til Vejrs. Paa den vestlige Halvdel af Stuehusets Sydmur ud imod

Bakkerne hang paa visse Tider af Aaret en stor Mængde Sild til Tørring paa Halmreb, som var spændt langs hen ad Muren. Silden var et almindeligt Næringsmiddel og for Folkene vistnok en daglig Kost til Davre (»Dover«), og den var meget billig, 8 Skill. - 1 Mk. (16-33 Øre) for en Ol saa længe Dampskibene endnu ikke havde drevet dem ud af Limfjorden. Der blev købt hele Vognlæs paa én Gang, som saa blev behandlede til Tørring baade af Piger og Karle, og vi forstod at blæse paa Sildehoveder ligesom man blæser paa en Redekam.

I en Vinkel syd for den østlige Halvdel af Stuehuset og udenom den øverste Østlænge laa Haven, indhegnet af et 2-3 Alen højt Jorddige. Fader havde selv plantet de fleste Træer, mest Birk, Røn, Gran og Poppel, og de naaede i vor Tid omtrent op i Højde med Huset. Den Del af Haven, som laa udenfor Østlængen, hed »Forpagterhaven« og anvendtes i vor Tid som Køkkenhave. Af Frugt fandtes Ribs, Stikkelsbær, Solbær og smaa Kirsebær, alt af ringe Kvalitet. Desuden var der to Æbletræer, hvoraf kun det ene aarlig bar en Snes Æbler, der som oftest blæste umodne af og blev lagt i Solen i Vinduerne og spiste med stor Højtidelighed. Endelig var der et lille Blommetræ som først det allersidste Aar frembragte 9 sure Blommer. — Det var smaa Forhold; men i den lille Have var der dog baade »den lange Gang« og »Slangegangen« og flere andre Gange, og Moder havde baade Tulipaner, Tusindfryd og Vintergrønt og vistnok andre smaa Herligheder, f. Ex. Roser og Lavendler til Potpourri. Det var i vore Øjne en overordentlig Begivenhed, da min Faster »Tante Marie« i Haarslev et Aar sendte os nogle Æbler fra det eventyrlige Fyen. De blev lagte i en lang Række henad en Bænk i »Salen«, hvorfra saa et ad Gangen blev hentet frem for at deles imellem os. Endnu maa nævnes, at vest for Kostaldlængen laa den saakaldte Vesterhave, en indhegnet men uskøttet Plads med Kastanietræer, hvor en Mængde Skader holdt til, og andre Træer samt smaa sure Stikkelsbær. Jeg mindes ikke, at Skaderne tog Kyllinger eller Ællinger. Derimod havde Fjerkræet en farlig Fjende i Maaren og Ilderen. —

Af Dyrebesætning havde vi paa Gaarden c. 10 Heste med Plage og Føl, 12-14 Køer og lige saa mange Stude og c. 30 gamle Faar. Ogsaa Folkeholdet var temmelig stort nemlig Husjomfru, Kokkepige, Barnepige, Bryggerpige eller Udpige, Avlskarl, Kusk, Trediekarl, Bels (c: ung Karl) og en Daglejer samt, i det mindste om Sommeren, 3

Drenge nemlig to konfirmerede til at passe Køerne og Studene og en ukonfirmeret til at gaa med Faarene. Af Mangel paa anden daglig Omgang holdt vi Børn meget af at gaa hos disse Drenge, og det var ikke altid god Omgang.

Mest holdt vi os dog til Faaredrengen, som var den yngste, og som lærte os at flette Hatte af Siv, snitte Heste af Træ og kniple Piske-svøber. Om Sommeren havde vi ogsaa fremmede Faar paa Græs, og Flokken kunde da med gamle Faar og Lam være paa henved et Hundrede Stykker. De var afrettede saaledes, at naar Drengen raabte: »Hjem, hjem!« saa løb de hjem, alt hvad de kunde. Undertiden drillede vi ham med at gaa udenfor Gaarden og raabe: »Hjem, hjem!« saa kom alle Faarene løbende og han bagefter og skændte. — Om Vinteren var vi ofte om Aftenen i Folkestuen, hvor Pigerne sad og spandt og sang til Arbejdet. Her lærte jeg bl. a. Sangen: »Flyv, Fugl, flyv.«

Karlene laa enten og drev i Pigernes Senge, som var anbragte dér, eller ogsaa sad de og spillede Kort, »Kvot« (»Hanerej og Rakker tilbage«, en Slags Bunkehanerej) dog, saa vidt jeg husker, aldrig om Penge, men »om et Knappenaalshoved for Nar«; eller ogsaa blev der læst højt i en gammel fædrelandshistorisk Bog, formodentlig Mallings »Store og gode Handlinger«. Her gjorde jeg mit første Bekendtskab med Tordenskjold og andre Helte.

Vinteren kunde være meget stræng. Det var ikke ualmindeligt, at Vandkanden i vort Soveværelse var bundfrossen om Morgen. Men vi var haarføre og morede os udmærket baade i Sneen og paa Isen. Overfrakker kendte vi ikke til. Vor Udrustning, naar vi færdedes ude, bestod kun i et trekantet uldent Tørklæde, der fra Skuldrene var lagt paa Kryds over Brystet og knyttet paa Ryggen, saa at Armene var frie. Paa Fødderne havde vi Træsko med Blikkramper. Et Aar var Snefaldet saa stort, at Haven var aldeles skjult under Sneen, saa at vi kunde gaa ovenpaa den mellem Kvistene af de øverste Trætoppe, og fra Marken kunde vi gaa ovenpaa Sneen lige op til Rygningen (»Mønningen«) af det østre Udhus. Storme kunde det ogsaa, saa det havde Art; og naar det var rigtig stærk Vestenstorm, blev Harverne lagte paa Taget for at holde det fast. Saa var det en yndet Morskab for os at kaste Kæppe mod Vinden op over det vestre Hus og faa dem kastede tilbage af Blæsten.

To staaende Højtidsdage havde vi hver Sommer. Den ene var Faders Fødselsdag den 30. Juni; da plejede vi at køre til Skovlund Skov, som laa i Pastoratet c. 1 Mil borte. Den anden Højtidsdag var i Høslætten, naar vi kørte ned til »Fjord-Engen« ved Limfjorden for at se til Folkene, som var dernede nogle Dage ad Gangen i Høhøsten. Saa fangede vi Krabber og fik en Sækfuld med hjem; de blev kogte og spiste som Krebs.

Ogsaa til det store aarlige Hjallerup Marked fulgte vi af og til med Fader. Der var ikke blot Kager og Legetøj, men der var vilde Dyr at se og vilde Mennesker fra Madagaskar med Uldhaar o. s. v.

Men naar vi om Aftenen kom hjem og holdt vort Indtog under en disharmonisk Koncert af Trompeter, Fløjter og Mundharper, var det ikke til ublandet Glæde for Moder. Havde vi ikke selv været til Marked, saa gik vi henad Aften nede ved den alfare Vej, som førte igennem Gaarden, og hver Gang en Vogn kom kørende fra Marked, og de, der sad paa den da ikke var berusede, saa løb vi ved Siden af Vognen og raabte »Velkommen fra Marked — og Markedsgave!« Saa vankede der gerne en Honningkage.

En stor Fornøjelse var det for os, naar vi fulgte med vore Forældre til Aalborg. Der var den Gang ingen Bro over Limfjorden, men fra Nørre Sundby blev man sat over i en Færge, og naar da Solen skinnede paa Tagene ovre i Aalborg, forekom det mig, som om det var lutter Guld og Sølv. Der var Kanaler i nogle af Gaderne (de hed vist Østeraa og Vesteraa), hvor der gik Mænd og vadede i Støvler, der gik langt op over Knæerne. Der sagdes, at de fangede Rejer.

Den største Rejse, jeg gjorde i min tidligere Barndom var en Tur med mine Forældre og ældre Søskende med vor egen Befordring gennem Hanherrederne og Thy til Vejerslev paa Morsø, hvor min Farbroder Onkel Carl, senere Biskop i Ribe var Præst. Men af denne Rejse kan jeg kun mindes nogle faa Enkeltheder. Jeg var den Gang vist 4 Aar gammel.

Af jævnstillede Legekammerater havde vi ikke mange. I Annexet Horsens Sogn laa Herregaarden Langholt, hvor Godsejer Ahlmann boede. Han og hans Hustru stod i Venskabsforhold til mine Forældre, og der var 3 Døtre og en Søn Maltha, som navnlig var Ven med min ældre Broder Frederik. Længere borte i Sydøst laa Vester Hassing, hvor Præsten Plum havde en Del med os jævnaldrende

Børn, af hvilke Sønnerne, med hvem vi kom sammen om Sommeren, senere næsten alle er gaaede til Handelen og der har faaet bekendte Navne. En halv Mils Vej vest for Hammer i Sulsted boede Præsten Møller, som ogsaa havde adskillige Børn; en af Sønnerne Christen Møller, senere Biskop i Aalborg, var jævnaldrende med mig og min bedste Ven.

Hvor langt min Hukommelse rækker tilbage, kan jeg ikke med Bestemthed afgøre. Jeg husker godt enkelte Træk fra Krigen 1848—50. Præsterne skulde levere Heste til Armeen, og begge Faders Køreheste var inde som Dragonheste; den sidste var med ved Isted, men kom uskadt hjem. Jeg husker, hvordan jeg gik og sang: »Den Gang jeg drog afsted«, — »Holmens faste Stok«, — »Igaar jeg fik min Trøje« og »Ser I, hvem der kommer her«, og hvordan jeg en Morgenstund fik Bersærkergang og foer Stuen rundt, idet jeg slog løs på alle Stolene med en Stok og skiftevis raabte: »Det er en Tysker!« — Det er en Preusser!« Det staar ogsaa tydeligt for min Erindring, at Kvinderne havde travlt med at lave Buketter og Sløjfer til Soldaterballet for de hjemvendte Krigere. — Derimod kan jeg ikke selv huske, men har hørt min Fader fortælle om, hvorledes »Slavekrigen«, — det taabelige Rygte om, at Slaverne i Rendsborg var komne løs og hærgede hele Jylland, — ogsaa naaede til Hammer Præstegaard. Det hed sig, at nu var de naaede til Aalborg, og Vendelboerne rustede sig for at kaste dem tilbage, naar de vilde gaa over Limfjorden. Fader holdt Hærskue over sine Folk, før de drog afsted. En havde væbnet sig med et Tørvespyd, andre med en Fork, en Greb, eller hvad de syntes bedst om. Daglejeren Anders Poulsen havde valgt den største Fork; og da Fader spøjte med ham om, at Grenene sad saa langt fra hinanden, at en Tysker mageligt kunde slippe ind imellem dem, bøjede han ganske roligt Grenene nærmere sammen. Saa drog »Hæren« afsted, og mine Forældre fulgtes ad op i Kirken for dér at gemme deres Sølvtoj. Der var som bekendt ingen Slaver, og da Folkene om Aftenen kom tilbage fra Sundby, sagde Anders Poulsen paa sin tørre Maade: »Nu er den Krig endt.«

Jeg har vist ikke været ret gammel, da jeg begyndte at følge med til Kirken. Det var en temmelig tarvelig Kirke med grøn Skimmel paa Væggene. Konerne mødte i deres nationale Hovedtøj med de stivede Vinger, som stod ud til Siderne og med det ternede Lommetørklæde

sammenfoldet over Psalmebogen. Min Broder Frederik, som havde en god Sangstemme, fulgte med Kirkesangeren og sad i hans Stol. Jeg fulgte med min Moder. Kirkesangeren sad ned, naar han sang, og gyngede Overkroppen frem og tilbage. I Væggen bagved ham sad der et stort Søm, og jeg sad og ventede paa, at han skulde slaa Hovedet imod dette Søm; det var *min* Andagt.

Naar der var Konfirmation, samlede Konfirmanderne først i Præstegaarden, hvor Pigerne fik deres Pynt ordnet, medens Drengene gik omkring ude i Gaarden med deres høje Silkehatte. Det var den Tids Skik, at man ved sin Konfirmation fik den høje Hat, som siden var uundværlig ved kirkelige Højtideligheder saasom Altergang, Bryllup og Ligbegængelse.

Med Hensyn til min Skolegang husker jeg tydeligt, at min Søster Mine lærte mig Bogstaverne, og at hun lærte mig at kende det lille (danske) r og x fra hinanden derpaa at x havde en Hale. Jeg var den Gang endnu ikke fyldt 4 Aar, min Søster 3½ Aar ældre. Meningen med den tidlige Skolegang har vel nærmest været at give mig nogen rolig Beskæftigelse; anden Nytte har den næppe været til. Jeg var vistnok langt fra noget fremmeligt Barn, hverken særlig oplagt til Bog eller Pen. Skolelæreren Poulsen i den nærmeste Landsby Grindsted kom nogle Aftener om Ugen og læste med min Søster og min ældste Broder, og det var en hel Fornøjelse for de to sidstnævnte, da jeg kom saa vidt, at jeg kunde være med; men det har næppe været til synderlig Fornøjelse for Læreren, som idelig maatte gentage: »Naa, Lauritz!« naar jeg faldt i Tanker under Stavningen. De to andre var derimod flinke og lærvillige, og navnlig var Poulsen stolt af min Broder Frederik og forærede ham paa hans — vistnok 7 Aars — Fødselsdag en dansk Gramatik, foran i hvilken han havde skrevet:

Endskønt min Gave kun er liden,
vil den dog gøre Gavn med Tiden;
min Frederik bli'er stor og klog,
naar han forstaar den lille Bog.

Den første Undervisning i Bibelhistorie fik Frederik og jeg i Forening paa Faders Knæ. Meget tidligt begyndte vi ogsaa at læse Religion efter Balles Lærebog, og jeg husker endnu hvorledes jeg sad uforstaaende over min første Lektie: »Det er højst vigtigt for os

Mennesker, at vi lære at kende Gud, o. s. v.« Saa kom Fader og forklarede det for mig.

Siden hen fik vi Lærerinder, som vist ikke lærte os meget. Den første var en ung Pige fra Aalborg, Edel Sprechelsen, ikke tyve Aar gammel og temmelig barnagtig. Hun havde gerne en af os til Kæledægge, og jeg var som den yngste i Skolen ofte Kæledæggen; men en Dag, da jeg sad og dovnede over mit Regnestykke, kastede hun en tyk Bog over Bordet i Ansigtet paa mig, saa at min Næse kom til at bløde. Dette havde atter til Følge, at jeg, efter at Blodet var vasket af mit Ansigt, blev taget paa Skødet og kælet for.

Efter hende fik vi en Lærerinde fra Brødremenigheden i Christiansfeld Sophie Lund. Det var en alvorlig Pige med et noget sky og undseligt Væsen. Hun holdt Morgenandagt med os ved at lade os læse en Psalme, og hun var vistnok meget samvittighedsfuld i sin Gerning; men hun var for spagfærdig, led af Hjemve og var nem til at græde. Jeg husker dog, at jeg holdt af at læse Geografi paa Europaskortet hos hende. At der dog har været knyttet et Baand mellem hende og os fremgaar af, at min Broder Frederik og jeg, da vi flere Aar efter gik i Latinskole i Haderslev, mere end én Gang spadserede til Christiansfeld om Søndagen for at besøge hende. Og mange Aar senere, da hun var c. 70 Aar gammel, besøgte hun mig i Bispegaarden i Odense som Fru Grøndahl, gift med en Bager og Konditor i Fredericia, og var hos os nogle Dage og glædede sig ved at opfriske Ungdomserindringer. Hun døde ikke længe efter 1905, 72 Aar gammel.

Efter »Jomfru Lund« fik vi en bondefødt Seminarist fra Ranum Seminarium, Christen Sørensen, til Huslærer. Jeg var den Gang henvend 8 Aar gammel. I et Brev af 8. Juni 1853 fra Seminarieforstander Lunddal til Fader anbefaler han Sørensen saaledes: »Sørensen er et ungt Blad, lige saa god og elskværdig, som han ser ud, og det er ikke lidet sagt; fremdeles har han gjort overordentlig gode Fremskridt paa Seminariet; han mangler Øvelse i at undervise, men har af Naturen gode Anlæg til denne Gerning. I hans Udtale er der noget søgt og affekteret, som jeg i disse 2 Aar ikke har formaaet at udrydde, men dog har faaet meget formindsket. Hvad angaar hans Samvittighedsfuldhed, Flid og Beskedenhed, saa er han exemplarisk, og vil De nærmest betragte ham som en trofast Medhjælper ved

Deres Børns Undervisning, hvem De i Begyndelsen ganske vil vejlede, véd jeg ingen, som jeg mere kunde anbefale«.

Sørensen var et prægtigt Menneske og en udmærket Lærer, som vi holdt meget af. Nu er han for længe siden død. Han blev Skolelærer og Kirkesanger i Hvilsom ved Hobro, i hvilket Embede han døde i en ung Alder. En Datter har han kaldet »Laura Frederikke« efter min ældste Broder og mig, et Vidnesbyrd om, at han ogsaa har holdt af os. Han lagde en god Grund til Skolekundskaber i os, saa at vi nu virkelig lærte noget og lærte det med Lyst, navnlig Fædrelandshistorie og tildels Verdenshistorie og Retskrivning, som vi hos ham lærte at skrive fejlfrit og sikkert. Men han skal ogsaa, og ikke mindst, ihukommelses for det gode Exempel, han gav os ved sin barnlige Fromhed. Han fulgte med os som Huslærer, da vi i 1854 flyttede til Fyen. Og dér i Skydebjerg Præstegaard delte min Broder Frederik og jeg Soveværelse med ham. Hver Morgen var vi Vidner til, at han, siddende paa Sengekanten bad sin Morgenbøn højt saa barnligt, enfoldigt og fromt. Det gjorde et dybt Indtryk paa mig, langt mere, end om han havde forlangt, at vi skulde gøre det samme; thi det forlangte han aldrig, uden Tvivl ledet af sin rigtige Tanke, at det var bedre at drage os ved Exemplet end at drive os ved Tvang. — Den første Dag, han kom til Hammer, blev vi strax glade ved ham; thi han havde en Violin, og nu fik vi ogsaa Sangundervisning i Skolen. Naar vi saa kom ud til Bønderne, sang vi for dem, og han sang for. Det var mest Psalmer og Fædrelandssange, han lærte os, deriblandt: »Hvor salig er den lille Flok«, som ikke fandtes i den da brugte »Evangelisk-kristelig Psalmebog«; fremdeles: »Herlige Land i Odins høje Nord«, — »Du lille Ø paa Havets blanke Vove«, — »Mildt over Søen lufter«, — »Over Bølgen hist«, — »Om Glæden end betegner« og mange andre. —

Enhver Barndomshistorie har sin Romantik, selv den tilsyneladende mest hverdagsagtige. Min Barndom staar for mig i et meget romantisk Skær. Men jeg maa paa mange Punkter erkende Guds Førelse og Beskærmelse. Herpaa skal jeg endnu anføre et Par Træk. I den foran omtalte Vesterhave var der en gammel aaben Brønd, sat af Kampesten og med et Plankeværk omkring. Den brugtes ikke mere; Vandet var grønt og slimet, og Svalerne byggede Rede mellem Stenene. Brønden var ikke bredere, end jeg kunde skræve fra den ene

Side til den anden, og jeg husker at jeg en Gang alene entrede ned ad Stenene for at hente en Stok, der var falden fra mig ned i Vandet. Havde en Sten løsnet sig, og jeg var styrtet ned i Vandet, vilde rimeligvis ingen have kunnet høre mine Raab fra den afsides liggende Brønd. — I den foran omtalte Sandgrav bagved Haven, hvor vi ofte havde vor Tumleplads, var der et dyb Hul fuldt af Vand og saa stort, at et Barn let kunde drukne deri. For at afskrække os fra at komme for nær til dette Hul havde Fader sagt, at der var en stor Fisk deri; men dette æggede naturligvis min Nysgerrighed, og jeg listede mig alene hen til Hullet og undersøgte det, hvorpaa jeg løb ind til Fader og sagde: »Det er slet ikke sandt, at der er en stor Fisk i Hullet, for nu har jeg selv set efter«. — Jeg fik ingen Skænd; men Fader tog strax en Spade og gik ud og fyldte Hullet til. —

Nu er der ikke mere nogen Præstegaard i Hammer. Præsten bor nu i det tidligere Annex Horsens; Hammer Sogn er blevet Annexsogn og Hammer Præstegaard er solgt. Men fra Jernbanen mellem Nørre Sundby og Hjørring ser man ved Sulsted Station i Øst Hammer Kirke knejse oppe i Bakkerne og foran den »Hammer Præstegaard«, der endnu bærer dette Navn, liggende paa Bakkeskrænten med Haven med Træerne, som Fader har plantet. Da jeg besøgte Stedet i 1887, efter at det var kommet i privat Eje, var der jo meget forandret og moderniseret baade ude og inde, men der var dog Rester nok tilbage til at kalde Barndoms minderne levende frem. Gaardens Ejer var meget elskværdig og trakteredede med et Glas Sherry, og jeg tænkte paa, at denne Luxusartikel vist næppe har været set i Præstegaarden i mine Forældres Tid. Saa vidt jeg véd, købte min Fader i de 13 Aar, han boede i Hammer, kun én Gang en Kasse Cigarer, nemlig i Anledning af Bispevisitats.

Hermed tager jeg i disse Optegnelser Afsked med mit kære Barndomshjem. Det var som sagt et tarveligt, men et lykkeligt Hjem, som aldrig vil udslettes af min Erindring, og hvor gammel jeg bliver, vil en rigtig Hede med Lyngbakker altid for mig have noget dragende ved sig.

Jeg har vistnok opholdt mig længere ved Omtalen af Smaating og Enkeltheder, end det vil blive Tilfældet ved de følgende Afsnit af min Levnedbeskrivelse. Men Tiden den Gang og Tiden nu er saa

bundforskellige, at allerede en Sammenligning imellem dem har sin Interesse. Jeg kunde fortælle mange Exempler derpaa. Naar f. Ex. vi Drengte Juleaftensdag blev af Fader sendte ned i Laden med et Fjerdingspund Tobak i Julegave til hver af Karlene, saa kunde saadant noget næppe tænkes i vore Dage. Folkenes »Mellemmad« var saa tyk, at de næppe kunde gabe derover, jo tykkere, jo bedre. En Sigtebrøds Mellemmad, som kun kendtes paa Helligdage, kaldtes Kage (»en Sie Kaag«). Høstgildet bestod i, at Folkene fik lidt bedre Aftensmad og Søsterkage, og jeg husker, at en af Karlene i flere Dage havde sit Stykke Kage liggende paa en Hylde i Folkestuen, førend han nænede at spise det. —

Endelig skal jeg endnu til yderligere Belysning af Tiden og Forholdene meddele nogle Supplementer, som ikke har faaet Plads i det foregaaende:

Supplementer

til foranstaaende Meddelelser om mit Barndomshjem i Hammer

I. Af et Brev til min Fader (kaldet, men ikke tiltraadt) fra hans Formand i Hammer J. Chr. R. Lund, dateret 18. Febr. 1841 fra Udby pr. Rønnede.

»... Jeg skal nu bestræbe mig for at meddele Dem de Oplysninger, De i Deres breve har ytret Ønsket om at erholde fra min Haand, Deres nye Kald betræffende.

1. *Om Sognefolkenes Karakter.* Det er almindelig bekendt, at Vendelboerne kun have liden kirkelig og religiøs Sands. Hammer og Horsens Menigheder tror jeg dog hører til de bedre; det var mig en Glæde at bemærke, at Kirkerne med hvert Aar blev mere besøgte, og at Ungdommen ved idelige Katekisationer blev særdeles vel oplyst.

2. *Om Sognevejen.* Denne er om Vinteren, naar en længere Vej maa følges, da Snelag ofte gør den sædvanlige Kirkevej ufremkommelig, omtrent 1½ Mil, yderst besværlig. Da min Embedsgerning gik over alt, udeblev jeg aldrig fra Annexet, undtagen at Uvej og Storm gjorde mig det aldeles umuligt at komme frem.

3. *Om Klimaet.* Dette er raat, koldt, barskt og stormende.

4. *Sognefolkenes Tænkemaade mod Præsten* er vistnok paa mange Steder bedre, end den er her i Hammer og Horsens. En stor Del af Tienden og Afgifterne til Skole og Fattigvæsen maatte jeg lade inddrive ved Udpantning formedelst Beboernes Ligegyldighed. Skolelærerne og Skolevæsenet er dem en Torn i Øjet.

[NB. Hertil skal jeg dog bemærke, at Fader blev, saa vidt jeg ved, baade almindelig agtet og afholdt, og da han efter 13 Aars Forløb flyttede fra Hammer og Horsens, modtog han af Beboerne værdifulde Erindringsgaver og mange Beklagelser over, de skulde miste ham.]

5. *Skolelærerne* (3 i Tallet) ere brave Mænd; dog kan det ikke interessere Deres Velærværdighed at omgaaes med dem; kun 1 er Seminarist, de 2 ere Bønderkarle, som af min Formand have modtaget en tarvelig Undervisning. Skolelæreren i Horsens, 60 Aar gl., er en sjælden nidkær og samvittighedsfuld Lærer, som lever blot for sin Skole og saaledes er en højst agtværdig Mand.

6. *Om Skolegangen.* Om Vinteren stadig, om Sommeren dér som overalt i Vendsyssel saa ustadig, at der i flere Maaneder næppe kan holdes Skole. Børnene ere i Almindelighed lige saa lærvillige som lærenemme.

7. *Om Nabopræsterne.* Den nærmeste Nabo, Koefoed i Sulsted, bor $\frac{1}{4}$ Mil fra Hammer, er meget velvillig og tjenstagtig og vel beandret i Theologien, men ubegavet, saa der næsten ingen Kirkegang finder Sted i hans Pastorat; — paa den anden Side Pastor Spliid i Vester Hassing, der var min Formand i Hammer i 38 Aar, er en agtværdig gammel Mand over 70 Aar; Pastor Funch bor c. $2\frac{1}{2}$ Mil fra Hammer, han er en særdeles vakker og brav Mand med en elskværdig Kone.

8. *Om Pastoratets Beboere udenfor Bondestanden.* Hovedgaarden Langholt i Horsens Sogn ejes af Hr. Proprietær Ahlmann, der købte Gaarden afvigte Sommer, blev gift med en Frøken Hoff, er en meget forstandig og formuende Mand; det vil blive en behagelig Familie for Dem og Deres Kone at omgaaes; Sædegaarden Attrup ejes af en Hr. Ilum, en grundærlig og retskaffen Mand. Desuden boer i Pasto-

ratet en Hr. Fries, Godsforvalter Larsen, der vistnok vil vise Dem al mulig Forekommenhed. Egnen er meget gæstfri, og hvor man kommer, er man altid hjertelig velkommen.

9. *Præstegaarden* er gammel, men vel vedligeholdt og af mig i flere Henseender meget forbedret. — . . .«

II. Af Auktionsregningen.

Paa Auktionen i Hammer Præstegaard den 29. April 1841 købte Fader af sin Formand for 452 Rdl. 3 Mk. Deriblandt en Hjulpløv, 5 Rdl., og en Svingpløv, 10 Rdl., samt 6 Køer for i alt 149 Rdl. 12 Mk., deriblandt en graa Ko, 8 Aar, 19 Rdl.

III. Af min Faders Optegnelser om Folkeløn.

»*Mølgaard* tjener som Avlskarl fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 32 Rdl. og et Faar fødet om Vinteren, to fødet om Sommeren. Han holder sig selv med Høle. [»Hjølle«].

Ane Marie Anders Datter tjener som Kokkepige fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 19 Rdl., et Faar fødet, et Pund Uld og $\frac{1}{3}$ Drikkepenge.

Thomas Christensen tjener som Kudsk fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 27 Rdl. Han holder sig selv med Høle.

Ane Cathrine Christensdatter tjener som Bryggerpige fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 20 Rdl. og et Faar fødet om Sommeren.

Niels Christian Christensen tjener som 3die Karl fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 20 Rdl. Han holder sig selv med Høle.

Ane Barnepige tjener fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 10 Rdl.

Lars Poulsen tjener fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 som første Dreng og Bæls for 14 Rdl.

Jens Christensen vogter Stude Maj—Novbr. 1853 for 9 Rdl.

Anders Christensen tjener fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 som anden Dreng og Kohyrde for 13 Rdl. og et Par Træsko.

Peter Spliid vogter Faar Maj—Novbr. 1853 for 5 Rdl. og 2 Faar fødede.

Jfr. Ilum tjener som Husjomfru fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 for 26 Rdl. og $\frac{1}{3}$ Drikkepenge.

Jfr. Lund faar som Lærerinde fra Novbr. 1852 til Novbr. 1853 36 Rdl.« —

Disse Lønninger lyde ganske fabelagtige i Sammenligning med senere Tidens Lønninger. — Sørensen blev fæstet som Huslærer fra Novbr. 1853 til Novbr. 1854 for 95 Rdl.

IV. Af et Brev fra min Fader til min Farbroder »Onkel Johan« i Haarslev, skrevet fra Hammer 21. Januar 1852.

«. . . Carl Johan er en meget smuk Dreng, noget fin med lidt krøllet Haar, han studerer paa Bogstaverne. Sophus er en stærk Knægt, ligner mig mest af Børnene. I Skolen finder Du Mine, Frederik og Lauritz hos Jfr. Lund fra 9-12 og 2-5 undtagen naar de ere hos mig, jeg læser kun Religion og Bibelhistorie med dem. Mine er en meget god, flittig og lærenem Pige. Hun er endnu, hvad hun som Barn kaldte sig, »Faders bedste.« — Frederik og Lauritz ere nu som Tvillinger i Størrelse, men ligne ellers ikke hinanden hverken i Sind eller Skind. Frederik har Lyst til Orden og er bange for at tilsmudse sig, men en Ubetydelighed bringer Vand i Øjnene. Lauritz vader gerne i Dyndet, bryder sig ikke om, at han støder sig, men er ofte Komiker. Med deres Forskellighed kan de to Drengene dog ikke undvære hinanden, men skal noget forvovent Spil for, da maa Lauritz give Tonen an . . . «

V. Efter min Faders Død fandtes blandt hans Breve følgende Brev fra mig, skrevet fra Hammer den 14. September 1854, medens Fader endnu var ene i Skydebjerg i Naadsensaaret.

»Kære Fader! Det er nu længe siden jeg skrev til Dig og vil derfor skrive et ordentligt Brev til Dig. Du kan tro, at vi glæde os alle til at Du snart kommer hjem; det fornøjer mig ogsaa meget, at jeg snart kan komme over at se Theodor og Onkel Johans andre Børn. Vi lege lidt paa Mølhøjen, og det er meget slemt, at jeg ikke kan faa den med til Fyen. Jeg kan ikke godt forstaa Herslebs Bibelhistorie. Danmarkshistorien af Nøsselt har jeg læst engang igennem og har nu begyndt at repetere den. Æblerne i Haven ere næsten alle faldne af. Du hilses kærligst fra mig; kom snart hjem.

Lauritz Balslev.«

Nogle gamle Nørresundby-legater

Af N. E. Mikkelsen.

Gennem hele middelalderen blev der skænket rige gaver til kirker og klostre, skoler og hospitaler. Disse gaver bestod af jordgodser eller af rettigheder til naturalieydelse. De ligger helt inden for den gamle naturalieøkonomis rammer.

Efter Amerikas opdagelse 1492 begyndte store mængder af guld og sølv at strømme til Europa. Især efter spaniernes erobring af Mexico omkr. 1520 og af Peru 1533 forøgedes beholdningerne af ædle metaller i den gamle verden så hurtigt, at der ved århundredets slutning var fire gange så meget sølv og guld som ved dets begyndelse.

Der kom penge i omløb i et omfang, som man ikke tidligere havde kendt. Dermed var forudsætningen til stede for legater i moderne forstand. Nu kunne man hensætte pengekapitaler på rente til bestemte formål.

Hofmans foundationer

Ved midten af 1700-tallet var der oprettet så mange legater her i landet, at justitsråd Hans de Hofman kunne udgive et stort værk med titlen: Samlinger af foundationer og gavebreve. Værket er ordnet efter stifterne og omfatter adskillige bind, nemlig I-X 1755—76 og suppl. bd. 1780. I 1759 anskaffedes på biskoppens foranledning et eksemplar af bindet over Ålborg stift til stiftets sognepræsteembeder. Det blev forsynet med en smuk læderindbinding med guldtryk. Præsterne måtte herfor betale 4 mark danske, som provsterne skulle indsamle og erlægge ved Dionysii landemode (omkr. Dionysii dag d. 9. oktober). Det synes at have været tanken, at præsten eller hans arvinger skulle have beløbet godtgjort af sin eftermand, og det hedder udtrykkelig, at bogen altid skal forblive ved embedet.

Bindet over Ålborg stift er stadig i Nørresundby præsteembedes besiddelse. Selv om der kan have været forskel mellem de forskellige egne af landet, giver det et billede af legatoprettelsernes udvikling i de første århundreder. Man må i øvrigt erindre sig, at Ålborg stift helt op til 1923 kun omfattede landsdelene nord for Limfjorden samt Ålborg købstad med tilhørende landsogne plus Nørre- og Sønder Tranders sogne.

De Hofman medtager en del ældre kongelige benådninger, ligesom der også stadig oprettes enkelte legater af den type, man kendte fra middelalderen. Det ældste pengelegat, der nævnes, er oprettet i 1596. Det er en arv fra Niels Jonsen på Torstedlund, der har testamenteret 2000 enkelte gamle daler til Ålborg Hospital. I 1600-tallet vokser legaternes antal betydelig. Det er i denne periode adelens og de højere embedsmænds legater, der præger billedet. Men efterhånden kommer også det velhavende borgerskab i byerne med. Også adskillige sognepræster opretter nu legater. Det gælder især for den halvdel af 1700-tallet, som bogen omfatter.

Fordelingen af legaterne over stiftet er meget ulige. Som naturligt er, tegner Ålborg købstad sig for en væsentlig del. Her var pengene hos købmænd og embedsmænd, og her var tillige særlige formål som latinskole og hospital (stiftelse). Alt iberegnet opregner de Hofman for Ålborg 285 legater, heraf 79 til kirkerne, 75 til latinskolen, 31 til hospitalet og 100 til de fattige. Til sammenligning kan anføres, at Sæby har 30 legater, Thisted 25 og Hjørring kun 9.

Endnu sparsommere er legaterne i landsognene. I hele Kjær herred er der kun 20 legater. (Som ovenfor omtalt hørte Himmerland dengang ikke med til Ålborg stift. Det har fra gammel tid hørt til Viborg bispestol og er følgelig af de Hofman medtaget i bindet over Viborg stift).

Nørresundby sognepræsteembedes legater

Blandt de 20 legater i Kjær herred anfører de Hofman tre under Nørresundby-Hvorup præsteembede, alle fra første halvdel af 1700-tallet. I århundredets anden halvdel blev yderligere 6 legater henlagt under sognepræstens bestyrelse. For de 6 af disse ni legater befinder de oprindelige protokoller sig stadig i embedets arkiv. De

er alle ført frem til 1913. Man kan således følge legaterne i et tidsrum på mellem ca. 200 og 100 år.

Pengene og deres værdi

Før jeg går over til at omtale de enkelte legater, kan det være nyttigt at give en kort redegørelse for pengene og deres værdi i den periode, legaterne omfatter.

Den oprindelige danske møntfod var en sølvmønt med betegnelsen *1 speciedaler*. Den deltes i 6 mark à 16 skilling. 1 daler var altså 96 skilling. Da skillemønter fremstilledes af ringere materiale end sølvdaleren, var en daler betalt i omløbende skillemønt — kaldet kurant (af latin: *curro* = jeg løber) — mindre værd end en speciedaler. Forholdet sattes til 100 speciedaler = 122½ daler kurant. Under de forskellige svenskekrige, der bragte landet i pengetrang, greb regeringen til at udmønte sølvdalere af ringere værdi. Disse gik under betegnelsen sletdaler = slette dalere. 1 sletdaler ansattes til 64 skilling, altså 2/3 daler kurant. (Om pengeforholdene under statsbankerotten 1813 se senere).

Kjeld Nielsen (Muhle)s legat

Vi tager nu fat på de gamle protokoller. Den ældste er autoriseret 21. maj 1715 af Frants Thestrup, der var biskop i Ålborg 1709—1735. Protokollen består af 137 nummererede sider, hvoraf halvdelen er benyttet. Papiret bærer vandmærket: Amsterdams byvåben (en kronet søjle med 3 skråtstillede kors, flankeret af 2 løver) samt bogstaverne I P. Mærket anvendes af de førende hollandske papirfabrikker, men blev efterlignet flere steder. Protokollen er indbundet i bind af ret lyst skind trukket over to tynde træpermer og forsynet med en enkelt lineær dekoration. I forkanten er anbragt skindstroppe til at snøre bogen sammen med. Den gennemtrukne snor er fæstet med Ålborg Stifts og Amts segl (et tårn omgivet af næringsvejssymboler). Denne gennemdragning stammer fra 1825.

Vi har her protokollen for det ældste legat i Nørresundby. Det blev oprettet af den daværende præst i Nørresundby Kjeld Nielsen. Han var født i Tved sogn i Thy 1643. I 1676 blev han præst for Nørresundby og Hvorup menigheder, formelt som kapellan for biskoppen

Frantz Thestrup (1653–1735). Biskop i Aalborg 1707–1735.
 Efter kobberstik fra 1735.

Fot. Vald. Clausen.

i Ålborg. I tiden fra 1558 til omkr. 1770 var biskoppen i Ålborg nominelt sognepræst i Nørresundby og Hvorup og oppebar embedets indtægter mod, at de lod embedet betjene ved en kapellan. Den 20. maj 1678 blev Kjeld Nielsen gift med Anna Christensdatter Muhle. Hun var af en velstående bondeslægt i Attrup i Hammer sogn og bragte formue med sig ind i ægteskabet. Med sin kone fik Kjeld Nielsen tilnavnet Muhle, undertiden stavet Muule.

Kjeld Nielsen var præst i Nørresundby-Hvorup til sin død 1723. Han var en dygtig mand, under hvem både Nørresundby og Hvorup kirker fik store forbedringer. Også sine private forhold røgtede han vel. Den kontrakt om fordelingen af embedets indtægter, som han ved sin tiltrædelse havde underskrevet med biskoppen, fik han i 1691 væsentlig forbedret. I sine senere år ejede han 2 ejendomme i Uttrup og 4 gadehuse sammesteds, 1 gård og 4 huse i Hvorup samt flere gårde og gårdparter. En tid havde han en ejendom i Ålborg. En del af disse besiddelser havde han arvet fra sin svigerfar. Han blev således efterhånden en velhavende mand. I våbenhuset (d. v. s. tårnrummet) i Nørresundby kirke findes på nordvæggen et stort epitafium over ham og hans hustru (død 1735). En lille gade — Kjeldsgade — i Nørresundby sogns vestlige del minder stadig om ham.

Som kapital for sit legat indbetalte Kjeld Nielsen d. 17. maj 1715 200 rigsdaler i 8 skillinger (det er altså 200 rigsdaler kurant). Den årlige rente heraf skal efter fundatsen tilfalde 8 fattige og husarme i Sundby sogn og 2 fattige og husarme i Hvorup sogn »om der er så mange, som haver et godt rygte, at de haver skikket sig vel og vandret i guds frygt«. Det siges udtrykkeligt, at legatet ikke må bruges til andre formål, være sig »kirkers eller skolers eller skolebørns fremtarve«. De, som handler herimod, vil ikke kunne unddrage sig den retfærdige og alvidende Guds hævn og straf. Kjeld Nielsen forventer, at hans efterfølgere i embedet vil bestyre legatet. Han har selv indført fundatsen i protokollen, indledet med ordene: I den hellige trefoldigheds navn og underskrevet med sit navn og bomærke.

Hans Michael Kjeldsen Muhles legat

I 1717 fik Kjeld Nielsen sin søn Hans Michael Kjeldsen Muhle til personel kapellan. Han var født 1691 og havde 1715 fået teologisk

Et de la Legation des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc. Le sieur Legation des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc. Le sieur Legation des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc.

Decision

Par les Messieurs de la Commission des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc.

[Signatures]

Le 17 Mars 1812, etc. Le sieur Legation des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc.

1. Kresten Frederik af Håndtje	1/2
2. Aaron Ove Jensen ibidem	1/2
3. Christen Frederik ibidem	1/2
4. Christen Frederik ibidem	1/2
5. Aaron Frederik ibidem	1/2
6. Niels Jensen ibidem	1/2
7. Anders Jensen af Håndtje	1/2
8. Lars Jensen af Håndtje	1/2

Et de la Legation des Etats de Danemarck en France le 17 Mars 1812, etc.

[Signatures]

Side af protokol visende uddeling af Hr. Kjeld Nielsen (Mubles) legat 1812.

Fot. Vald Clausen.

embedseksamen med laud. I 1718 blev han adjunctus cum spe successionis, d. v. s. at han havde håb om at efterfølge sin fader i embedet. Dette skete da også ved Kjeld Niensens død 1723. Men allerede året efter satte døden punktum for en lovende præstegerning. Michael Kjeldsen døde ugift 1724. Han efterlod sig en efter tidens forhold ret stor bogsamling.

På sit yderste oprettede han et legat til ophjælpning af skoleforholdene i Lindholm. Kapitalen var på 400 rdlr. kurant. Heraf skulle afholdes udgifter til opførelse af et skolehus på Lindholm bys gade-felg, bestående af 6 fag (bindingsværk), de tre til skolestue, resten til skolemesterens stue. Med en forbavsende tillid til tingenes ufor-anderlighed hedder det, at dette hus skal være og forblive et frit skolehus for Lindholm bys ungdom og andre godt folkes børn, *så længe verden står*.

Resten af kapitalen skal hensættes på rente til skolemesterens løn og husets vedligeholdelse.

Ved fundatsens oprettelse 1726 var skolehuset opført. De 400 rdl. var omregnet til 600 sletdaler. Heraf var brugt 200 til huset. De resterende 400 sldlr. var hos biskop Frants Thestrup udsat til 5 pct. rente = 20 sldl. årlig. Heraf skulle skolemesteren oppebære 18, medens 2 skulle anvendes til husets vedligeholdelse.

Endelig anmodes præsten i Sundby om, at han og efterkommende præster årlig på *St. Michaels dag* (29. september) efter gudstjenesten vil lade fundatsen oplæse for menigheden.

Til dette legat findes ingen protokol i arkivet. Først fra 1859 findes en lille protokol i oktavformat fælles for dette og Knud Schotts senere omtalte skoleholderlegat. Legatet uddeles stadig med den til-lempling, som tiden har nødvendiggjort. Om fundatsen nogensinde er blevet oplæst, ved jeg ikke. Det sker i hvert fald ikke nu, selv om Mikkelsdag skulle falde på en søndag!

Rådmand Erik Jensens legat

Dette legat indtager en særstilling for så vidt som legatkapitalen stammer fra Ålborg. Det omfatter i virkeligheden tre legater, hvoraf kun det ene vedrører Nørresundby.

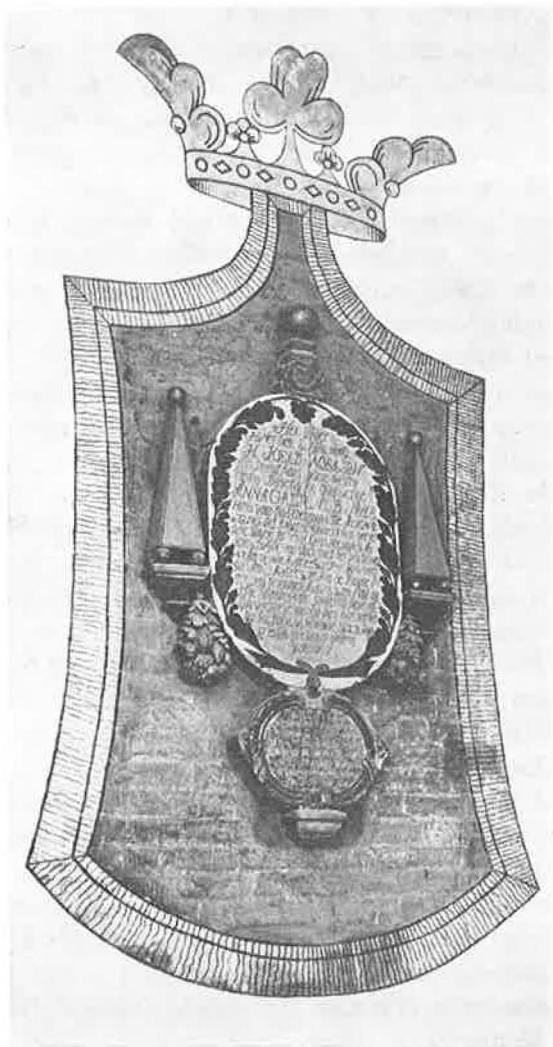
Rådmand Erik Jensen, som legatet har navn efter, var født i Ålborg 1655. Han ernærede sig som købmand og var rådmand 1703—1710. Han døde 1725. Den 30. 4. 1689 blev han gift med Ane Nielsdatter Jespersen. Hun var født 1670. Den 8. oktober 1743 blev hun begravet i Vor Frue kirke.

Ane Jespersen var datter af den ansete læge og vicestiftamtmand dr. med. Niels Jespersen, der boede i Ålborg 1668—1696. Han ejede Sundby gods, d. v. s. det meste af Nørresundby. Det er Ane Jespersen, der i sit testamente af 19. juni 1736 opretter legaterne, som skal træde i kraft efter hendes død.

I testamentet skænker hun: 1) 1000 sletdalere, hvis rente skal tilfalde 6 af de mest aldrende, skrøbelige og højsttrængende personer i Nørresundby uanset køn. Men det er en betingelse, at de har i fæste beboet boelsjorder, hele eller halve gadehuse i bemeldte by. 2) 750 sldlr. Renten heraf skal tilfalde 2 enker eller enkemænd i Ålborg. Dog skal trængende enker eller enkemænd, der er i slægt med Ane Jespersen, oppebære legatet, uanset hvor de opholder sig. 3) 750 sldlr. Renten heraf tilfalder 2 pigebørn i Ålborg, indtil de kan forsørge sig selv eller kommer i ægteskab. Her gælder den samme bestemmelse, at Ane Jespersens slægtninge har fortrinsret til legatet, hvor de end opholder sig.

Ved Ane Jespersens død 1743 trådte legatet i kraft. Kapitalerne blev omregnet til rdlr. kurant således, at der til Nørresundbys fattige blev 666 rdlr. 4 mk., og 500 rdlr. til hver af de øvrige legater. Efter fundatsens bestemmelser blev der anskaffet en protokol i sort cardevans (gedeskinds) bind. I protokollen findes regnskaberne for alle tre legater frem til 1832, hvor de to Nørresundby uvedkommende legater skilles fra.

Protokollen omfatter 189 blade, hvoraf 119 er benyttet. Papiret bærer vandmærke: Amsterdams byvåben + bogstaverne V B. Til første og sidste ark er anvendt stempelpapir med vandmærke Chr. VI + I D. Det sidste viser, at papiret stammer fra papirfabrikken Strandmøllen ved København. Bogstaverne står for Johan Drewsen. Stempelpapiret har nr. 22 og bærer årstallet 1744. Dets pris er 1 rdlr. Protokollen er forsynet med Ålborg Stifts og Amts segl i rødt lak. På sidste side findes 4 mindre segl i sort lak gennemtrukket med sort snor. De bærer adelige våben. Protokollen er i overensstemmelse med

*Epitafium over
br. Kjeld Nielsen og
hustru.
Fot. Vald. Clausen.*

fundatsen underskrevet af biskoppen, byens ældste borgmester samt 2 af Ane Jespersens arvinger. Som biskop underskriver Broder Brodersen, der var biskop i Ålborg 1737—1778, som borgmester Henrik Grotum (1728—1768).

Legatum Tale Kilianum

Vi kommer nu til det første af de mange legater efter præsten Knud Christensen Schott. Denne dygtige mand blev præst i Nørresundby i 1724 efter Michael Kjeldsen Muule. Han var født i Bælum 1694 og blev student i Ålborg 1715. I de følgende år var han hører ved Ålborg Latinskole og tog samtidig sine akademiske eksaminer. 1722 blev han personel kapellan ved Budolfi kirke. Han bevarede livet igennem stor interesse for Ålborg. Når han alligevel fik sin livsgerning i Nørresundby, skyldtes det, at han kom til at betjene embedet under Michael Kjeldsens langvarige sygdom. Herunder blev han så vel anskrevet, at menigheden bad om at få ham som præst, da embedet blev ledigt, et ønske som biskop Frants Thestrup opfyldte. Knud Schott virkede herefter i Nørresundby og Hvorup til sin død 1770, de sidste to år dog med kapellan.

Da Knud Schott var kommet i embede, giftede han sig med en broderdatter til biskoppen. Hun hed Anna Ide Thestrup. Hun døde 1737. Den 13. maj året efter giftede han sig igen, denne gang med en datter af Kjeld Nielsen »den ædle jomfru Talche Kjeldsdatter Muule«. Efter faderens død havde hun boet sammen med sin moder i Nørre Uttrup. Nu vendte hun tilbage til Nørresundby præstegård som præstekone. Hun døde d. 29. januar 1766. I hendes gemmer fandt Knud Schott en skriftlig begæring, dat. 24. marts 1741 »at jeg (Knud Schott) for al den nåde og alle de velgerninger, som Gud havde vist hende både før og efter hendes ægteskab - - -, ville straks efter hans død testamentere 1000 rdl. at indsætte på rente til fattige i Nørresundby og Hvorup sogne«. For at opfylde dette ønske oprettede Knud Schott da et legat, som fik det mærkelige navn: LEGATUM TALE KILIANUM. Det er en lidt hjemmelavet latinisering af hendes navn. Legatet fik en kapital på 1000 rdl. kurant. I fundatsen bestemmes, at renten skal tilfalde 5 fattige i Nørresundby og 3 fattige i Hvorup.

Til legatet blev der indrettet en protokol, som d. 17. juli 1766 er autoriseret af biskop Broder Brodersen. Den består af 142 ark folio. Papiret er det bekendte hollandske PRO PATRIA papir med bogstaverne W K M tilføjet samt G R med krone over. Protokollen er indbundet i oprindeligt mørkt brunt skind med let ornamentik. På forsiden står

K S T K M

LEGATUM FOR SUNDBY OG HVORUPS FATTIGE

(K S T K M = Knud Schott Tale Kjeldsdatter Muule).

På bindets inderside findes et fint stykke mønstret papir.

83 ark af bogen er benyttet.

Knud Schotts legater fra 1770

Knud Schott havde ingen børn. Ved sin død 1770 havde han testamenteret sin store formue, mere end 10.000 rdl., til forskellige formål. En del af pengene gik til Ålborg, andre til udsmykning af Nørresundby kirke. Men fire legater fik på forskellig måde tilknytning til Nørresundby.

400 rdl. blev indbetalt til Ålborg Hospital. Renten heraf skulle tilfalde nærmere angivne personer og efter deres død efterkommere af Knud Schotts sidste hustru. Når sådanne ikke mere fandtes, skulle renten tilfalde fattige i Nørresundby og Hvorup sogne. Denne situation indtraf ikke før 1834. Først fra den tid findes en lille protokol i oktavformat. Legatet uddeles herefter til 2 fattige om året. Protokollen slutter som de øvrige i 1913. Legatkapitalen indestår stadig i Ålborg Hospital, hvorfra renten udbetales til sognepræsteembedet. Også sognenes skolevæsen blev betænkt. Renterne af 1000 rdl. skulle tilfalde skoleholderne i Lindholm, Hvorup og Nørre Uttrup, dog ikke ligelig fordelt. Af de forventede 40 rdl. årlig skulle skoleholderen i Nørre Uttrup have de 24, de andre 8 hver. Skoleholderen i Nørresundby blev ikke tilgodeset. For dette legat findes ingen protokol, og der foreligger ikke noget om kapitalens anbringelse. Først fra 1859 foreligger en lille protokol i oktavformat, fælles for dette og for Michael Kjeldsens Muules legat til skoleholderen i Lindholm. Legatet uddeles stadig.

Endvidere blev der hensat 400 rdl. til flittige og fattige skolebørn i Sundby og Hvorup »deres nødtørftige ophold og fornødne skolebøger«. I dag indbringer legatet 35 kr. årlig, som skal fordeles til fire skoler! Der er ikke meget at købe bøger for. Men legatet er en erindring om en tid, da det ikke var en selvfølge at få skolegang og bøger.

Når alle testamentariske bestemmelser var opfyldt, skulle resten af

boet bruges til et legat til fattige i Nørresundby og Hvorup sogne. Den endelige opgørelse er foretaget af herredsfoged Peder Høeg og dateret Worberggaard d. 24. april 1773. Til de fattiges legat blev der 1312 rdl. 5 mark 6 $\frac{1}{2}$ skilling. Renten skal uddeles til 9 fattige i Nørresundby og 9 fattige i Hvorup.

Til de to sidste legater blev der indrettet en fælles protokol, autoriseret af biskop Broder Brodersen 8. november 1773. Den består af 138 ark papir med vandmærke PRO PATRIA med bogstaverne I H (det hollandske firma HONIG) samt G R med krone. Protokollen er indbundet i skindbind med mønster over hele fladen. Bindet er stærkt medtaget. Denne protokol er helt udskrevet. Sidste regnskab er fra 1880.

Jens Jacobsen Hvorups legat

Endelig skal nævnes et legat, som blev oprettet af Jens Jacobsen Hvorup i 1785, men først trådte i kraft efter hans død d. 27. april 1804. Jens Jacobsen Hvorup var en anset og indflydelsesrig mand i Nørresundby. Han var født i Hvorup 23. dec. 1732. Han synes at have fået en vis uddannelse i skriverstuen på Rødslet og virkede siden som prokurator. Det var dog kun en side af hans mangeartede virksomhed. Han blev med tiden ejer af flere gårde og ejendomme i Nørresundby. Han var gæstgiver og færgeejer, blev oldermann for færgelaug og kirkevæрге, ligesom han fik flere betydelige offentlige hverv betroet. Efter sin første hustrus død blev han 14. febr. 1772 gift med Dorthea Marie Sørensdaughter Piilgaard af Nørresundby. Legatet, som han oprettede i sit eget og sin hustrus navn, er på 1000 rdl., hvis renter skal tilfalde 6 fattige i Nørresundby og 6 i Hvorup. Legatets protokol er på 124 ark, hvoraf 71 er benyttet. Den er autoriseret d. 13. maj 1806 af biskop Studsgaard (1778–1806). Papiret bærer som vandmærke Chr. VII's monogram samt navnet ORHOLM i krans. Det stammer fra papirfabrikken Ørholm, der blev anlagt 1793 ved Mølleåen i nærheden af Lundtofte. Denne protokol er i papbind med skindryg. Den har oprindeligt haft et rød-flammet papir, hvoraf kun små rester er tilbage.

Over Jens Jacobsen Hvorup findes en smuk ligsten i Nørresundby kirke. Den er i en enkel nyklassicistisk stil og sidder i skibets vestgavl.

Kapitalernes anbringelse

Ved en gennemlæsning af legatprotokollerne falder det i øjnene, at landet på den tid ganske mangler pengeinstitutter og kreditinstitutioner. Danmark fik sin første bank i 1736 kaldet kurantbanken. Den havde udelukkende til opgave at støtte de nye industrivirksomheder, som staten på den tid lagde megen vægt på at opbølge. Der skulle gå mere end et hundrede år, før private banker og kreditforeninger begyndte deres virksomhed. Vi ser nu af protokollerne, at stiftsøvrigheden under ledelse af biskoppen og stiftamtmanden udfører en omfattende udlånsvirksomhed af legatmidler eller »publique penge«, som de kaldes. Med større og mindre nøjagtighed kan vi følge kapitalernes vandringer. Mest fuldstændigt gælder det for Rådmand Erik Jensens legat fra 1744: I 1744 indbetales kapitalen 1666 rdl. 4 m kurant til Kgl. Majestæts kasse efter obligation af 7. januar 1744. Men 1750 udlånes kapitalen til velbårne Jens Schack Wittinghof, greve af Holck, til Wraae, Skjød, Ellinggaard etc. til $4\frac{1}{2}$ pct. rente. En lang række sikkerhedsgarantier opregnes. 1757 udsættes kapitalen på ny, denne gang til baron Juel til Lundbæk til 4 pct. 1783 angives de 1000 rdl. at være udlånt til cancelliråd Henriksen til Høgholt i Vendsyssel. 1803 udlånes de til Lundbygård og underliggende bøndergods. 1811 bemærker stiftsrevisor N. G. Gleerup, at der ikke er forevist ham sikkerhed for de 666 rdl. 4 m, men han antager, at det er den samme som for de 1000 rdl. Vi må antage det samme. 1822 udlånes 1000 rdl. til Kettrup præsteembede og 1826 yderligere 500 rdl. Resten 166 rdl. 4 m står stadig i Lundbygård. Efter realisationen af Lundbygård 1825 og 1826 er beløbet nedskrevet til 116 rdl. 6 m. I 1832 udgår familielegaterne, de 1000 rdl. af protokollen. Om Nørresundbylegatet 616 rbd. 3 m 6 sk oplyser en antegning d. 16. 4. 1833, at de er indsat i kongens kasse mod obligation nr. 144 af 12. dec. 1831.

Når vi har kunnet følge Erik Jensens legat så nøje, skyldes det uden tvivl, at familielegaterne til stadighed har været fulgt af borgmesteren i Ålborg. For de øvrige legaters vedkommende — jeg ser her bort fra Jens Hvorups legat — føres i den første periode kun uddelingen af renterne i protokollerne, og der synes ikke at have været nogen revision. Dette forhold var forklarligt, indtil Knud Schott døde. Det var jo en slags familielegater. Det fortsatte dog også i den føl-

gende tid. Men i 1793 blev Niels Georg Gleerup stiftsrevisor. Han var født 1760 i Torslev præstegård, søn af sognepræst Jørgen Gleerup og hustru Elisabeth Kirstine Jespersen. Han var gennem sin moder i slægt med rådmænd Erik Jensens hustru Ane Jespersen. Han nedsatte sig 1790 som prokurator i Ålborg og blev som nævnt 1793 stiftsrevisor, en stilling han beklædte til sin død 1819. En broder Poul Mørch Gleerup var fuldmægtig på stiftskontoret og beklædte en række tillidsposter. Han roses for sin redelighed og nøjagtighed i sin embedsførelse. Protokollerne viser, at også stiftsrevisor Gleerup ønskede orden i sagerne. Så snart han er tiltrådt, underkastes regnskaberne årlig revision, og i år 1800 spørger han, hvorledes kapitalerne er anbragt. Vi erfarer da følgende:

Kjeld Nielsen Muules legat: Det oplyses, at legatkapitalen 200 rdl. er udlånt til 1. prioritets panteret til Hornumbro Mølle, hvor den står til 1831, da den indbetales til Kongens Kasse.

Legatum Tale Kilianum: Ved legatets oprettelse oplyses, at kapitalen indgår i et lån på 6000 rdl. publique penge til baron Otto Henrik Juel til Rysensten, Lundbæk etc. mod panteobligation til stiftsbefalingsmand baron Ivar af Holck og biskop Broder Brodersen. Renten er 4 pct. Nu får revisor Gleerup oplyst, at kapitalen står som 1. prioritet i Dalsgård hovedgård og gods. 1812 udlånes kapitalen sammen med andre offentlige penge til hr. Quist i Ålborg mod 1. prioritet i hans ejendom sammesteds, »hvor den nye klædefabrik er anlagt«. Statsbankerotten gik hårdt ud over dette legat, men herom senere. I 1823 er det, som da er tilbage af legatet, indsat i Ålborg bispegård. Denne kapital, som nu udgør 250 rigsbankdaler, bliver 1831 indbetalt til Kongens Kasse mod obligation nr. 269.

Knud Schotts legater af 1770: I decision af 20. 11. 1800 redegør stiftsøvrigheden på revisor Gleerups anmodning for kapitalerne. Legatet til de fattige er nu anbragt således: hos Flade kirke, som tilhører Hans Majestæt 150 rdl., i Kongens Kasse mod obl. 500 rdl., hos provst Praem 662,5,6¹/₂, i alt 1312,5,6¹/₂. En decisionspåtegning af 19. 3. 1832 oplyser, at hele kapitalen nu er indbetalt til Kongens Kasse. — Legatet til fattige skolebørn, 400 rdl. indestår allerede 1800 i Kongens Kasse.

Jens Hvorups legat rummer i denne henseende ingen interesse. Kapitalen blev med det samme indsat i Kongens Kasse.

Protokollernes førelse

Legatprotokollerne føres efter samme mønster. Jeg kan derfor behandle dem under et, hvad denne side af emnet angår. I Kjeld Nielsens og Knud Schotts tid indeholder de ganske simpelt navnene på legatnyderne side op og side ned. Der er ikke tale om nogen revision. Det var jo på en måde deres egne penge, de delte ud. Efter Knud Schotts død 1770 indføres efterhånden den praksis, at sognepræsten attesterer uddelingens rigtighed, hvorefter to ansete mænd underskriver til vitterlighed. Da N. G. Gleerup bliver stiftsrevisor, indsendes protokollerne til revision med påfølgende decision af stiftsøvrigheden. Derfra går de tilbage til præsten.

Til illustration anfører jeg et vilkårligt valgt sted fra Jens Jacobsen Hvorups legat:

»År 1808, d. 1. oktober, blev den anden halve del af dette legati renter 18 rdl. 4 m. 8 sk. uddelt til efterfølgende fattige i begge sognene:

(derefter følger navnene på de 12 legatnydere, som hver får 1 rdl. 3 m 6 sk).

At disse atten rigsdaler fire mark og otte skilling således rigtig er uddelt, tilstår

H. J. V. Schoulund.

Som overværende ved uddelingen underskriver til vitterlighed

U. C. Bruun

Jens Nielsen

Sundby præstegård, 31. december 1808.

Imod foranstående regnskab vides intet at erindre.

Ålborg stifts revisionskontor, 29. januar 1809. N. G. Gleerup.

Approberes.

Pentz

R. Jansen «

(Schoulund var sognepræst 1801—1809, Ulrich Chr. Bruun var sognedegn 1801—1810. Jens Nielsen er ubekendt. Pentz var stiftsamtmænd i Ålborg Ditlev von Pentz (1794—1815), Rasmus Jansen var biskop 1806—1827).

Præsterne, der underskriver, er efter Knud Schott: Johannes Clausen (1770—1790), Peter Raaschou (1791—1804), Vilhelm Schoulund

(1804—1809) og Frederik Winding (1809—1843), med hvem jeg sætter grænsen for denne fremstilling.

Som vitterlighedsvidner findes navne på ansete folk i Nørresundby fra omkring 1790. Fra perioden indtil 1832 nævner jeg som eksempler følgende: Jens Syndergaard, selvejergårdmand, færgøjer, kirkeværg m. m., Søren Mørch, degn, 1772—1801, Laurids Grønlund, skoleholder 1811—1826, Niels Gildsig, gård- og færgøjer m. m., Niels Bondrup, brændevinsbrænder, J. J. Terp, Jens Westergaard, Jens Østergaard, Peder Dam. En del af navnene er så almindelige, at de vanskelig lader sig identificere.

Så enkelt og for så vidt interesseløst som i det anførte er det dog ikke altid. Undertiden oplives siderne af revisors anmærkninger. Vi har set, hvorledes N. G. Gleerup ønsker besked om kapitalernes anbringelse. Intet undgår hans opmærksomhed. Han fører nøje kontrol med, om rentebeløbet er rigtigt, og at legatnydernes antal svarer til fundatserne. Særlig i pastor Windings tid er der en livlig meningsudveksling mellem præsten, revisoren og stiftsovrigheden. Det skyldes for en del, at denne periode falder sammen med statsbankerotten og den pengekrise, som fulgte i dens kølvand, hvorom senere. Men det hænger også sammen med, at Frederik Winding er part i sagen. Winding var uden tvivl en velbegavet præst. Men han har næppe svaret til revisor Gleerups embedsmandsideal, ej heller til den almindelige forestilling om en from sjælesørger. Men har man lidt sans for livets humor, liver Winding vældigt op blandt den ældre tids præster i Nørresundby. Han er den første Nørresundbypræst, vi har et billede af. På et maleri af Nørresundby bod fra omkr. 1840 sidder han under et træ i samtale med agent Galsters hustru. Han er i sin præstekjole, et vidnesbyrd om, at en præst endnu på den tid brugte sin kjole som daglig påklædning. Windings skikkelse på maleriet svarer ikke helt til beskrivelsen af ham i Wibergs præstehistorie, hvor det hedder, at han ikke alene var vel ved magt, men umådelig før. Denne omstændighed anføres ellers som årsag til hans barokke indfald ved en begravelse i Hvorup, at han kunne blive siddende i sin vogn og lade kisten bære hen til sig, mens han foretog jordpåkastelsen. Det skete i 1837, altså på omtrent samme tid, som billedet er malet. Winding deltog i byens liv. Han var sammen med herredsfoged Vilhelm Spies medstifter af Nørresundbys første sel-

skabelige forening, klubben »Prøven«, (d. 25. nov. 1818), der skulle holde møder hver mandag, onsdag og fredag aften. Det er karakteristisk for Windings temperament, at han meldte sig ud et halvt år efter, fordi han kom i mindretal på et forslag om, at der skulle holdes møder hver aften! Til billedet af Winding hører også hans stadige klager over økonomien.

Winding giver i protokollerne årsag til bemærkninger af forskellig art. Blandt de fredeligere er en ansøgning om at måtte benytte legatet til fattige skolebørn til indkøb af skolebøger. Det tillades at bruge $\frac{1}{2}$ års rente dertil. Men da man søger om at anskaffe en kakkeloavn til skolestuen for legatmidlerne, får man afslag. Det må være sogneboernes opgave.

Winding var stolt af, at han bar samme navn som kongen. Det er måske grunden til, at vi et sted læser følgende:

»Den 31. juli 1815, som var Deres Majestæter Kong Frederik d. 6. og Dronning Maria Sophia Frederika's sølvbryllups- kronings og salvingsfest, blev renten af dette legat uddelt.«

Hertil bemærker revisor Gleerup tørt og uimponeret: »Ved foranstående regnskaber vides intet videre at erindre, end at legaternes renter er forhen uddelt sidst i december, men for 1815 sidst i juli.«

Den største kontrovers fik Winding dog ikke med revisor Gleerup, der gik af 1819, men med hans efterfølger, hvis flotte navnetræk i protokollerne hidtil ikke har kunnet tydes.

Sagen går i alle protokollerne, men i lidt forskellig udformning. 1827 anmærker revisor, at en genpart af regnskaberne fremtidig må medfølge ved protokollernes indsendelse og stiller nogle forespørgsler angående kapitalernes anbringelse. 1829 gentages anmodningen. I stiftsøvrighedens decision tilkendes der regnskabsføreren en mulkt på 1 rbdl. sølv, hvis han fremtidig sidder revisors forlangende overhørig.

Hertil svarer Winding: »Da der i de mange år, sognepræsten har aflagt regnskab for disse legatrenter, ingen genpart af regnskabet er ham affordret eller af ham præsteret, og ingen kgl. ordre om at præstere en sådan nogensinde er ham communiceret, kan han ej andet end underdanigst protestere mod den ham ikendte mulkt så vel som mod den ufornødent ansete forøgelse af hans ulønnede arbejde. Er en sådan genpart nu mere fornøden end forhen, da synes

den med mere billighed at kunne skrives af revisoren, som derfor er lønnet - - .«

Dette forårsager en sidelang anmærkning af revisor i flere punkter, hvor han sætter legatuddelingen under lup og i øvrigt fastholder sine krav.

Winding fastholder sin protest, men har dog i spørgsmålet om genparten valgt at bøje sig »af frygt for mulkten, som jeg stakkels fattige mand ej kan betale«. Derimod fastholder han i bidske vendinger, at han ingen ansvar har for kapitalerne, der forvaltes af stiftsøvrigheden. Revisors anmærkninger herom er lutter vind. »Jeg kan ikke få (oplysninger om kapitalerne) andet steds end hos stiftsøvrigheden, hvor jeg påstår han selv kan hente dem, om de er ham nødvendige!«

I decisionen går stiftsøvrigheden let hen over revisors kritik af legatuddelingen. I 1832 er revisor blevet spagere, men slutter dog sin anmærkning således: »I anledning af svaret til den 3. observationspost i regnskabet for 1829 og 1830 advares regnskabsføreren om i fremtiden at iklæde sine svar et mere sømmeligt sprog, da han i andet fald kan vente, at sådant af revisionen påankes.«

Hele denne til tider skarpe meningsudveksling løber altså i protokollerne og kommer til at strække sig over 5-6 år.

Winding fik ikke flere vanskeligheder med revisionen. Embedet som stiftsrevisor ophævedes 1833, og regnskaberne forsynes nu alene med stiftsamstets approbation.

Statsbankerotten

En særlig interesse har det været at se, hvorledes disse gamle legater kom igennem statsbankerotten i 1813. Ved forordningen af 5. januar 1813 ophævedes kurantbanken, der siden 1773 havde været statsbank. I stedet oprettedes den nye rigsbank. De gamle kurantdaler-sedler blev indløst med seks gamle for en ny rigsbankdaler seddel. Men derudover satte man den nye rigsbankdaler til $\frac{5}{8}$ af den gamle kurantdalers sølvværdi. Dette fik betydning for legatkapitalerne. De fleste af dem, vi behandler her, blev nemlig omskrevet »daler for daler«. Det vil sige, at de mistede 37,5 pct. af deres værdi. Et af legaterne, Legatum Tale Kilianum, gik det værre. Her

bliver kapitalen, 1000 rdl., omskrevet til 250 rbdl sølvværdi. Det svarer til $\frac{5}{8}$ af $\frac{1}{4}$ af den oprindelige kapital, altså $\frac{5}{32}$! Der er ikke nogen forklaring på, hvorfor netop dette legat får så krank en skæbne. Måske skyldes det, at kapitalen på det tidspunkt stod som kortfristet lån hos Quist i Ålborg. Ved pengesaningen gjaldt der særlige regler for de kortfristede lån.

Også på andre måder bærer protokollerne vidnesbyrd om de vanskelige år efter krigen. Knud Schotts legat til de fattige giver normalt 24 rdl. pr. halvår i rente. I 1814 omregnes dette beløb til 46 rbdl. efter den nye bankkurs. I de følgende år udbetales renten kun en gang om året. Den udgør 1816 52 rbdl., 1817 63, 1818 75. Først fra 1824 nåes det oprindelige numeriske beløb med ca. 49 rbdl. om året. Den samme bevægelse ses ved de øvrige legater. I årene fra 1820—1823 udebliver renten af Legatum Tale Kilianum. På stiftsrevisorens forespørgsel bliver det nu oplyst, at kapitalen indestår i Ålborg Bispegård. 27. 10. 1825 er indført en aftale om, hvorledes klareringen af de manglende renter skal finde sted. Forholdet afspejler formentlig den økonomiske uorden ved bispeembedet i slutningen af biskop Jansens embedstid.

Legatnyderne

Man kan måske undre sig over, at jeg endnu ikke har omtalt modtagerne af disse legater. Det er naturligt nok deres navne, der fylder mest i protokollerne. Grunden er — foruden en vis tilbageholdenhed på dette punkt —, at det for langt den største parts vedkommende drejer sig om »grå navne«: Karen Mikkelsdatter, Lars Pedersens enke osv. Dog finder man også nogle karakteristiske Nørresundby-navne. Det kan vel gå an at nævne nogle fra de ældre lister, der nu er 150-200 år gamle. Her finder vi da navne som Knurborg, Dodensig, Digmann, Grøn, Gildsig, Heiles, Søndergaard, Vestergaard. En del betegnes ved deres oprindelige hjemsted: Else Woerbjerg, Søren Løgstør, Vadum, Gjølbo, Fladstrand. Andre nævnes ved en profession: Karen Smeds, Niels Bådmands enke, Anders Vægter, Niels Bødker, Niels Skrædder. Det får være tilstrækkeligt med disse eksempler. Men den, der måtte have tid og tålmodighed, kunne i protokollerne finde et stort udsnit af den fattige del af befolkningen i

Nørresundby og Hvorup sogne i 1700-tallet, hvorom det ellers kan være vanskeligt at skaffe sig oplysning.

Afsluttende bemærkninger

Man vil have bemærket, at jeg i min behandling af legaterne har sat en grænse omkring 1832—33. På dette tidspunkt er kapitalerne blivende anbragt i Kongens Kasse samt for et enkelt vedkommende i Ålborg Hospital. På samme tid ophører stiftsrevisionen. Alle de oplivende anmærkninger forsvinder. Vi har nu kun de rent skematisk opstillede regnskaber underskrevet af de skiftende præster samt indtil 1906 tillige af vitterlighedsvidnerne. Hertil føjes stiftsamstets kortfattede approbation. Fra 1875 omregnes beløbene til kroner og ører. Som nævnt slutter protokollerne med regnskaberne for 1913. På den tid må den nuværende praksis være indført. Efter den føres disse legater i én protokol og ét regnskab sammen med nogle i 1800-tallet tilkomne legater. Kjeld Nielsen Muules legat og Legatum Tale Kilianum er siden udgået. I 1958 sammenlagdes 44 mindre legater til ét legat under navnet: »Fælleslegatet for værdige trængende i Ålborg amt«, heriblandt disse to.

Litteraturliste

- Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie 1-2 (1921).
 Poul Nedergaard: Præste- og sognehistorie, Ålborg stift.
 Wibergs Præstehistorie.
 E. Tauber: Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg (1879).
 Aalborgs Lommebog for 1804, udg. Wandall.
 Johs. E. Tang Kristensen: Nørresundbys Historie i Billeder, side 21. (1973).
 N. E. Mikkelsen: Nørresundby Kirkes 750 års jubilæum.
 (i Ålborg stifts årbog 1969).
 Politikens håndbog: PENGE, 1972.
 Politikens Danmarkshistorie bd. 10, side 382 ff.
 Bøggild Andersen: Bogbindets Historie, Kbhvn. 1945.
 T. Lassen: Danske og norske historiske Vandmærker, Odense 1922.
 W. A. Churchill: Watermarks in Paper, Amsterdam MCMXXXV.
 Edward Heawood: Watermarks, Hilversum MCML.

Helberskov i gamle dage

Nogle optegnelser om gamle dages Helberskov af
Christian B. Lund, lærer i Granslev ved Laurbjerg

Samlet og ordnet af Carl Juul, Terndrup.

Lærer Christian B. Lund var født i Helberskov 29. juni 1874 som søn af boelsmand, fhv. skovfoged Bertel Christiansen Lund og Dorthea Andersdatter, og han døde i Randers 1968, 94 år gammel. Han bevarede hele livet igennem en aldrig svigtende interesse for sin fødeegn, og det efterfølgende er noget af det, han fandt frem til fra gamle dage ved samtaler med folk, der var ældre end han selv, og ved at studere gamle dokumenter, der på forskellig måde kom ham i hænde.

Det er nedskrevet med mange års mellemrum, påbegyndt i 1920erne og sluttet i 1950erne, så noget af det foreliggende er ført omtrent op til nutiden. Lærer Lund var min kones morbror. Han var enkemand, en voksen datter døde ugift, og ved opgørelsen af hans bo fandt vi en del optegnelser, skrevet med blyant på spredte papirlapper og på kasserede skrivebogsider. De ældste var noget medtaget af tidens tand og ikke let læselige. Jeg tror, han havde betragtet dette materiale som en kladde for senere at renskrive det – han fik det bare aldrig gjort.

Ved at gennemgå disse optegnelser kom jeg på den tanke at samle og ordne dem så godt, jeg nu formåede, for derefter at maskinskrive det hele, så det blev let tilgængelig for folk i vor gamle hjemby, der har interesse af at høre noget om vore forfædres liv og færden. De fleste af de efterfølgende beretninger er forlængst glemt, og jeg syntes, det kunne være interessant at få dem bevaret for eftertiden.

Helberskov, den gamle landsby ved »Bjerget«, og dens beboere var i gamle dage et særpræget samfund, der på mange måder adkilte sig fra de omliggende landsbyer. Mange af de gamle skikke er bevaret til langt op i vor tid. Helberskov er vistnok også den landsby i Nordjylland, hvor man kan finde de fleste velbevarede, gamle bindingsværksstuehuse.

En anden ejendommelig foreteelse, der dog ikke kommer denne beretning ved, er den store udvandring, der gennem årene har fundet sted fra denne landsby. Det er den forholdsvis største i hele Danmark. Ifl. lærer Ulricksens optegnelser (han var lærer i Helberskov skole i mere end 40 år) udvandrede af hans elever 45 pct. af pigerne og mellem 60 og 70 pct. af drengene. I dag bor der flere folk fra Helberskov og deres efterkommere alene i California, end der er tilbage i byen. Det er der vist ingen by eller egn i landet, der kan opvise magen til. Jeg var selv én af de mange, der rejste ud, og én af de få, der kom tilbage og blev i Danmark.

»Dette er en beskrivelse af den sydlige del af Als Sogn, særlig Helberskov og Odde, som jeg har kendt det, og som jeg har kunnet finde frem til af gammelt vedrørende disse to byer. Jeg har fået mine oplysninger, dels fra gamle dokumenter, der er faldet mig i hænde, og dels fra gamle folk, der var meget ældre end jeg. Først og fremmest fra min far, Bertel Christiansen Lund, der var født 1836 og døde 1916, fra gårdejer og sognefoged Niels Eriksen, født 1863 død 1959, 96 år gammel, fra gårdejer Hans Axelsen Lods, ligeledes født 1863, død 1942 og sidst men ikke mindst, af Jens Nielsen Vestergaard, født 1852, død 1951, nogle få måneder før han fyldte 100 år.

Als Sogn er en langstrakt strimmel langs med Kattegat. Godt 3 mil lang og kun en halv mil bred. Mellem Als og Skelund-Visborg sogne er der en flad strækning, som i gamle dage har været under vand. I stenaldertiden har de to fjorde, Limfjorden og Mariager fjord været forbundet, og Mulbjergene, bakkerne ved Tofte, Als bakker og Helberskøvs bjerg har raget op af havet som øer. Lidt efter lidt har landet hævet sig og havet trukket sig tilbage. Stenalderfolkene har i al fald kunnet komme over til øerne. Man har fundet mange stenredskaber, især fra yngre stenalder, både ved Haslevgård, Als og Helberskov.

Fra bronzealder er fundet adskillige lerkar, og i Haslevgård blev der ved grusgravning gjort et enestående fund af syv store, fint slebne flintøkser, der var lagt i jorden i stjerneform, og samme sted fandt en arbejdsmand, Ginus Jensen fra Hurup et ualmindelig smukt og velbevaret bronzesværd. Efter at have gnedet det af med en sæk og senere med en ren klud fremstod det lige så smukt og velbevaret, som da det blev nedlagt i jorden for mere end 3000 år siden, måske som offer til guderne. Det blev sendt over til Nationalmuseet, hvor det er anset for at være et af de fineste våbenfund fra denne tidsperiode. Finderen fik tilsendt et pengebeløb (sværdets metalværdi) og en rosende anerkendelse fra professor Brøndsted for den omhu, han havde udvist overfor dette sjældne fund.

De syv stenøkser fik derimod en krank skæbne. De to mænd, der fandt dem, solgte dem til en slagter, der tilfældigvis kom forbi, for en halv gris! Hvor de så siden er havnet, ved jeg ikke.

Jeg kan huske, at jeg som dreng pløjede en del skår op i nærheden af Bjerget, men da havde jeg ingen rigtig forståelse af det. Jeg fortalte det til far, og han mente, at det sikkert havde været en grav.

Til mit fødehjem hørte en bakke, som havde en langstrakt form, men på midten en forhøjning, som godt kunne ligne en kæmpehøj, måske en bronzealderhøj. Som dreng kan jeg huske, at den gamle Anders Poulsen fra den store gård »Marienlund« ved Odde en dag stod oppe på højen og sagde:

— Den er pinnede lavet af menneskehænder —.

Det blev aldrig undersøgt. Så kom den sidste verdenskrig, og tyskerne besatte både Bjerget og Bakken, som de tilsidst lavede om til en hel fæstning. Den runde høj blev helt underhulet til et vældigt beskyttelsesrum, og ovenpå blev der anbragt en kanon. Jeg har senere forsøgt at finde et eller andet fra fortiden, der kunne bekræfte min formodning om, det var en oldtidshøj, men det hele er så gennemrodet, så jeg fandt intet. Kedeligt nok, for Trap skriver, at i Als sogn findes ingen faste mindesmærker fra oldtiden. Dermed mener han vel gravhøje og runesten?

Den gamle spillemand i Als, Jens Frederiksen, født i Als 1854, død 1943, fortalte mig engang, at han havde hørt, at der skulle have stået to runesten på Ravnbjerg. Disse sten skulle være bleven fjernet af en mand (navnet har jeg desværre glemt), som havde brugt dem som syldsten til sin lade. Denne lade havde han senere solgt til en mand i Helberskov. Hvis stenene har eksisteret, er de nu væk. Jeg tror, de to runesten har eksisteret. Der må være noget om snakken. Sådanne historie opstår ikke af sig selv. Manden, der fjernede stenene, er død for mange år siden. Men har stenene stået på Ravnbjerg, har de været kendt af mange mennesker, og man har kunnet se dem på lang afstand. Den mand, der har taget dem, er der blevet lagt mærke til, og historien om runestene på Ravnbjerg lever videre.

Den gamle Jens Nielsen Hvirvelkær, der var noget ældre end jeg, har fortalt mig, at da han var en lille dreng, var der to små gravhøje på Ravnbjerg, men kort efter blev de sløjfede, jævnet ud og overpløjede. I dag er der ingen spor af dem, og ingen ved, hvor de engang har ligget. Måske er der en vis sammenhæng mellem de to runesten og de to gravhøje? Det ligger nær at antage, at runestene har været anbragt ovenpå højene.

De fleste fund fra stenalderen er som nævnt sket ved Haslevgård, men også i Helberskov er der gjort en del fund af pilespidser og skrabere, næsten alle fra yngre stenalder. En rått tilhugget stenøkse, som museumsinspektør ved Aalborg museum, Peter Riismøller har dateret til ældre stenalder (køkkenmøddingtid), er også fundet i Helberskov, d. v. s. fra en periode 4000 år eller mere før vor tidsregning. Gårdejer Jens Vested viste mig engang en smuk benskjøtte, han havde fundet i sin have. Her har rigtig været lejlighed til at bruge skjøjter, når de store strækninger fladvand frøs til is. Riismøller har dateret den til vikingetid.

Man kan af disse fund se, at kyststrækningen langs Kattedgat har været besøgt og beboet gennem flere tusinde år. Der har været flere landhævninger og landsænkninger gennem dette lange åremål. Eksempelvis kan nævnes, at ude på Als rev, der nu ligger et langt stykke fra kysten, kan man i klart og stille vejr, når havet ligger blankt som et spejl, se mursten og dele af en mur på bunden. Fra gammel tid er dette sted gået under navn af »Dronning Margrethes Borg«, men hvor det har fået navnet fra, er der ingen der ved. Om det skulle have tilknytning til et bygningsværk, der har stået derude på Dronning Margrethes tid, bliver nok for altid en uløst gåde. På grundene langs kysten fra Haslevgård til Als Odde, står der endnu enkelte steder nogle store, gamle fyrrestubbe, som end ikke isen i hårde vintre har formået at flytte. Landet har altså i en vis periode strakt sig langt længere ud, end det gør i dag.

Ifl. matrikel af 1688 (Rigsarkivet i København) fandtes der i Helberskov på daværende tidspunkt 16 større og mindre gårde og 7 gadehuse. Der er nævnt 34 bymænd, men nogle af dem har været håndværkere af forskellig art — smed, tømrer, skrædder, skomager — men der er også eksempler på, at der har boet flere fæstere i samme gård. Sidenhen er nogle af gårdene blevet delt. Ved udskiftningen i 1799 var der 22, 16 helgårde og 6 halvgårde foruden gadehusene. Der er i matriklen nævnt et utal af marknavne på de forskellige »skifter« »giøder« og »blocker«, der hørte ind under byen, navne, der forlængst er gået i glemmebogen på enkelte undtagelser nær. Alt dette kan godt være interessant læsning, men det vil føre alt for vidt at komme ind på her. Et af de få endnu bevarede marknavne er

»Harkerne«, nogle engstrækninger beliggende nordvest for byen. Om dem hedder det iflg. markbogen af 1688:

»Nørmarken eller Harcke Giøde. To skifter på Harckerne er opbrøt i Engen, ganske under vand de fleste åringer, foruden haver af vandet største fortræd, thi det ganske øder sæden. Ond, sur strandgrund. Sås i 2 år og hviler i 9 år. Næsten ubrugelig, fordi den mesten hvert år 2 eller 3 gange under drukner.«

Datidens bønder i Helberskov har ikke haft megen nytte af disse »onde«, sure og vandlidende arealer. Men i næsten 300 år, der er forløbet siden, har landet hævet sig, hvor meget kan jeg ikke afgøre, men i dag udgør de noget af den bedste jord, der hører til byen — sort, god engmuld med blålerunderlag.

Landskabet har forandret sig til ukendelighed siden den tid. I markbogen af 1688 står nævnt, at Storskoven gik næsten helt ind til de østligste gårde. På den nuværende mark, der tilhører Hans Lübeck, stod store bøgetræer med små rydninger imellem, og derfra strakte skoven sig helt ud til Odden - mest egeskov. De mange gamle bindingsværkshuse med deres solide egetømmer, der i dag kendetegner Helberskov, er sikkert hentet i disse skove. De blev efterhånden mere eller mindre ødelagt ved hugst, storm og sandflugt, mest det sidste. Da den omsider hørte op, var der tilbage kun to større skovparceller, de såkaldte Søndre og Nordre Kær syd for Odde By, hvor der endnu står mange store, gamle ege. Desuden fandtes der en langstrakt strimmel skov længere ude imod havet af en hel anden beskaffenhed. Trævæksten her bestod mest af birk, el og bævreasp med en enkelt eg eller bøg ind imellem. Denne skov går under navnet »Vieren«.

Efter sandflugtens ophør lå store strækninger øst for den nuværende landevej mellem Helberskov og Als Odde fuldstændig øde hen. Men først i forrige århundrede begyndte man på visse steder at plante forskellige slags nåletræer, mest fyr, og dette arbejde er fortsat helt op til vore dage. Der er dog også i løbet af de sidste 30-40 år opstået en naturlig, selvgroet skov, bestående af nåletræer og løvtræer i en broget blanding, særlig mod syd ud imod Odden, hvor træerne nu går helt ind imod og bagved de yderste huse. Skoven har atter taget sit rige i besiddelse, men rigtignok på en noget anden måde end forhen. Hvor før de gamle ege bredte deres kroner og leverede byg-

ningstømmer til alle huse og gårde i den i datiden ret anselige landsby, er det nu helt andre træsorter, der præger billedet, uanvendelige til gavntæ for de flestes vedkommende, men derimod en fryd for øjet, hvad enhver med sans for naturens skønhed kan overbevise sig om ved at køre en tur ud på Odden. Kun få steder i Himmerland ser man en så smuk og særpræget natur som her.

Helberskov indtog på flere måder en særstilling i gamle dage. Bønderne var her, som alle andre steder, fæstere. Men gårdene tilhørte forskellige ejere: Overgård, Mariager Kloster, Havnø og Villestrup. Senere blev de alle erhvervet af Havnø. Overgård ejede broderparten, 9 gårde og alle gadehusene. De øvrige var fordelt mellem de andre godser. Men alle gårdene havde en vis tilknytning til Overgård, der ejede de store græsningsarealer langs Mariager fjord. Derom hedder det i Markbogen af 1688:

»Udi Hindsted Herred udi Als Sogn ved Helberskov By findes al Fædrift langs Fjorden, hvilken Helberskov By årligen lejer af General Arenstorf på Ouegård for en vis Afgift, hvilken blev taxeret for Otte og Tyffue, siger 28 Høfveder. Hvilket vil indføres til hans Gård Ouegård, eftersom Gården for os udi i et fremmed Herred er beliggende.«

Den årlige leje af disse store arealer blev altså ikke betalt med penge men med kreaturer. Denne leje synes ikke at have været ublu, da ikke alene kreaturer, men også byens mange heste og får fandt en fortrinlig græsning derude sommeren igennem.

Om fiskeriet hedder det i samme markbog: »Fiskeriet angående, da findes der nogle få af Bønderne, som haver Gliber, med hvilke de undertiden fanger en Ret Ål og iblandt nogle små Hornfisk og Fiersinger, som også kan være dem en ringe Hjælp til Næringen«.

Denne beskrivelse af fiskeriet, som det blev udøvet af Helberskovs bønder på den tid, var så langt fra de faktiske forhold, som tænkes kunne. Fiskeriet var nemlig af lige så stor økonomisk betydning for dem som landbruget, men det måtte for alt i verden ikke komme til godsejernes kendskab. Det var jo godserne, der foretog matrikuleringen, og når deres repræsentanter kom ud til bønderne, skulle de samtidig indhente oplysninger om de forskellige sider af deres næringsliv, såsom høstudsigterne, antallet af de forskellige husdyr, ja, og så var der jo fiskeriet. Kornets vækst på markerne og optællingen

af husdyrene voldte intet besvær, det var så ligetil. Indtægterne fra fiskeriet var det dem derimod umuligt at kontrollere, og det gjaldt derfor om at nævne det som så ubetydeligt og ringe, at det ikke var værd at tale om. Når godsinspektørerne derefter fik forevist nogle få gliber og alle vegne fik at høre den samme lektie om de små hornfisk og fjæssinger, som kun kunne være »en ringe hjælp til næringen«, blev det indført i markbogen og taget til efterretning. At der også blev fanget masser af ål, sild, torsk og alle slags fladfisk, skulle man nok tie stille med. De øvrige fiskeredskaber, garn og ruser var omhyggeligt gemt væk, når autoriteterne kunne ventes; dem havde de ingen anelse om.

Hoveriet, som var en slem belastning for bønderne i alle andre landsbyer, slap Helberskovs bønder forholdsvis let om ved. Det var lidet tilfredsstillende for godserne at beordre folk i denne afsides landsby til arbejde på hovmarken. Der var 5 mil til Villestrup og endnu længere til Mariager Kloster. Det voldte alt for megen tidsspilde at nå frem og tilbage ad de dengang dårlige veje, der ved efterårstid kunne være næsten ufremkommelige. Der blev derfor lavet en ordning mellem disse to godser og deres fæstere derhen, at hoveripligten blev afløst af et årligt vederlag i penge, der synes at have været konjunkturbestemt. Hvert år lige inden høst kom der, både før og efter matrikuleringen var foretaget, folk fra godserne ud og tog et skøn over markens grøde og kreaturantallet, og ud fra de da gældende priser på korn, heste og kvæg fastsattes den pengeydelse som bønderne skulle udrede til afløsning for hoveriet. Efter min mening var det en retfærdig ordning. Den blev fastsat år for år, og var tiderne dårlige, betaltes ikke så meget, som når de var mere gunstige.

Vistnok lidt senere opnåedes den samme overenskomst med Overgård. Der var over 4 mil til Overgård, og for at nå dertil skulle man over Mariager fjord via færgestedet ved Hadsund. Der var godt nok en lille bådfærg mellem Helberskov og Nødnæs på fjordens sydside, men den var ikke indrettet til at tage køretøjer med.

Denne ordning med en pengeydelse til afløsning af hoveriet, var sikkert tilfredsstillende for begge parter, mest for bønderne. Nu kunne de blive hjemme og passe deres egne sager, og jeg tror ikke, den pålagte afgift til hoveriafløsningen voldte dem særlige vanskeligheder. Som nævnt havde de også fiskeriet at falde tilbage på, og

indtægten heraf kom kun dem selv og ikke godsejerne tilgode! Senere, da hele Helberskov by kom ind under Havnø gods, afstedkom det en lidt anden ordning. Det var den herregård, der lå nærmest byen — 1½ til 2 mil — og skønt den gamle overenskomst, bønder havde haft med de andre godser, også blev overført til den ny ejer, blev der indført den klavsul — eller hvad man nu skulle kalde det — at fæsterne skulle gøre en uges hoveriarbejde, 4 gangdage og 2 spanndage i høslettiden på Havnø enge, ikke mere. Denne ny ordning mellem godset og fæsterne angående hoveripligt, skal dog, efter hvad jeg har hørt gamle folk fortælle, ikke have gået helt stille af. Oprindeligt havde godset krævet meget videregående ydelser, men Helberskøvs bønder var ikke nemme at bides med, selv ikke for en herremand. De havde været fri for hoveripligten i umindelige tider og strittede imod at få den indført. De følte sig mere fri og selvstændige end andre bønder på den tid, og dette i forbindelse med deres enestående sammenhold har vel gjort sit til, at der opnåedes en langt lempeligere ordning med hensyn til hoveriet. Denne blev omsider godkendt af begge parter, ikke ved et ensidigt påbud fra ejeren, Peder Benzon til Havnø, men ved en gensidig overenskomst mellem ham og bønderne. Han skal have været en i mange måder velmenende mand, der var vellidt af sine fæstere og godt kunne tilgode deres interesser. Efter lange forhandlinger blev det bestemt, at de skulle gøre disse 6 dages hoveriarbejde netop i høslettiden. Til Havnø hørte der nemlig nogle vældige engarealer ud mod fjorden, og i en tid, høet skulle bjærges, kunne det knibe slemt med at skaffe den nødvendige arbejdskraft. Jeg har hørt en gammel mand fortælle, »at hans bedstefar gik imellem fyrretyve høleer på Havnø enge«. Med en sådan arbejdsstyrke kunne der slås meget græs på en enkelt dag.

Ude langs havet ud for Helberskov og Odde lå en temmelig stor hede og klitstrækning. Her havde omkring ved 1700 til 1750 den store sandflugt sat ind. Men før den tid havde der også været mere eller mindre sandfygning fra revlerne udenfor kysten, der kunne ligge tørre i lange tider, og med østenstorme føg sandet ind over hele kyststrækningen fra øst for den nuværende landevej fra Helberskov til helt ud på Odden. Nogle af de arealer, der ligger vest derfor, gik

heller ikke ram forbi, men blev dog ikke så totalt ødelagt, som dem der ligger øst for.

Før udskiftningen i 1799 lå der oprindelig kun 2 gårde i den nuværende Odde by. Den ene var den, der nu ejes af Herman Christensen, og den anden var beliggende syd for stuehuset til »Poulsenseje«, men den blev købt af justitsråd Poulsen og nedlagt engang i 1890'erne. Den sidste ejer gik under navn af »Niels i Odde«. Han flyttede derefter til Helberskov sammen med sin mangeårige husholderske Mariane og byggede det hus, som smeden nu bebor.

Det meste af Odde by lå oprindelig øst for klitten, omtrent midtvejs mellem det nuværende Odde og lodshusene ude på Odden. Men både bygninger og marker blev fuldstændig ødelagt af sandflugten, så beboerne måtte flytte. Den kaldtes for Gammel Odde og ved udskiftningen fik disse hjemløse bønder tildelt jord, dels fra Helberskov og dels fra de to nævnte gårde i Odde. Den store gård »Marienlund«, der var beliggende nord til øst for Strandkærvejen, der fører ud til »Hagen«, delte skæbne med de øvrige gårde i Gammel Odde og omkring ved 1750 blev den flyttet ud vest for klitten. Den blev senere sammenlagt med »Poulsenseje« og er forlængst nedbrudt. Gamle folk husker gården, og den store have eksisterer stadig.

Den høje, sammenhængende klitrække, der strækker sig fra øst for Helberskov næsten helt ud til Odden, er kunstig dannet. De daværende ejere af Havnø såvel som fæsterne i Helberskov og Odde så med den største bekymring på de ødelæggelser, sandflugten forvoldte på deres ejendomme, og der kom den ordning i stand, at bønderne kunne tage alle de ris og grene, de kunne overkomme i Launkær skovene og deraf lave et risgærde, der skulle hindre sandflugtens videre fremtrængen. Sandet hobede sig op langs dette kilometerlange gærde, og når dette var føget fuld, satte man et nyt ovenpå, og denne klit har sine steder nået en anelig højde. Når man graver ned i toppen af klitten, støder man overalt på resterne af disse risgærder. Det har været et kæmpearbejde for bønderne i de to landsbyer i hine dage og strakt sig over et tidsrum af 50 til 60 år eller mere. Desuden blev de beordret til at køre tang fra havet op i klitten til at holde på sandet. Der var en klitfoged, men jeg ved ikke, hvordan han blev udnævnt. Det var en af gårdmændene, men det gik vist også på skift. Han kunne bude »bojj« folk med heste og vogne til at køre

Hans Lods's stuehus. Set fra syd, fra havnen. Dette hus, et af de ældste i byen, er oprindelig bygget i Odde først i 1700 tallet, men flyttet til Helberskov ca. 100 år senere. Det har dannet rammen om den kendte »Lods« slægt gennem næsten 200 år.

Fot. Boye Johnsen.

tang, når det til tider drev i land i stor mængde. De blev også budet til at plante marehalm.

De fælles veje blev også istandsat i fællesskab. Det var altid hvert forår, at vejene skulle gøres i stand. Snekastning foregik på omgang. Havde hver af gårdene haft en mand afsted én dag, begyndte man forfra igen, til vejene var farbare. En snefoged førte tilsynet.

Efter udskiftningen skulle hver for sin ejendom holde vandløb renset. Slet af fælles græsarealer har ikke fundet sted siden udskiftningen. Skorstenssyn blev foretaget af to mand, valgt af bystævnet. Ligsynsmænd blev ligeledes valgt af bystævnet. To mænd skulle gå om og besigtige de døde, om de nu var rigtig døde eller kun skindøde. Jeg har set disse ligsynsmænd i virksomhed, og så vidt jeg husker, gjorde de ikke andet, end at de kiggede lidt på den dødes ansigt. Bagefter fik de en god opstrammer i form af en kaffepunch.

Jeg kan ikke huske, at der ved nogen lejlighed blev holdt gilder, hverken før, under eller efter fælles arbejder. Heller ikke nogen af de gamle kan huske det. Siden udskiftningen har der ikke været ud-kørsel af gødning i fællesskab. Der vides ikke noget om, at der før den tid har været afholdt gilde i den anledning. I tilfælde af sygdom var der udtaget en mand til at køre efter læge eller jordemoder til dem, der ikke selv var kørende. Det var meget sjældent, at en læge blev hentet, da folk troede mere på gamle husråd end på lægen.

Moser fandtes ikke i sydsognet, men i nordsognet var der store mosestrækninger, der stod i forbindelse med Lille Vildmose. Her ejede enkelte af bønderne i Helberskov og Odde et stykke mose, hvor de selv skar deres tørv, men det var først efter udskiftningen, at disse tørveparceller blev erhvervet.

Alle de store skovstrækninger tilhørte før udskiftningen Havnø, men ved udstykningen fik gårdene i Als, Helberskov og Odde tildelt et skovreb. Det er den del af skoven, der ligger øst for Brødens Grøft og kaldes Launkær. Da tilsynet med skovene nu overgik fra herregården til beboerne selv, blev det nødvendigt for dem at holde en skovfoged i fællesskab. Det var dog vist ikke så meget for at forestå udhugsten i skovene som for at passe på skovtyve, som der dengang var mange af. Skovfogden fik sin løn i form af korn, der betaltes efter rebenes størrelse. Lønnen blev betalt på en bestemt dag, og så måtte skovfogden traktere dem, der kom med kornet. Traktementet bestod, så vidt jeg ved, kun af øl og brændevin.

Min bedstefar, der var født år 1800, var skovfoged i mange år og var samtidig skytte. Den første bøsse han havde var med flintlås, senere fik han den lavet om til piston med fænghætte. Efter hvad jeg har erfaret, var det ikke altid let at gøre de mange ejere tilfreds. Han havde også ret til at skyde forskelligt vildt. Storvildt, hjorte og rådyr skulle ejerne have. De blev bagefter solgt ved auktion. Harer og alt andet vildt måtte han selv tage. Han skulle også holde øje med kreaturerne og fårene, som gik i skoven. Han kunne kende alle fårene på deres øremærker. Alle gårdene havde deres får mærkede med forskellige klip i ørerne, og de fleste — men ikke alle — havde deres kreaturer mærkede på samme måde.

Der voksede megen humle i denne skov, som næsten udelukkende

bestod af ask og eg, med lidt birk og el ind imellem. Han så efter, når humlen var tjenlig til at plukkes og på en vis dag, som han bestemte, mødte så nogle folk op fra hver gård og hus for at plukke humlen. Dengang bryggede man selv øl i hvert eneste hjem. Det ansås for at være lige så nødvendig som brødet. Efter den dag havde skovfogden ret til at tage, hvad der var levnet af humlen, og det kunne godt være store partier, så derigennem havde han en ikke uvæsentlig indtægt ved at plukke den tiloversblevne humle og sælge den til bryggerierne. Hans hovedaftager var det store bryggeri i Randers, hvor man bryggede det berømte »Randers Buur Øl«.

Det var før man kendte noget til mejerier. Folk kærned selv deres smør. Kernen var gerne en stødkerne. Så kneb det undertiden med at få fløden til at blive til smør, men derfor vidste de også råd. Skovfogeden måtte endelig se at skaffe dem en flyverøn. En sådan flyverøn var en rovplante, der voksede i kløften af et andet træ. Frøet var formodentlig tabt der af en fugl. At en sådan flyverøn var temmelig sjælden, er forståeligt, men skovfogeden mærkede sig en sådan, når han vandrede gennem skoven. Derved kunne han hjælpe husmødrene i en vanskelig situation!

Da den gamle skovfoged var død, blev beboerne enige om at afholde en fælles klapjagt hvert år. Det var efterhånden blevet sådan, at en stor del af gårdmændene havde fået gevær. Det var forladere af meget stor kaliber, oprindelig gamle flintebøsser, men den stedlige bysmed havde med stor snilde omlavet dem og påsat en piston med fænghætte, hvor åbningen fra bøsseløbet gik ud til krudtpanden. Vældige muskedonnere var det, og de gik af med et brag som en kanon!

Når en klapjagt skulle foregå, kom hele byen i røre. Byhornet lød til gadestævne, hvor dagen blev bestemt. Selve dagen stillede alle, der ikke havde bøsser, karle og drenge, som klappere, og så gik den vilde jagt ud over de vældige strækninger, flere tusinde tønder land. Jagten varede hele dagen. Der var meget vildt den gang, men den største del slap bort, ikke blot gennem klappernes rækker, men også gennem skytternes. De var ikke lige gode skytter, skønt de fleste af jægerne var veteraner fra begge de slesvigske krige og havde lært at omgås skydevåben. I den tid det tog med at lade pany, slap en

stor del vildt igennem. Der faldt dog mange både harer og ræve og næsten altid også nogle stykker råvildt. Når klapperne så nåede frem til jægerne, blev de heldige skytter højt beundret. De første såter foregik i Launkær, og derefter gik turen ud over de store flade vidder, engene og måen, og sluttede af i Vieren, sandet og klitten ude ved Kattegat. Her blev der holdt hvil, og konerne mødte så op med mad og brændevin til både skytter og klappere, og da kunne lystigheden stige ganske betydeligt. Den gamle sognefoged, Niels Eriksen af Helberskov fortæller:

»Som dreng optrådte jeg som klapper ved flere lejligheder, og jeg husker særlig en morsom hændelse en gang, der blev holdt hvil i klitten. Jeg har vel været en 12-13 år dengang, så det må have været i midten af 1870'erne. Skytterne var bleven enige om at foretage en præmieskydning efter brændevinsdunken, men ingen af dem kunne ramme dunken. Brændevinen havde vel en del af skylden for det mådelige resultat; der var bleven drukket tæt efter den anstrengende dag. Så rejser Lods-Axel sig og siger indædt:

— Da skal a dæwlen tå mæ nok fo ram poen — og så gik han hen og holdt bøssepipen tæt til dunken og skød den i smadder! Axel fik præmien. Ingen protesterede, der var ikke forud aftalt nogen skudafstand, og »Lodsen« var ikke god at bides med, hvis én eller anden skulle gøre vrøvl! Efter klapjagten blev byttet solgt ved auktion i skolen, men jeg ved ikke, hvad pengene gik til.«

Før udskiftningen i 1799 foregik alt arbejde på byens jorder i fællesskab, men denne århundredgamle ordning ophørte, da hver gård fik sit eget jordtilliggende. Som en reminiscens fra fællesskabets tid vedblev dog den gamle skik med løsdrift fra alle byens gårde for får i skoven forår og efterår. Tidligt om foråret blev fårene drevet i skoven. Der blev sat 4 pinde, en i hvert hjørne af skoven, og så skulle en mand gå rundt og finde alle pindene og bringe dem med hjem. Launkær var på 3 sider omgivet af ret dybe grøfter, bløde i bunden (blåler). Hvis et dyr faldt deri, kunne det ikke komme op ved egen hjælp, men var dømt til at omkomme, hvis man ikke nåede frem i tide og fik det trukket op. Derfor gik der hver dag en mand rundt og tilså disse grøfter, og som en kontrolforanstaltning blev disse 4 pinde sat ud hver morgen, og dem skulle manden tage med sig, så

man deraf kunne se, at han havde været omgangen rundt. Næste morgen blev pindene sat ud igen.

Om vinteren blev fårene drevet ud på de store lyngstrækninger og i Vierne langs havet. Både der og i skoven var der ansat en byhyrde til at have opsyn med de store fåreflokke. I min drengetid var det Grav-Niels, der bestred denne ansvarsfulde post. Niels var ingen helt almindelig fremtoning. Han var småt begavet, nærmest en ren 2, og hvad der laa derudover brugte han ordet »manne«, enten det så var 3 eller flere hundrede. Men han besad en evne, som andre normalt begavede mennesker ikke var i besiddelse af. Han kendte hvert eneste får i byen og kunne på lang afstand se, om der skulle mangle et af flokken, og der var flere hundrede får i byen på den tid. Han var ikke i stand til at tælle, men havde sit eget system, når det gjaldt om at holde tal på flokken. Så stod han og pegede dem ud, enkeltvis eller flere i følge:

»Der goer de der, å de der, å dem der, å dem der, å de, å de«, og sådan kunne han blive ved, til han var overbevist om, at alt var, som det skulle være. Han havde deltaget som infanterist i Treårskrigen og skal have været en meget tapper soldat. Han kendte ikke til følelsen af at være bange, men gik på med krum hals, uden at skænke mulige farer en tanke. Det var som soldat, han havde lært at tælle til 2 - - March - et - to, et - to. Han kunne godt fortælle om forskellige tildragelser fra krigen på sin egen naive måde. Engang hørte jeg ham fortælle far om et slag, han havde deltaget i, og det lød omtrent således:

»A ka howw, a wa mæ i æ stue slaw, men a ka ett howw hwå de war, men dæ war æn grulig masse skyderi. Wor oberst han hied Læssøe, å han bløw skot, men far han døe, så han te wos, te wi sku ta en skow, hvor æn foskrækkelig masse tyskere holdt te. Wi stormt så løs po den hær skow, å manne o wå folk bløw skot. A fæk æn kuul igjæmmel met frakskyed, å dæn gik nier i fueden o æn skesant, dær gik li bag we mæ, for nuen o tyskeren wa krawlt op i træeren å skod på wos dæfræ. A fæk li dæn tysker å si, dær håj skot skesanten i fueden, han wa li we å laj ijjen, men a håj fot min bøss laj, å så tent a we mæ sjel: — da skal a den unde lyne mæ gi dæ din skidrik — å så segted a po ham å trøkked o — da wa wi kommen hielt tæt hæn te skowen — å tyskeren blat nier o træed mæ bøss å de hiele, å wa så

døjj som æn sild. A perred li te ham mæ fueden, da vi gik fobi å opdawwed, te a hâj ramt ham medt i panden, li unner hans pekkelluu — mæn wi fæk da oll tyskeren jawwed ud o skowen«.

Denne beretning skal nok være fuldstændig rigtig. Niels kendte ikke til at lyve. Det lå så langt som vel muligt fra hans åndelige habitus.

Da han kom hjem fra krigen, blev han ansat som byhyrde i Helberskov. En stilling han beholdt i mange år. Fra gammel tid havde der været ansat en såkaldt »stodderkonge«. Hans hverv bestod i at holde fremmede omstrejfer og tiggerkællinger fra sognet, og da Niels blev lidt ældre, blev han tildelt denne opgave.

Han røgtede dette hverv med ildhu og var forfærdelig skrap. Han var sognets sidste stodderkonge. Som sådan var han iført en gammel soldaterfrakke og havde en sabel, som i sin tid var taget fra tyskerne. På hovedet havde han en soldaterkasket, skænket af købmanden i Als. Han så drabelig ud, og fandt han en forhutlet lazaron eller et kvindemenneske, der gik rundt med tiggerposen, brugte han en vældig mund, så folk kunne høre, at nu var han i funktion. Disse mennesker havde en vis respekt for autoriteterne, og uniformen gjorde nok også et vist indtryk, så Niels havde næsten aldrig større besvær med at få dem gennet over på den anden side af sogneskellet. Engang traf han dog på landevejen vest for Buddum en tiggerske, der ikke ville lystre parole. Hun skubbede til Niels og skældte ud — en forfærdelig fornærmelse mod hans værdighed — og han blev gruelig gal, halede sin sabel ud af skeden og truede hende med den.

»Ka *do* så si etter å kom ostej mæ dæ, hejsen så skal a spræk mawwen op po dæ, de æ hwa a hâr den hær te«.

Ved at høre denne trussel og ved synet af den dragne sabel blev kvinden rædselslagen og flygtede tilbage den vej, hun var kommet, forfulgt nogle skridt af den sabelsvingende Niels. Han var stolt som en pave af den bedrift og henvendt til et par af Buddum bymænd, der havde overværet denne scene og moret sig kosteligt, sagde han:

»A ska loww jer, den kjælleng kommer ett tebag så rå«.

Han oppebar en lille løn af kommunen for sin virksomhed, men ikke mere end han lige kunne holde sig klar af fattigvæsenet.

Bystævnet fungerer endnu i Helberskov og Odde byer. Man kaldte det vistnok hverken bylav eller bystævne men gadestævne (»gåed-

stævne«). Det gjaldt kun de mænd, der havde jord og kreaturer. Formanden kaldtes oldermænd. Hans hverv bestod i at sammenkalde folk til stævnet, føre forhandlingerne der og føre byprotokollen. Der blev skiftet oldermænd hvert år, og skiftet foregik efter omgang. Der blev ikke valgt oldermænd, men den fungerende vidste, hvor han skulle aflevere horn og protokol til sin eftermand, altså ganske formløst uden gilde eller fest, omkring ved 1. maj. Der var kun et »lav« i hver by. Bystævnet havde ikke faste mødedage i den tid, jeg ved noget om, men havde det muligvis i fællesskabets dage. Nu samles bystævnet kun, når oldermænd eller andre mænd i byen forlanger det (man kaldte det som nævnt »gåedstævne«).

Der blev blæst i horn, når noget skulle bekendtgøres, eller når der blev kaldt sammen til »gåedstævne«. Jeg har ikke hørt noget om, at der skulle være brugt andet end byhornet ved disse bekendtgørelser. Hornet i Als er af messing, 46 cm langt. Hornet i Helberskov er 62 cm langt og af kobber. De er begge tragtformede med et mundstykke, og kan egentlig kun forstærke en enkelt tone. Hvis blæseren ikke er i stand til at træffe den, kan hornet frembringe de frygteligste hyl. Det sidste er det almindeligste! Der har også været et horn i Odde, men det er blevet borte.

I Als samledes bymændene på »Thøgers Toft«. Pladsen findes endnu, men bruges ikke mere. I Helberskov samledes man ved korsvejen, hvor der var en åben plads, men den er nu solgt til privateje. Der var en branddam ved siden af, den er nu opfyldt og et forsamlingshus er bygget på stedet (Thulstedhus). Pladsen havde ikke et særligt navn, udover at man almindeligvis benævnedes den som »hæn på gåden«, underforstået som Thulsteddammens nærmeste omgivelser. Mændene stod altid op under drøftelserne. Alle beslutninger, der blev taget, blev nedskrevet i byprotokollen, som oldermænd førte. Beslutningerne blev ikke bekendtgjort for de mænd, der ikke var tilstede. Ville de vide noget, henvendte de sig til oldermænd eller til en mand, der havde været til stede ved bystævnet.

I Helberskov fandtes også en slags vedtægt, eller hvad man nu skal kalde det, om at der fra byens 22 gårde skulle leveres et vist kvantum korn gratis til mindre bemidlede og til dem, der ikke selv ejede jord. En skæppe rug og en skæppe byg fra hver gård til henholdsvis brød og malt. Jeg har ikke kunnet finde nogen skriftlig hjemmel, fra

hvornår denne skik er blevet indført, men den stammer tilbage til meget gammel tid.

To af byens gode mænd blev valgt til at forestå modtagelsen af dette korn og påse, at alt var som det skulle være. Kornet skulle altid være af bedste sortering (det »frammost«). Hvis nogen skulle hitte på at møde frem med noget af en ringere kvalitet (det »awtest«), blev det afvist, og synderne blev tilsagt om at tage det med hjem igen og komme med noget af den rette sort. De mænd, der stod for modtagelsen af dette korn, var gerne folk med en vis autoritet og anseelse, hvis ord havde vægt. Det kunne hændes, at det leverede »fattigkorn« var af en ringere sortering og blev kasseret, og det kunne godt give anledning til kværulere. Det hændte dog ikke ret tit. Da jeg var en lille dreng, og far havde fået kornet læsset på trillebøren og kørte det ned i skolen, hvor modtagelsen fandt sted, fik jeg somme tider lov til at følge med derned. Jeg husker, det var Lods-Axel og Jens Vested, der den gang stod for modtagelsen. Senere blev det Anders Peter i »Østergård« og far, der fik den bestilling. Jeg ved ikke, hvordan de blev valgt, eller om det var for et vist åremål, men jeg tror nok, at når de først var valgt, kunne de bestride hvervet så længe det passede dem.

De fælles græsninger blev udlejet til enkelte, og lejen gik i bykassen. Helberskov og Odde havde fælles sand- og lergrav. Beboerne havde ret til frit at hente sand og ler, hvorimod fremmede måtte betale en sum efter læssets størrelse. Et vognmandslæs 1½ kr., et tospænderlæs 1 kr. og et læs forspændt med »russere« 50 øre.

Malkøller havde de også i fællesskab. Jeg husker, der var 3 køller i Helberskov og 1 i Odde. Der var henvist et vist antal husstande til hver kølle, og de, som benyttede køllerne, skulle holde dem ved lige. De var af bindingsværk, og fordelingen af vedligeholdelsen kunne gå så vidt, at hver fik sin væg at holde i stand. De lå altid et godt stykke vej fra beboelseshusene, da der ved malttørringen let kunne gå ild i det hele. Nu er de alle borte i de to byer. Det er dog kun få år siden, den sidste i Helberskov blev revet ned. Der har også været en bagestue i Helberskov, men jeg ved ikke, om den var fælles ejendom. Vi kaldte den Jens Vesteds bagestue. Nu er den forlængst væk.

Jeg har ikke hørt noget om, at der har været fællesbrønde i de to

byer. Det er dog mest muligt, at den brønd, der stod vest for det nuværende forsamlingshus på Thulsted-Pouls toft, har været en slags bybrønd (bøjkjål). Jeg husker i hvert fald, at folk hentede vand der for år tilbage, hvis vandværket var i uorden. — Jeg kan her tilføje, at Helberskov vandværk blev anlagt så tidligt som i 1895—96 og giver noget af det fineste vand, der overhovedet findes i Danmark. Det var den gang noget af et særsyn, da kun et forsvindende antal landsbyer havde eget vandværk på daværende tidspunkt. Der var dog alle steder let at komme til vand, så hver ejendom havde sin private brønd med brøndvippe, senere bom og til sidst pumpe. Helberskoverne havde en fælles »bøjkjål« på en af »tørreløderne« ude i måen. Der fandtes ikke fersk vand på de vestlige »gresløder« og »Tretørrer«, og så skulle alle dyrene fra disse strækninger drives ned til bøjkjålen på tørreløden for at vandes. Der var anbragt en stor brøndvippe med en halvtønde til at hive vand op med. Der stod 2 meget lange vandtrug op mod brønden, og det kunne godt tage sin tid at få dem pøset fulde. Derfor blev 2 store drenge sendt af sted for at »slå vand« op et godt stykke tid, før kreaturer og heste blev samlet sammen.

Hjorddrengene blev kaldt for »måknejten«. Udadtil stod de sammen som burrer, men mellem dem selv indbyrdes kunne der godt opstå slagsmål og skænderier, det kunne ikke undgås, hvor mange store drenge var sammen uden opsyn. De var jo selv opsyn over de mange heste og kreaturer, der den gang græssede på de store vidder. Det var for dem en yndet sport at tilride de unge heste og plage, og de første forsøg endte næsten altid med, at der blev mange græsryttere, og der kunne vanke drøje knubs, men det var sjældent, at nogen klagede sig over en ublid medfart. Det var anset for en stor skam at blive kaldt en »pivskid«!

Når dyrene skulle vandes, red drengene rundt og samlede dem sammen og drev dem ned til bøjkjålen, og det skete gerne i et hurtigt tempo. Disse drenge fik efterhånden stor øvelse i den ædle ridekunst og blev meget habile ryttere, næsten som »cowboys« i det vilde Vesten. Som ganske unge rejste de næsten allesammen til Amerika, og derovre fik nogle af dem måske brug for det, de havde lært som drenge, med hensyn til at omgås heste ude i måen.

Længere inde på husløderne var en fælles vandingsdam — Nydam

»Bjerregaardens«
 stuehus set fra nord –
 fra gårdsiden.
 Nuværende ejer
 Einar Vestergaard.
 Opført ca. 1750.
 Fot. Boye Johnsen.

kaldet. Der var også en brønd tæt ved. Jeg har hørt fortælle, at der i gamle dage i studedriftens tid, var et solidt indelukke omkring Nydam, hvor studene blev drevet ind om natten, når de var ankommet til Helberskov.

Alle stude fra de store gårde i Østvendsyssel blev drevet over Limfjorden til Himmerland ved Mou Bro, når de skulle videre på farten syd på til de store markeder i Husum og Hamborg. Derfra gik turen langs kystvejen over Dokkedal, Hurup og Als til Helberskov, hvor der blev gjort ophold for natten for både folk og fæ.

Der var kro i Helberskov gennem mange år i Niels Eriksens gård midt i byen. Den blev først ophævet i 1840erne. Her fik studedri-
 verne mad og natlogi, og studene kom ind i folden ved Nydam. Dagen derpå gik flokken videre ud over måen, for via Pletten at blive drevet over sejlløbet i Mariager fjord til Overgårds land. Den gamle »studdrøwt« er endnu bevaret på et langt stykke langs vestsiden af Niels Jørgen Davidsens mark. Den er fællesjord og bliver lejet ud til høslet. Studene svømmede over sejlløbet, men i Helberskov var ansat en færgemand til at befordre folkene over til sydsiden af fjor-

den. Jeg har hørt tale om to sådanne færgemænd, den ene blev kaldt »Ferre Ott«, den anden »Ferre Niels«, men de var døde og borte længe før min tid.

De unge havde deres forening eller lav. Der blev udnævnt 3 à 4 af de »villeste« (mest ansete) karle til at stå for arrangementet, når der skulle holdes legestue (liegstow). Denne holdtes jul, påske, pinse og fastelavn. Der afholdtes også liegstow én gang forår og efterår. Når disse skulle holdes, måtte både karle og piger give til lavet. Der var ikke fastsat en bestemt gave, men enhver gav efter evne. Tobak og brændevin gik på lavet. Jørgen Rytter gik til Bælum og hentede liegstowsedlen på Bælum Nørgård, hvor der den gang var herredskontor.

Om fastelavnen blev der foretaget ringridning. Den, der havde taget ringen de fleste gange, blev konge, den næstbedste kronprins. Pigerne havde haft travlt med at pynte to høje hatte med guldgaloner til konge og kronprins. Bagefter skulle rytterne aflægge besøg i kongens gård, hvor de blev trakteret med æbleskiver og snaps. Dernæst red de til kronprinsens gård, hvor det samme foregik. Så gik turen ellers rundt til alle de andre gårde, og alle gav noget til lavet. Om fastelavnen var der liegstow to aftener i træk. Når rytterne red rundt til gårdene, var der altid musik med, gerne to klarinetter og en violin eller to. Spillemændene blev kørt i en vogn foran rytterne. Igang og afgang ved bryllupper har jeg talt med gamle folk om, men disse gamle skikke er forlængst »än saga blott«, men jeg kan huske fra min tidligste barndom, at det ved bryllupper hed: »At danse dem ind af lavet eller ud af lavet«. Der har altså været de giftes lav og de ugiftes lav. Midt under dansen ved bryllupper blev der pludselig en vældig tumult, idet en gift kone havde forsøgt at sætte et tørklæde på brudens hoved, mens pigerne af al magt søgte at forhindre det. Bruden forsøgte i reglen også at undvige. Hun skulle jo vise, at hun ikke var alt for forhippet på at hoppe ind i ægtesengen! En gift mand forsøgte også at sætte en hat på brudgommens hoved, og karlene søgte at hindre det. Det kunne undertiden ved denne lejlighed gå temmelig voldsomt til. En skinsyg medbejler kunne godt prøve på at anbringe et velment smæk eller nap på sin lykkeligere medbejlers bag!

Det var oldermanden, der skulle arrangere et såkaldt gammelmandsbal. Der blev betalt en bestemt sum for hvert par, og for de indkomne penge blev der indkøbt forskellige ting, særlig tobak og brændevin. Musikken var gerne en violin og en klarinet eller en fløjte.

Endnu holdes der sådanne sammenkomster, men i stedet for tobak og brændevin drikkes der kaffe i fællesskab. Mens brændevinen sad i højsædet, kunne et sådant bal godt få et livligt forløb. Der kunne af og til være stridigheder blandt mændene, som skulle jævnes, men i reglen gik det hele i fordragelighed, og der dansedes i den lave 3 à 4 fags stue, så sveden randt, og mændene måtte smide den tykke vadmelstrakke og danse i bluseærmer. Det var gamle danse — reel, menuet, sekstur, firtur, jødetur, hamborger (polka) og english (vals) — der dansedes. Jeg husker også, at der hen på aftenen blev båret en punchebolle ind.

I maj dansede de omkring majbøgen, en stang som en flagstang, pyntet med grønne grene. Den var rejst på et sted, der var nogenlunde jævnt, og hvor græsset stod grønt. Valborgaften brændtes der blus på Bjerget i Helberskov og på Havbakkerne i Als. Så var det skik, at hver karl fik tildelt sit »Gadelam«. Man vidste gerne i forvejen, hvem der var vedkommende karls sværmeri, og det blev uden skånsel offentliggjort. Man råbte: »Her brændes blus for Peter og Maren«. Og så slog alle i jorden med lange stave. De skulle bankes forsvarligt sammen.

På denne egn var der ingen forskel på gårdmandsbørn og husmandsbørn. Alle deltog i dansen uden personsanseelse. Forskellen gjorde sig først gældende, når det blev alvor, og pigen og karlen skulle have hinanden. Så hændte det nok, at forældrene ville afgøre, om partiet var passende. En gammel bedstemor kunne spørge:
»Hår han noed«?

Materialister var de, men der var stor godgørenhed blandt dem. Alle, som ikke havde køer, fik tit mælk hos gårdejerne og betalte vist aldrig for mælken. Man betragtede det som en selvfølge, og jeg har aldrig hørt, at giveren klagede over påtrængenhed. Ofte var det sådan, at mælk, korn og kartofler brugtes som betaling for udført arbejde.

Håndværkerne var højt anset den gang, særlig smeden. De fleste bønder lavede størstedelen af deres redskaber selv. Man havde ved hver gård et huggehus, og her lavede de river, træskovle, tøjrepæle, vognfjæl m. m., men når tingene skulle beslås, måtte man til smeden. Smeden lå oprindeligt omtrent midt i byen, hvor nu butikken ligger. Byens første smed, jeg kan huske noget om, var »Lohnen«, senere overtog Hans Knudsen (»Smej Hans«) hvervet som bysmed. Han var tillige gårdmand og ejede den gård, som hans sønnesøn, Henry Knudsen, nu er ejer af. Senere blev smedien flyttet ud i sandgraven, hvor Jens Salling var smed i mange år. Smeden og smedeboligen ejedes af bymændene, og smeden blev antaget af disse. Sin løn fik han efter det arbejde, han udførte efter takster, men en del fik han også i naturalier. Han havde også husdyr — en ko og nogle får. I Helberskov findes endnu en eng, der kaldes smedeengen, og den havde smeden i gamle dage ret til at bruge.

Nu er bolig og smedie privat ejendom. Jeg husker en af de gamle bysmede. Han kaldtes for »Lohnen« og kom til Helberskov ovre fra Udbyneder i Randers Amt, men hans rigtige navn var Christian Lund. Hans efternavn udtales på hans hjemegns dialekt som »Lohn«, deraf dette lidt mærkelige kendingsnavn. Han døde som gammel mand i Helberskov 1880.

Ifølge fars beretninger skal han have været ualmindelig stor og stærk, og der går mange sagn om hans kræfter. Han var også spillemand og spillede godt violin. Jeg har set hans nodebog, som endnu eksisterer, og jeg kan deraf slutte, at han har spillet bedre end de fleste spillemænd på landet den gang. Men hvorledes han kunne spille violin og samtidig have en pige på hvert knæ, hvad gamle folk fortæller, har jeg aldrig kunnet begribe! Som alle mændene den gang var han også slem efter brændevinsflasken, og hans kone Lotte har ikke altid haft det rart med ham. Engang sad han hjemme på en stol og var i en salig stemning. Han sad med fremstrakte ben med sine store træsko på. Lotte kom i det samme ind med en pande stegt flæsk, og efter en pludselig indskydelse sparkede Lohnen sine store træsko op under bunden på panden, så flæsken fløj op i loftet!

Jordemoderen for sognet boede i et lille hus tæt ved kirken. Hvorledes hun lønnedes ved jeg ikke rigtig, men jeg tror, hun levede af

de naturalier og gaver, som hun fik ved hver fødsel. Ingen kone gik ind til hende, uden at hun havde et eller andet med. Når et barn skulle døbes, søgte man altid først ind til jordemoderen for at få barnet og dets tøj bragt i orden til dåbshandlingen. Der blev de så hentet af degnen, mens menigheden sang en salme med mange vers. De, som skulle have barn i kirke, havde en klukflaske med, og degnen fik et par snapse for at klare organet.

Ålefiskeriet har altid haft stor betydning for beboerne, som boede der i nærheden. Det gav vel også en kærkommen tilvækst til den i vore øjne noget tarvelige kost, som var almindelig gængs i alle bondehjem i de tider. Det bedste ålefiskeri var yderst i fjorden, men forøvrigt dreves det i hele fjordens længde. Her skal kun omtales fiskeriet for de to byers, Helberskov og Oddes vedkommende.

Begge byers jord gik ud til fjorden på nordsiden, og beboerne havde ret til fiskeriet der. De fik sammen med fæstet ret til en ålegård i fjorden. Hvornår denne ordning er bleven indført, kan jeg ikke sige, men det har i al fald været længe før udskiftningen i 1799. Men da jorden i gammel tid blev drevet i fællesskab, kunne de ikke påberåbe sig retten til at sætte deres ålegård, hvor de fandt for godt, men måtte rette sig efter, hvad deres vider og vedtægter fastslog. Der har været faste bestemmelser, hvor de enkelte stader skulle stå. Det bedste fiskeri foregik som nævnt ved fjordens munding, så der har sikkert været rift om de yderste stader, men det har vistnok gået på skift, som det blev bestemt ved udskiftningen i 1799. Da denne var sket, købte næsten alle fæstere i de to byer deres gårde, og de blev samtidig ejere af ålestaderne. Nu kunne de handle med deres ejendomme, som de selv ville.

En mand i Odde, Poul Rasmussen, havde solgt sin gård til en Rasmus Smed (Smidt), som derved fik ejendom ud til fjorden, og han gjorde straks krav på fiskeretten der ud for. Dette satte røre i egnen, og der gik omgående et par mænd til Poul Rasmussen for at afæske ham en forklaring. De to mænd gav derefter følgende erklæring:

»Vi undertegnede har været ved Poul Rasmussen i Odde og tilspurgt ham, om han haver solgt Rasmus Smidt nogen ålefiskeri ved hans gård og ejendom, hvortil Poul Rasmussen svarede Nej, at han ikke nogensinde haver solgt Rasmus Smith noget ålefiskeri i Mariager

fjord uden for hans ejendom og heller ikke vil fremlove ham samme, da det blev ikke omtalt ved handelen.

Rasmus Nielsen. Christen Poulsen.«

Da beboerne i Helberskov og Odde var blevet selvejere, følte de det som en pligt at få de gamle regler for brugen af ålestaderne i fjorden stadfæstet, og der blev holdt et møde i Helberskov, hvor gårdmænd og husejere i de to byer var til stede. Her er den gamle beretning om vedtagelsen på mødet. Dette blev holdt den 1. juli 1802. Man havde på fornemmelsen, at fællesskabet om ålefiskeriet kunne være i fare. Det gjaldt derfor om at få de gamle vedtægter angående ålestaderne tinglæst, så ingen kunne bryde ud og forlange fiskeriet ud for sin ejendom. Hele strækningen fra mundingen af fjorden til Havnø skel var blevet opmålt i favne og inddelt i ålestader med 29 til 50 favne løb. Der var kun tre faste stader, de øvrige gik alle på skift. Men vedtægterne var forøvrigt så omstændelige, at kun få kendte dem helt. Inde på land var sat en hovedpæl eller »meed« for hvert stade, men de findes vist ikke mer. De enkelte ejere røgtede ikke altid selv deres ålegårde. Nej, de forpagtede dem ud til fiskere, som så skulle erlægge så og så mange lispund ål for hvert stade, men fiskerne måtte strengt overholde de gamle rettigheder.

Så hændte det som nævnt, at Poul Rasmussen og Rasmus Smith i 1812 blev uenige om retten til et ålestade, og det kom der sag ud af. Rasmus Smith havde fået prokurator Sparre i Randers til at føre sagen. Anno 1812 den 12. juli blev Hellum-Hindsted herreders ret sat og administreret af herredsfoged, cancelliråd Nissen med stokkemænd Hans Nielsen Borup, Christen Nielsen Smed og Christen Lassen, alle af Kongerslev by og sogn og Niels Pedersen Juel af Terndrup:

»Sagen Rasmus Smith i Odde contra nogle personer i Helberskov og flere steder, som have anmasset sig den førstes ålefiskeriet til sin grund. Vi have nu set og længe med hensyn til vederpartens tinglige bevægelser forudset hvad disse ville føre i rettens skranker, for om det var muligt — som det ikke er — at retfærdiggøre deres hidtil urene og lavstridige brug og anmasselse af citantens individuelle ret til at nyde ålegårde for sin grund«.

Rasmus Smith tabte dog sagen. I 1893 anlagde ejeren af den samme

Henry Knudsens gård. Opført ca. år 1800.

Fot. Boye Johnsen.

gård, Per Dommer, sag mod fiskerne, men den fik samme udfald, så de gamle vedtægter gælder den dag i dag.

Røgtningen af ålestaderne foretog fiskerne i nogle store, fladbundede, klodsede og tjærede både (kåge). De skulle være store for at kunne rumme fiskeredskaberne — steg, ruser og rad — når de skulle »sættes«, og de skulle kunne flyde på lidt vand. Men de var tunge og uhåndterlige og vanskelige at manøvrere med.

Når ålegårdene skulle røgtes (draw), havde fiskerne mange gange langt at sejle. De stagede sig som oftest frem på lavt vand med en stage, »kammerstage«, som også kunne bruges som bådshage, eller også brugte de årerne. De havde også gerne en mast til at rejse, med et eller to sejl, men sejlene kunne kun bruges, når der var medvind eller højst sidevind. De fladbundede både egnede sig ikke til krydse med. I vedtægterne står også nævnt 8 bundgarn, og dem lejede fiskerne også. Bundgarnene stod i havet, og der kunne være en vis fare ved at gå ud og røgte dem i de fladbundede både, hvis der var blæst eller høj sø.

Det kunne mange gange være vanskeligt at afsætte de fangede fisk i hjemegnen, men fiskerne var ikke bange for at tage en tur til Randers med fisk. Undertiden roede de hele vejen fra Mariager fjord op ad Randers fjord og Gudenåen til Randers.

En gammel fisker har fortalt mig, hvordan de bar sig ad på disse ture. Hvis det var henad aften, når de nærmede sig Randers, roede de ikke helt ind til byen, men gik i land et lille stykke udenfor og sov i græsset eller i en høstak på de store engstrækninger langs med Gudenåen. Det gjaldt om at komme ind til byen tidligt om morgenen, for at det kunne hedde sig, at en båd med friske fisk lige var ankommen til byen. Fiskene var vist ikke altid lige friske! Der var ingen dam i kågene, men fiskene lå i bunden eller i kasser og kurve. Ved ankomsten til havnen lejede de byens trommeslager til at gå rundt i gaderne og råbe om friske fisk. Det var yderst sjældent, de ikke fik udsolgt ved havnen, men skulle det knibe, lejede de en vognmand til at køre til Krstrup og Vorup med de overskydende, og de var hurtig solgt. Det betalte sig meget bedre at afsætte fisken i Randers end omkring i hjemegnen, og de tog gladelig det ekstra slid, det mange gange medførte. Hjemturen gik lettere med den tomme kåg, hvor de havde strømmen med ned ad åen, men fra Randers fjord til Mariager fjord gav ofte trøtte arme og ømme rygge, hvis de fik en stram nordvest i stævn.

Nu er alting forlængst forandret. De gamle kåge blev først afløst af både med sænkkøl. Med dem kunne man krydse op mod vinden, og det aflastede det hårde slid ved åerne. Nutidens fiskere har selvfølgelig motorbåde, og man hører stadig motorens tøv-tøv fra fjorden.

Efter at dæmningen langs Mariager fjord blev bygget i 1940erne, og Helberskovs landmænd satte deres store motorplove i gang på de store vidder, der strækker sig fra Buddum til fjorden, blev disse arealer forvandlet fra græsning og høslet til ren landbrugsjord. Boniteten er noget forskellig, men hovedparten er første klasses jord med blålersunderlag. Det er altsammen drænet, og der er gravet kanaler, der leder overfladevandet ud til et sluseanlæg og en pumpestation ved dæmningen.

I årene, der er gået siden, er der høstet store afgrøder af hør — de første år — hvede, byg og en del sukkerroer. Landskabet er helt

forvandlet. Nu farer mejetærskerne hen over de samme strækninger, hvor førhen flokke af heste og kreaturer fandt føden. De er borte nu, man ser ikke et dyr derude i dag. Helberskovs bønder har slået sig på kvægløst landbrug, der er kun få kreaturer tilbage i byen og slet ingen heste.

Da man først satte plovne i den jomfruelige jord, voldte det adskillige vanskeligheder. Overalt stødte man på gamle fyrrerødder, der stak helt op i pløjelaget og de var lige så friske, som de var for tusinder af år siden, da en landsenkning fuldstændig druknede de store skove, der dækkede egnen den gang. Kun øerne udenfor kysten ragede op. I tidlig middelalder gik en arm af Mariager fjord helt ind til den såkaldte »Holbækvej«, der går langs med de syd for lavere liggende arealer til Buddum. Den gang fiskede man sild, hvor nu hundreder af tdr. land god landbrugsjord yder deres ejere et godt udbytte. Den omtalte fjordarm kaldtes i gamle dage for »Brændingen«, og der skal i middelalderen have ligget sildeboder ved Buddum. Fra »Dybvejle« til Havnø skel trivedes en græsart, som blev kaldt sylt eller syltgræs. Det er samme slags, som findes i marsken i Sønderjylland fra Eideren til nord for Ribe. Den trives kun på lave arealer, hvor jordbunden er af en saltagtig beskaffenhed. Der findes 2 slags, rund sylt og bred sylt. Den runde sylt er af samme tykkelse som en strikkepind, den brede sylt har blade af ca. $\frac{1}{2}$ cm bredde, flade og fyldige. Disse græsarter udgør et enestående godt kvægfoder, både som græsning og i velbjerget tilstand som hør. De er meget saftfulde, og det tager meget længere tid at få det tørt og vejret, end tilfældet er med almindeligt enghør. I fugtige og regnfulde perioder i høbjergningstiden kunne det tit volde vanskeligheder med at få det bjerget helt tilfredsstillende, men selv om det fik nogen regn, var dets foderværdi bedre end selv det bedste kløverhør. Det var et helt kunststykke at lægge et læs sylthør tilrette på høstvognen, da det var vanskeligt at få det til at hænge ordentlig sammen. Fik man det endelig på vognen, skulle læsset »svøbes«, d. v. s. at et reb blev spændt stramt omkring hele læsset flere gange for at hindre det i at skride af under hjemkørslen. Sylthør var meget tungere end almindeligt enghør.

Ved udskiftningen i 1799 fik gårdene i Helberskov tildelt de gode marker nord og øst for byen, græsningsarealerne langs fjorden og

de store syltenge, desuden er skovparcel i Øster Launkær og en såkaldt havlod. Disse strakte sig hele vejen fra øst for byen helt ud til Odden. Langs havsiden er en strækning fra 50 til 250 favne bred, bevokset med syltgræs. Tæt op ad kysten findes en del små holme, kaldet »Poller«, dækket af den samme græsart. Efterhånden gror de sammen med land. Derefter følger et stykke med en grov, stivstrået græsart, vi kalder for »skæggræs«. Dette græs egner sig kun dårligt til kvægfoder. De æder det måske i nødstilfælde, ellers ikke. Derefter fulgte den førnævnte skovstrækning — Vieren — der adskilte områderne nærmest havet fra de vest for liggende strækninger op mod klitten. I min drengetid var de dækket af lyng, blåbær- og tyttebærris med store åbne pletter af sand og rullesten. Nu er det hele dækket af skov.

Ved udskiftningen fik de mindre jordbrugere — husmændene — tildelt de dårligste marker syd for byen, der havde lidt mere eller mindre af sandflugt, samt en parcel af de byen nærmest liggende dele af måen, de såkaldte »Husløder«. Boniteten var ringere end længere vest på, men de kunne dyrkes, og efterhånden kom de til at yde et ikke ringe udbytte. Desuden fik disse mindre jordbrugere et stykke eng, der ligger indenfor syltengene, kun nogle få tdr. land til hver. Man kalder dem for »Krasselengene«. Græsset på disse enge kaldes »Krassel« (deraf navnet). Det var nærmest almindelig enggræs og stod ikke nær så højt i kurs som syltgræsset. Men jordens bonitet var god, sort engmuld med blålersunderlag. Man kalder dem endnu den dag i dag for husengene. Husmændene fik ingen andel i hverken havlodder eller dele af Launkær skov; disse blev forbeholdt gårdmændene. Ja, sådan var det den gang som så ofte siden, det er de små i samfundet, der mange gange bliver tilsidesat.

Nu er det halvandet hundrede år siden udskiftningen fandt sted, og meget har ændret sig siden den tid, også forholdene omkring min gamle hjemby. Den gamle fjordbund har hævet sig gennem dette tidsrum, måske ikke ret meget, men nok til at betingelserne for syltgræsset blev ringere og ringere, som årene gik. Til sidst kunne det slet ikke betale sig at anvende det til høslet. Der blev lavet nogle store fenner til unglykreaturene, hvor de kunne finde føden det meste af sommeren. Modsat gik det med husengene. Dér øgedes høhøsten fra år til år, særlig efter at man begyndte at bruge kunstgødning.

Men så kom dæmningen, og i løbet af få år var de vidtstrakte græsarealer forvandlet til frugtbar agerland.

Næsten alle gårde i Helberskov var firlængede, kun enkelte havde tre længer. Bygningerne til husmændenes ejendomme var én- eller to-længede. I min barndom var, på et par undtagelser nær, både stuehuse og udhuse af bindingsværk. Endnu den dag i dag er Helberskov nok den by i Himmerland, hvor man ser de fleste gamle bindingsværksstuehuse. Der har været rigeligt med godt egetømmer i fortidens store skove, der strakte sig i en længde på 5 km fra Bjerget helt ud til Odden, og egetømmeret i bindingsværket stammer sikkert helt tilbage til den tid. De ældste af disse stuehuse var meget lange, men ret smalle, inddelt i en mængde rum. Jeg skal her kun beskrive et enkelt af dem, men da de var temmelig ens, kan denne beskrivelse i hovedtrækkene gælde for næsten alle andre.

I byens nordre udkant lå en ældgammel gård til højre for landevejen, når man kommer fra Als. Sikker lang den ældste af byens mange gamle gårde. Stuehuset må efter bedste skøn være opført allerførst i 1600 tallet. Dette skøn beror på, at stuehuset til »Østergård« er fra 1727 og det her nævnte måtte være mindst hundrede år ældre. Det var meget langt, østgavlen lå lige ud mod landevejen. Der var 3 døre i huset, gangdøren og en bryggersdør, der førte ud til gårdspladsen. Desuden en anden dør i bryggerset, der vendte ud til den modsatte side. Disse døre var meget lave, en middelhøj mand skulle bøje nakken, når han trådte over tærskelen for ikke at slå hovedet imod. Man kom først ind i en lang gang, der udgjorde mere end halvdelen af husets bredde. I modsat side var et rum til forskellige skabe og kister, og til højre for gangen kom storstuen, husets største rum, der udgjorde fire-fem fag. Til daglig stod den tom, måske med undtagelse af et par skabe eller kister, som der ikke var plads til andetsteds. Den blev kun benyttet ved større sammenkomster, begravelser og bryllupper, her blev der også danset, hvis lejlighed bød sig. Til venstre for gangen førte en dør ind til opholdsstuen, der optog hele husets bredde. Her stod langbordet med bordensbænk lige indenfor døren — husherrens plads — fast bænk langs ydervæggen og løs bænk på modsat side. Af andet inventar var der, hvad også kunne være tilfældet i de fleste andre gårde, et par arm-

*»Østergaards« stuehus,
set fra gårdsiden.
De gennemgående
bjælkehoveder blev
savet af for mange år
siden, fordi den da-
værende ejer »ikke
syntes de pyntede«!*

Fot. Boye Johnsen.

stole med halmsæder, der havde deres plads nær kakkelovnen. De såkaldte folkestuer fandtes ikke i Helberskov og Odde, med én eneste undtagelse, nemlig på »Poulsenseje«, der, da den var størst, omfattede ca. 1000 tdr. land. Her spiste ejeren og hans familie i deres private spisestue og tjenestefolkene i folkestuen. Men på alle andre gårde, selv de største, sad familien og tyendet bænket ved samme bord og spiste den samme mad. Det turde være et særsyn i sammenligning med næsten alle andre gårde i Østjylland, hvor folkestuen var en almindelig foreteelse.

Opholdsstuen i den her nævnte gård gjorde det også ud for sovekammer. Selv i dette lange hus var der oprindelig ikke noget selvstændigt soveværelse. I den modsatte side af stuen op mod den nordre væg var der to alkovesenge. I den ene sov manden og konen, i den anden pigen eller pigerne. Man havde tit både en voksen pige og en »koltrengtøs« i konfirmationsalderen eller yngre. Langs ydervæggen var opsat nogle tykke måtter af flettet rughalm som en beskyttelse mod kulden i de kolde vinternætter. Der var jo kun en halvstens mur i bindingsværket, og væggene kunne tit være utætte, men disse måtter lunede godt for nordenvinden. I bunden af alko-

verne var anbragt et tykt lag rughalm og oven på dette en underdyne, derefter hørgarns eller blågarns lagener og til sidst en mægtig tyk overdyne med en stor dusk strittende ud af hvert hjørne.

Der var mange mus omkring i gårde og huse i fortiden, flere end tilfældet er nu til dags. Nu bliver musene bekæmpet efter alle kunstens regler, men den gang havde de nærmest kun én fjende — katten. I kolde vintre søgte musene altid fra laderne ind i stuehusene, hvor sengehalmen var deres mest yndede opholdssted. Der var lunt og godt at være. Halmen var hjemsted for utallige musereder, og det kunne godt volde visse ubehageligheder, når der blev for mange af dem.

I midten af forrige århundrede ejedes gården af Erik Christensen, kaldet Kro-Jerrick. Dette tilnavn skyldtes, at han stammede fra den gamle kro i Helberskov. Hans kone hed Else, hun blev kaldt Kro-Else. En vinteraften, Jerrick, Else og pigen var krøbet ind i alkoverne, lød der kort efter nogle høje hvin fra pigen — alkoverne stødte jo sammen, så der kunne aldrig blive ret meget privatliv! Pigen var ny i tjenesten og havde lige tiltrådt pladsen, da den anden pige, der hidtil havde været i gården, var blevet syg og rejst hjem.

»Hwa æ de for æ postyr, do ka legg å holl, hwoffor legger do dæ ett te å soww«? — kom det fra Else.

»A ka ett soww for oll di mus« — klynkede pigen.

»Å tho hwa« — sagde Else koldsindigt — »søen no bette mus ka da ett eed dæ, pyt mæ dem, leg dæ no te å soww å læ mus wæ mus, søen gjør wi ajjer«.

»A wedd da godt di ka ett eed mæ, men a ka ett fall i søwn, nær di søen renner op å nier po min bår maww å olle mulige ajjer stejer«, — indvendte pigen!

At det kunne være højst ubehageligt for pigen at have mus rendende op og ned på sine bare mave og andre steder er indlysende. Men det syntes Else ikke der var noget at lave sådan et væsen ud af, og dermed var det slut med den diskussion!

Fra denne »hyggestemning« i alkoverne vender vi os til køkkenet. Det vendte mod syd ud imod gårdspladsen med et langt fast bord langs med vinduerne. Komfuret stod i modsat side og var muret op med klinker, og kun komfurpladsen var af jern. En dør førte fra køkkenet ind til spisekammeret i nordsiden og ligeledes en dør ud

»Martha Ranks hus«
set fra øst.
Opført i 1770'erne.

Fot. Boye Johnsen.

til bryggerset. Det var stort og optog hele husets bredde. Her stod også den store bageovn og gruekedlen. Længst tilbage i vestenden af huset var der kælder og saltkammer. Der var kun bræddegulv i storstue og opholdsstue. I alle andre rum var der murstensgulv, med undtagelse af bryggersregionerne, hvor der var almindelige brosten. De tre ret store udhuse var bindingsværk med lerklinede vægge. Der fandtes ikke en mursten i disse huse. Stolperne var forbundet med et risfletværk, hvorpå der var klasket æltet ler på begge sider og bag-efter kalket. Kostalden var i vestre længde, hestestalden i østre og laden med to tværporte i midten. Det var en dårlig byggemåde, men efter egetømmeret og de lerklinede vægge at dømme må de have været meget gamle, måske på samme alder som stuehuset.

Hvert forår var særlig den væg, som kobåsene stod op imod, et sørgeligt syn. Vinteren igennem stod køerne og skrabede store huller i væggen med hornene og kunne tilsidst, når foråret kom, stå med hele hovedet udenfor. Når de så endelig kom på græs, forestod der et stort arbejde med at udbedre den forvoldte skade og få væggen klinet til igen.

I hestestalden var det ikke så slemt, skønt en hest nok kunne sparke den nederste tavl i bindingsværket ud. Hvert forår blev alle stolper omhyggeligt tjæret. Det var nok grunden til, at disse gamle huse holdt ud så længe, som de gjorde. Når stolperne holdt sig friske, skulle husene nok blive stående, selv om de lerklinede vægge gik mere eller mindre i forfald om vinteren.

I lighed med, hvad tilfældet var på alle andre gårde, fandtes karlekammeret ude i hestestalden. En dør førte fra stalden ind til kammeret, et usselt rum med murstensgulv. Inventaret bestod af en bred seng med plads til to karle og en tjenestedreng. Jeg husker også, der stod et gammelt bord derinde, men jeg tror ikke, der fandtes en stol. Det var et usundt og utiltalende hummer, næsten altid fugtigt, da em og staldvarme ikke kunne holdes ude. I vintre med hård frost drev fugten ned af væggene, der på den tynde lerklinede ydervæg frøs til et helt ispanser, så temperaturen i sådanne vintre nærmede sig den samme som i en moderne fryseboks. At karlene af og til blev syge kan ikke undre nogen. Dengang var tuberkulosen sikkert årsag til de fleste dødsfald. Mange mennesker døde allerede i en ung alder, og det kunne nok for en stor del tilskrives de usunde karlekamre, hvor flere sov i samme seng. Hvis én fik smitten, er det nærliggende at tro, at han derved overførte sygdommen til sine medtjenere og gårdens øvrige beboere. Det skal dog her nævnes, at ikke alle karlekamre var så dårlige som netop på denne gamle gård, men særlig indbydende var de langtfra. Det var også det eneste sted i de to byer, hvor pigerne ikke havde deres eget kammer.

I årene lige før århundredskiftet overtog et par unge, driftige folk — Maren og Niels Vestergård — gården, der var Marens fødehjem, og i løbet af nogle år forsvandt alle de gamle huse. Først den brøstfældige kostald, derefter hestestalden og tilsidst laden, men det århundredgamle stuehus holdt ud til 1909 eller 1910, så var også dets saga ude, og et nyt, flot stuehus blev bygget på tomten. Fra at være den mest forfaldne gård i byen blev det den nyeste og efter datidens forhold mest moderne.

Alle de andre gamle bindingsværksstuehuse var mere eller mindre indrettet som det overfor nævnte, men alkoverne var forlængst forsvundet. Kun på denne ene gård blev den ene bibeholdt til afbe-

*En rest af stalden til
»Mads Ajsens« gård.*

Fot. Boye Johnsen.

nyttelse for pigen til efter århundredskiftet. Hun fik aldrig sit eget værelse, selv om familien senere fik skabsstuen lavet om til sovekammer.

En eneste undtagelse fra den gamle byggeskik fandtes på en mindre ejendom øster i byen — i hvert fald for stuehusets vedkommende. Her var væggene sat op af stampet ler, ca. en meter tykke med brosten pakket ind imellem, vel sagtens som en sikkerhedsforanstaltning for at væggene ikke så let skulle skride ud i regnvejrperioder. Tag-spær og lægter var helt sortbrune af røg og stammede fra en tid, da skorstenen kun nåede til loftet, og røgen måtte så finde ud igennem et hul i tagryggen. Det var længe anset for at være det ældste hus i byen, indtil museumsinspektør Peter Riismøller ved et besøg fik denne opfattelse revideret derhen, at nok var huset gammelt, antageligt fra 1760'erne, men der var andre huse i Helberskov, der var meget ældre. Hvad angik spær og lægter, så stammede de fra et endnu ældre nedbrudt hus og var derefter sat op igen her. Det samme var tilfældet med vinduerne med små ruder af grønt, uigen-nemstigt flaskeglas med store buler i. De havde sikkert været an-

vendt i et endnu ældre hus. Der var bræddegulv i sovekammeret, murstensgulve i husets øvrige rum med undtagelse af bryggerset, hvor der kun var brosten. I lighed med alle andre huse i byen var der overalt strøet fint havsand på alle gulve, hvadenten de var af brædder eller mursten. Huset var langt og smalt, og de tykke ydervægge optog en stor del af pladsen, så bredden af de forskellige rum var ret indskrænket. Stuens bohav bestod af det sædvanlige langbord med bordendsbænk, løs bænk indenfor og en slagbænk langs ydervæggen. I hjørnet for køkkendøren stod en bilæggerovn, der mandede ud i køkkenet gennem et hul i væggen. Der blev fyret i ovnen gennem en låge, en meget praktisk foranstaltning, da der derved aldrig blev røg i stuen. Nær bilæggeren stod en armstol med et flettet halmsæde.

Udhusene var meget lave og på samme alder som stuehuset. De udgjorde kun én længe af bindingsværk med lerklinede vægge. Egestolperne og alt træværk i øvrigt var antagelig erhvervet som kasseret tømmer fra en ældre nedbrudt gård. Stolperne var meget kortere end den almindelige norm, og der var anbragt en solid pæl under hvert bjælkehoved, støttet til en stor kampesten nedgravet i jorden for at hindre huset i at vælte. De lerklinede vægge var vinde og skæve og bugtede sig ud og ind. I lighed med den før omtalte gård skulle de klines hvert år.

Efter udseendet at dømme havde folk en begrundet formodning om, at bygningerne til denne ejendom var de ældste i byen, indtil Riismøller kom med en anden forklaring. Nogle af de anvendte materialer kunne sikkert henregnes til de ældst eksisterende i byen, men der var adskillige andre ting, der viste hen til et langt senere tidspunkt for disse bygningers opførelse. Dette var en fattig bondes bygningsværk. Materialerne dertil havde kun kostet lidt eller måske slet intet. Leret, der blev brugt til væggene, kunne han hente på sin egen toft, hvor en stor udgravning viser, hvorfra det er taget. Stolperne og en del andet træværk samt de gamle vinduer havde en anden mere velbjerget bonde måske overladt ham gratis eller for et ubetydeligt vederlag, når han selv skulle bygge nyt.

Udhusene blev i 1917 eller 1918 erstattet med ny, men stuehuset holdt ud til først i 1940'erne. Storme og uvejr havde aldrig formået at rokke ved det, men en blikstille og tåget morgen med usædvanligt

lavt lufttryk faldt det sammen. Det var som om en kæmpehånd havde lagt sig over det gamle hus og kvasset det i stumper og stykker. Et mærkeligt naturfænomen!

Man kan af og til høre udtrykket: »De gode, gamle dage.« Ord, som de fleste vel næppe tænker dybere over. Nutidens mennesker, der hygger sig i vort velbjergede velfærdssamfund, ville sikkert betakke sig for at leve under disse i vore øjne primitive, fattige og slidsomme forhold, som vore forfædre levede under.«

Gåsepigen i Aalborg

Af Jens Fr. Nørbæk.

I begyndelsen af trediverne henvendte Aalborg bys daværende borgmester Marius Jørgensen sig til en række erhvervsdrivende i Aalborg med en opfordring til at skænke skulpturer til opstilling i byen.

Tobaksfirmaet C. W. Obel reagerede positivt på denne henvendelse, og til det ønskede formål fik man anvist den plads, hvor Prinsensgade støder op til Danmarksgade og Jernbanegade.¹⁾

Fra dette øjeblik påbegyndtes et skuespil, der til tider antog dramaets karakter, der dog ikke blev fastlagt af de to nævnte institutioner, men i høj grad blev bestemt af de i det kommende projekt agerende kunstnere.

Spillet ophørte først nogle år senere, da Pigen med Gåsen blev afsløret den 26. juni 1937 på C. W. Obels 150 års jubilæumsdag.

Sandt at sige, deltog de to kunstnere ikke i skuespillet for dettes egen skyld eller endsiige blot for at agere, men arbejdsprocessen, under hvilken byens nu enestående emblem blev skabt, var blot en følge af ønsket om at opnå det bedst mulige resultat under de givne forhold.

Gennem den nyligt afdøde maler Albert Naur, der var en god bekendt af Frode Obel, blev der skabt en kontakt mellem tobaksfirmaet og billedhuggeren Gerhard Henning. Da det fra første færd var bestemt, at den skulpturelle udsmykning skulle ses i forbindelse med en brønd, måtte man derfor også finde en arkitekt, der kunne mestre den opgave at skabe et sådant fundament for Hennings kunstværk.

Billedhuggeren foreslog først, og det var i sig selv en smuk tanke overfor byen Aalborg, at det burde være en lokal arkitekt, der skulle løse dette rent arkitektoniske spørgsmål, men dette blev afvist af Frederik Obel med den begrundelse, at de lokale arkitekter ikke ville kunne klare jobbet.²⁾

Dette skete i april måned 1933, men allerede i maj samme år var arkitekten Kaare Klint trådt ind på scenen, og de første bryderier syntes da at være en kendsgerning. Frederik Obel måtte overfor Henning udtrykke sit mishag med, at de to kunstnere ikke som planlagt havde ladet sig se i Aalborg, og han lod ham ydermere vide, at byrådet var ved at blive utålmodig. Henning havde dog ikke ligget på den lade side, hvad Obel også var klar over, idet han i samme brev bad ham tage voksmodellen af brønden med.

Hvad denne model af Hennings figur og brønden forestiller, kan vi kun gætte om, men det er sikkert ikke helt fejl at pege på en næsten firkantet brønd, hvorpå der ligger en indianerpige. Bag hende er der nogen vegetation og på brøndens forkant et relief med en fremstilling af en tobaksplantage.

Indianerpigen er anbragt i samme liggende stilling, som den, Henning i 1913/14 anvendte i en lille skulptur, karakteriseret ved, at den ene arm er ført op over hovedet, medens hun hviler på den anden. I Hennings hele produktion indtager denne lille skulptur i den klassiske hvilestilling en nøgleposition, idet han med den løste et formproblem ikke alene for sig selv, men også for sin ven og kollega, billedhuggeren Kai Nielsen, der efter at Henning havde løst dette for de to kunstnere centrale, skulpturelle spørgsmål, først da skabte et af sine hovedværker »Leda uden svane« (1920).³⁾

* * *

Men førend vi arbejder os ind i hele skabelsesprocessen omkring Gåsepigen, var det måske hensigtsmæssigt at standse op for kort at se på de to kunstnere, der var udset til at løse den pågældende opgave. Henning er svensk af fødsel og er kommet til verden 1880, men det er udelukkende i Danmark, han manifesterede sig som billedhugger. Dette skete for så vidt ret sent, nærmere bestemt i 1924, Kai Nielsens dødsår, hvor denne billedhuggerkunstens eminente kunstner og charmetrold forsvandt fra firmamentet og overlod sin førerstilling til dens naturlige arvtager Gerhard Henning. På dette tidspunkt havde Henning skabt et stort antal statuetter af erotisk karakter, således flere forskellige over temaet »Leda med svanen«, et litterært motiv hentet fra Ovids Metamorfoser, der senere satte sig spor i nogle udkast til Obels mindebrønd i Aalborg.

I sit bibliotek havde Henning, der var meget belæst, en svensk udgave af Ovid, som han i stor målestok havde kommenteret. Dette enestående dokument er desværre forsvundet efter Hennings død i 1967.⁴⁾ Samtidig med at han var en litterær dannet mand, var han fuldt fortrolig med den græske kunst, hvilket blandt andet gav sig udslag i ovennævnte skulptur af en liggende kvinde, der som udgangspunkt havde en græsk skulptur af den liggende Ariadne, kendt gennem en romersk kopi.⁵⁾

Disse her fremførte ting kan synes uvæsentlige for en billedhugger, men er alligevel trukket frem, fordi de kan give et lille indblik i, hvorledes en kunstner kommer frem til dette eller hint emne i sin kunst. Ved siden af denne litterære dannelse besad Henning en stor dygtighed på det tekniske område i at forme en figur, det være sig enten på begyndelsesstadiet, hvor han ofte har anvendt plastelina eller voks, men også ler både brændt og ubrændt samt gibs, eller i den store, færdige figur i hel legemsstørrelse. Men han nåede aldrig et resultat uden at have været igennem selvkritiske øjeblikke, under hvilke han ofte har slået en figur ned, stor eller lille, fordi den ikke opfyldte de krav, han stillede til den.

Klassisk skulptur kendte Henning til dels ved selvsyn bl. a. i Rom og London, dels gennem reproduktioner. Her må man tillægge den nu nedpakkede gibsafstøbningssamling i København en stor plads. Det er bekendt, hvilken betydning netop denne samling havde for Kai Nielsen og hele hans kunstneriske udvikling. Også Henning lærte af samlingen. »Hvor maa jeg mindes de mange Timer, jeg sammen med Kai Nielsen i min Ungdom tilbragte mellem Afstøbningerne i Sølvgade. Det er ikke for meget sagt, at det var dér, jeg lærte at blive Billedhugger«, skrev Henning i Politiken 1954. Han betragtede ikke denne samling som et museum, hvilket desværre de fleste kunsthistorikere gjorde og gør, men som et arbejdsredskab, der skulle bruges efter sin bestemmelse.

Henning var desuden — som de fleste billedhuggere i øvrigt — en ypperlig tegner, hvilket det store antal af tegnede skitser til dette eller hint udkast til Gåsepigen viser.⁶⁾

For byen Aalborg var det naturligt, når man tager i betragtning, at byen i sin tid faktisk var et Nordens Venedig gennemskåret af åer og kanaler, at sige ja til en rislende mindebrønd som udsmykning for

byen. For Obel var det også naturligt, at man gennem et evigt løbende kildevæld satte det driftige firma et sigende minde. At det så blev Henning, der blev udvalgt til at lave denne brønd, skyldes ikke først og fremmest bekendtskabet til familien Obel gennem maleren Nauer, men på feltet, en fontæne, var han forudbestemt til at blive valgt som udøvende kunstner, idet han allerede i 1933 havde lavet en stor springvandsgruppe til Malmö, et arbejde, hvis endelige resultat han dog ikke selv var tilfreds med.⁷⁾

Arkitekten Kaare Jensen Klint var på dette tidspunkt et langt stykke inde i fuldendelsen af faderens hovedværk Grundtvigskirken i København. Han ville til opgaven i Aalborg også komme til at beskæftige sig med udformning af skrifttyper, nemlig bogstaverne CWO og årstallene 1787—1937, men også på dette specielle felt var han hjemme, idet han i 1911—12 havde lavet inskriptionen på Kai Nielsens sten for Mylius Erichsen på Langelinie i København. Desuden havde Henning og Klint sammen arbejdet på et 1. præmieprojekt til fontænen i Malmø, der dog ikke blev udført derefter.

* * *

Den liggende kvindefigur, Henning som omtalt anvendte i sit formentlig første udkast til mindebrønden⁸⁾, havde han gjort til en indianerpige ved at sætte en fjerkrone på hendes klassiske hoved, men det har sine kvaliteter til trods ikke været tilfredsstillende hverken for Henning eller Obel, thi nu dukkede der en masse tegnede skitser op af en stående indianerpige, der med krydsede ben, fjerkrone på hovedet og lang kridtpibe støttet mod låret læner sig op ad en tønde.⁹⁾

Hvordan kommer Henning nu på en sådan idé? Ja, han har vel tænkt sig, at når bestilleren af hans skulptur var en tobaksfabrik, ville der være noget naturligt i at fremstille en tobakspige. Men da han aldrig har været på de kanter, hvor der drives plantagedrift, og hvor han eventuelt kunne have set den slags piger hvile sig under det strenge arbejde med at indhøste tobakken, må man se sig om efter en anden inspirationskilde.

Den formelle opbygning af kvindefiguren er umiskendelig klassisk; hun står med kroppens tyngde på det ene ben, medens hun hviler

Fig. 1. Papirpose til cigarer med tryk af stående indianerpige.

Fot. Det kgl. Bibliotek.

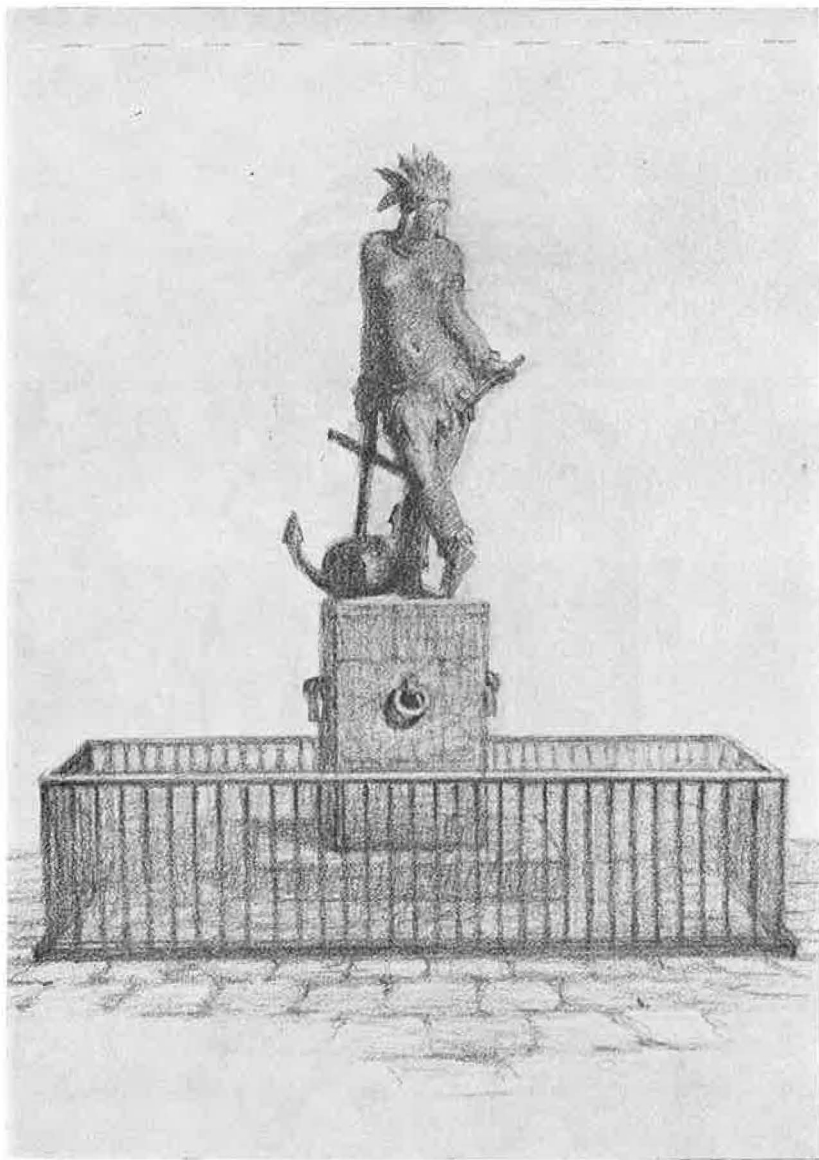

Fig. 2. Gerhard Henning. En anden version af stående indianerpige.

Fot, Jørgen Watz.

på det andet, altså en contrapoststilling. Heri er der intet mærkeligt. Men nu selve indianerpigen.

Det viser sig, at Henning som forlæg for denne pige har benyttet et tryk fra den slags små papirposer¹⁰), der anvendtes af tobaksbutikker til at putte en tre-fire cigarer ned i til kunden. (Fig. 1). Pigen har han anbragt på en ottekantet sokkel, der på nogle af de tegnede udkast har 4 vandspy indfældet på midten, det hele anbragt i et ligeledes ottekantet bassin. Et andet udkast har firkantet sokkel, anbragt i et firkantet bassin. (Fig. 2).

Men nu opstår der andre problemer, nemlig med hensyn til den af byrådet udvalgte plads. Som alle nordjyder ved, kom Hennings skulptur ikke til at stå dér, thi her ligger nu Anders Bundgaards båd og skulpter med vandet fossende ud af siderne.

Obel havde som nævnt utålmodig ventet på arkitektens ankomst til Aalborg, men han har dog allerede været der i maj måned 1933. Den udvalgte plads synes ikke at have været tilfredsstillende, thi i september samme år er C. W. Obels Plads udset som stedet. I de tegnede udkast, der foreligger til denne nye plads er der sket en mærkbar ændring. Arkitekten synes at have taget tôte'n i løsningen af opgaven.

Fra udelukkende at beskæftige sig med en fritstående skulptur i forbindelse med en brønd, går man nu over til at lave udkast til en mur med reliefudsmykning i forbindelse med et lavtliggende bassin, en typisk arkitektonisk løsning af opgaven. (Fig. 3).

Henning er dog inde i billedet endnu, idet hans stående indianerpige, nu uden tønde, men lænende sig op ad en tobaksballe, anbragt i en fladbundet pram med lav ræling og bagved denne som sagt en mur med en fremstilling i relief af dagliglivet på en tobaksplantage, er blevet brugt.

Hvorvidt ideen med den lave båd er Hennings, får stå hen i det uvisse, vi tror det ikke, men vil tillægge Klint disse udkast.

Båden er dog ikke hans egen opfindelse. Romafarere vil nikke genkendende, når opmærksomheden henledes på fontænen »la Barchetta« ved foden af Den spanske Trappe. Fontænenes officielle navn er Fontana della Barcaccia og er lavet af den italienske billedhugger Pietro Bernini, faderen til den store barokkunstner Gian Lorenzo Bernini.

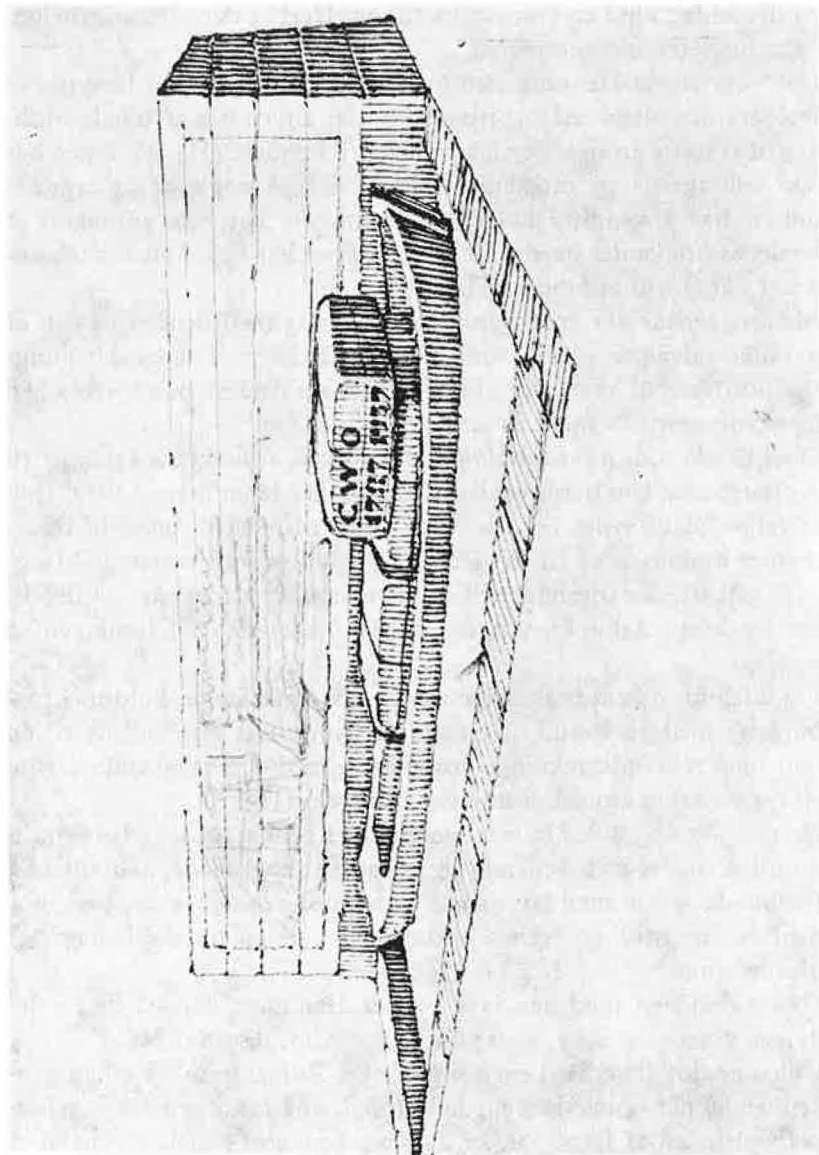

Fig. 3. Kaare Klint. Udkast til mur og bassin på Obels Plads, Aalborg.

Fot. Jørgen Watz.

Denne i sig selv udmærkede tanke føres ikke ud i livet, idet ideen allerede i oktober 1933 er forladt, og Frederik Obel returnerer nogle fotografier af C. W. Obels plads til Klint. Imidlertid synes endnu et nyt sted at være kommet på tale, idet Obel sammen med returneringen af fotografierne tilbagesendte et billede af Limfjordsbroen.

Man har altså haft planer om at anbringe en skulptur af Henning dér, eller i hvert fald ved havnen, hvor man havde alternative forslag for anbringelsen, dels på et plateau fra kajen bygget ud i havnen, dels af en pige, siddende på nogle tobaksballer, anbragt ved en trappe, der fra kajen fører ned til vandoverfladen. (Fig. 4).¹¹⁾ Der brugt eksisterer dog også et forslag med en stående pige, anbragt ved tre tobaksballer. Det er nu ikke den samme pige, som Henning har brugt til indianerpigen, men hun er undergået en forandring og synes at være hentet fra Java. Hun er ikke helt så etnografisk udstyret som de morsomme indianerpiger, men er gjort mere enkel i klædedragten, dog for den stående figurs vedkommende med bibeholdelse af den klassiske contrapoststilling, hvis staurariske holdning understreges af det fyldte fad, hun bærer på hovedet.

Den siddende Javapige er også forenklet i næsten klassisk holdning, hvor hun roligt sidder med let krydsede ben, den ene hånd hvilende i skødet, den anden støttende på tobaksballen, og hovedet har en næsten 90 graders drejning over mod højre.

Hvorfra Henning, der aldrig har været på Java, kan have haft kendskab til disse skønne, eksotiske kvinder, kan man kun gætte om. Desværre findes der blandt hans efterladenskaber ikke nogen papirpose med den type kvinder på, men han har haft mulighed for ad anden vej at få kendskab til dem. Hans nære ven, billedhuggeren Svend Rathsack var i 1921 på Java, hvorfra han har fremstillet flere kvindefigurer af samme type som Hennings. Han har naturligvis kunnet fortælle Henning om de javanesiske kvinder, men det samme har Klint kunnet gøre, thi han rejste med ØK til Java i årene 1914–16. Det er jo sikkert også ham, der har fremstillet reliefferne på den mur, der var tænkt rejst på Obels plads, forestillende plantagedrift. Et fotografi i hans arkiv af en tobaksmark vidner om hans ihærdighed efter at studere disse ting så nøje, at han kunne fremstille dem så korrekt som muligt.

Men indtil videre må svaret på spørgsmålet altså stå åbent. I sit

Fig. 4. Gerbard Henning. Siddende Cubapige på tobaksballer. Udkast til figur ved Aalborg havn.

Fot. Jørgen Watz.

atelier havde Henning en væg dækket med fotografier af fortrinsvis kvinder i denne eller hin situation og af alle hudfarver. Her var desuden flere fotografiske optagelser af heste i kraftig udfoldelse, balletpiger og af andet, der kunne inspirere ham, eller blot stimulere hukommelsen under hans skaberværk. Her er der også mulighed for at finde forbilledet til javapigerne.

Men heller ikke disse udkast vinder gehør, og de nye pladser, der er forsøgt udvalgt som stedet for mindebrønden, er heller ikke ideelle. Der opstår ydermere en helt ny situation, idet Obel erklærer, at firmaet overhovedet ikke er interesseret i, at skulpturen på nogen måde skal referere til dets virksomhed som tobaksfremstiller.

Ved denne meddelelse synes Henning at være blevet lettet for en tung byrde. Selvom han i sine helt unge dage havde beskæftiget sig med rokokkoiserende porcelænsfigurer, var dette på nuværende tidspunkt et helt overstået stadium for ham, noget han ikke kunne vende tilbage til. Det, han dyrkede nu, var en klassisk og klar opfattelse af det menneskelige legeme som et skulpturelt underværk, set gennem hans temperamentsfulde øjne, og ikke en etnografisk interessant tobakspige.

I den helt nye fase, der nu opstod, har Henning på den anden side formentlig været lidt i vildrede med, hvad der så skulle skabes. Det var derfor naturligt for ham at søge inspiration i den vendsysselske sagnverden, som han var fortrolig med gennem Niels Skovgaards illustrationer til Axel Olriks Danske Sagn og Æventyr fra 1929.¹²⁾

Han valgte at fremstille en scene fra eventyret »Kong Lindorm«, den hvor kongedatteren pisker lindormen med ris dyppet i lud. Det kan synes mærkeligt, at Henning har valgt netop dette motiv, men det er ikke så mærkeligt endda.

Rent bevægelsesmæssigt knytter det sig nemlig til det tidligere nævnte Ledamotiv, som han først lavede i en lille gibsstatuette i 1924, gentaget i en anden gruppe samme år, og kulminerende i hans konkurrenceudkast til et varetegn for Københavns havn (1931). Ti år før havde Kai Nielsen deltaget i en lignende konkurrence, også med et Ledamotiv, inspireret af havnens gamle, nu ikke mere eksisterende vartegn, der stod på en søjle ude i havnen¹³⁾ ud for det nuværende kgl. bibliotek, hvor Christian IV's galejhavn i sin tid lå.

Imidlertid forlod Henning også Lindormemotivet og valgte dernæst et Ledamotiv.

I mellemtiden var der sket det opsigtsvækkende, at byrådet pludselig meddelte, at Obel og dermed de to kunstnere kunne disponere over den plads på Vesterbro, hvor Gåsepigen nu står. Dette skete i september 1934 og var et resultat af nogle forhandlinger, som Frederik Obel førte med byrådet, men allerede før den tid var Henning klar

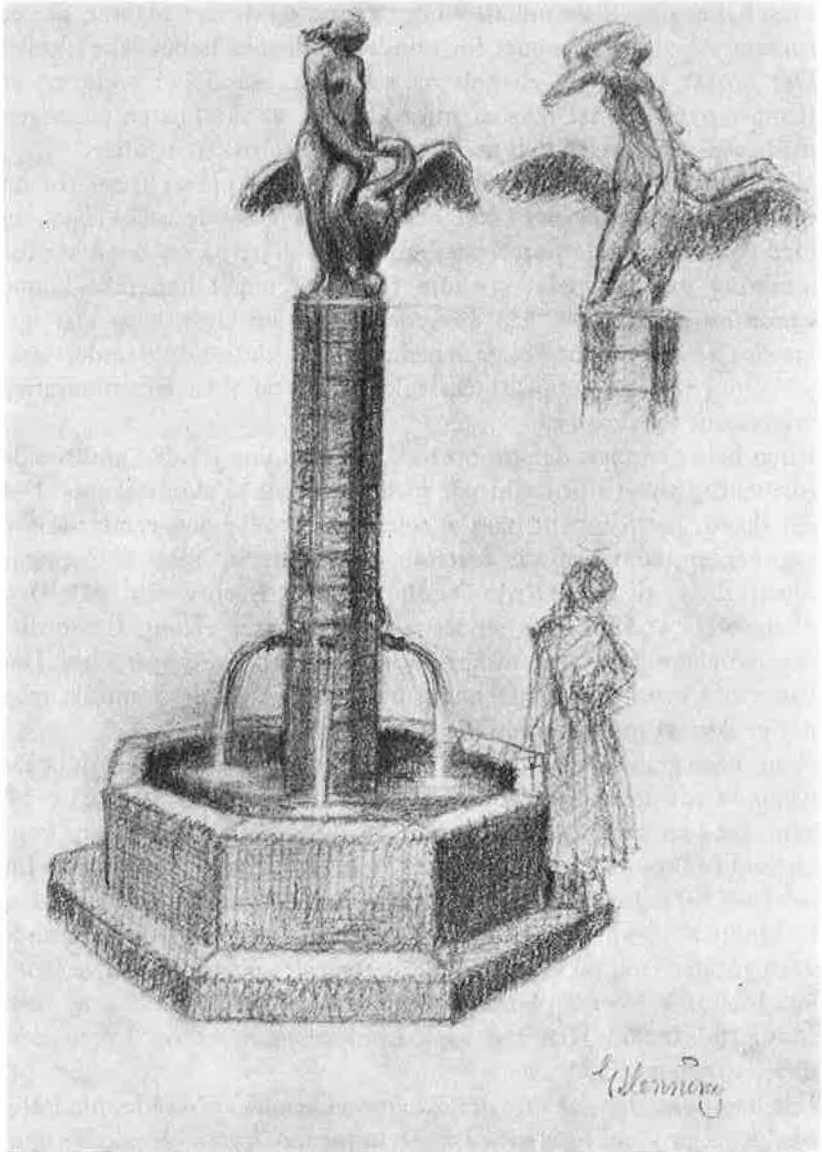

Fig. 5. Gerhard Henning. Udkast til brønd på Vesterbro, Aalborg, med Leda og Svanen, ved siden af Flygtende Leda med Svane.

Fot. Jørgen Watz.

med en brønd med Leda og Svanen (Fig. 5), der imidlertid efter at have været i Aalborg blev returneret Henning via firmaets københavnsfilial i Vestergade i april måned samme år.

Der synes nu at være arbejdet febrilsk i alle lejre, og i december måned bad Frederik Obel Henning sende sig en profiltegning (Fig. 6) med bygningerne på Vesterbro som baggrund for figuren. Henning udarbejdede også denne profil, men det er værd at lægge mærke til, at det stadig er Ledamotivet, der anvendes, anbragt på en sokkel af samme højde som den Gåsepigen nu står på.

Men der er en tendens til i Hennings figur at nærme sig det endelige resultat. Svanen basker med vingerne, men Leda holder den på halsen, men længere nede, end tilfældet blev, da svanen blev til en gås.

Men pludselig er Pigen med Gåsen skabt.

Henning er tilfreds med resultatet, men tilbage stod spørgsmålet om selve brøndkarmens udformning, der via en mangelkantet form, som atter konverteres til en cirkulær karm, sluttelig blev udformet i en ligebenet trekant, skabt af Klint. Hans første udkast gik ud på, at pigen skulle anbringes på en lav sekskantet sokkel i brøndkarmens ene hjørne, men vi gætter sikkert ikke fejl, når vi tipper, at Henning ikke var tilfreds med en sådan placering af sin skulptur, der da også på den lave sokkel flyttes udenfor selve karmen, men i forbandt med denne.

* * *

Man kan spørge sig selv, hvorfor Henning netop valgte en pige med en gås som objekt for sin skulptur. Så vidt vides har gåsen som ikonografisk emblem ikke tilknytning til Aalborg eller nærmeste omegn, men ser vi på problemet fra en anden kant, er den løsning, Henning foretrak, ikke så tosset endda.

Det kan ikke være Henning ubekendt, hans klassiske dannelse taget i betragtning, at der allerede i den græske oldtid fremstilledes små skulpturer af drenge, der rider på gæs. I romersk historie spiller gåsen som vagttdyr jo også sin rolle, men det er jo nok ikke det, der har virket mest dragende på Henning som skulptør.

Han har heller ikke kunnet være uvidende om, at der i Kongens

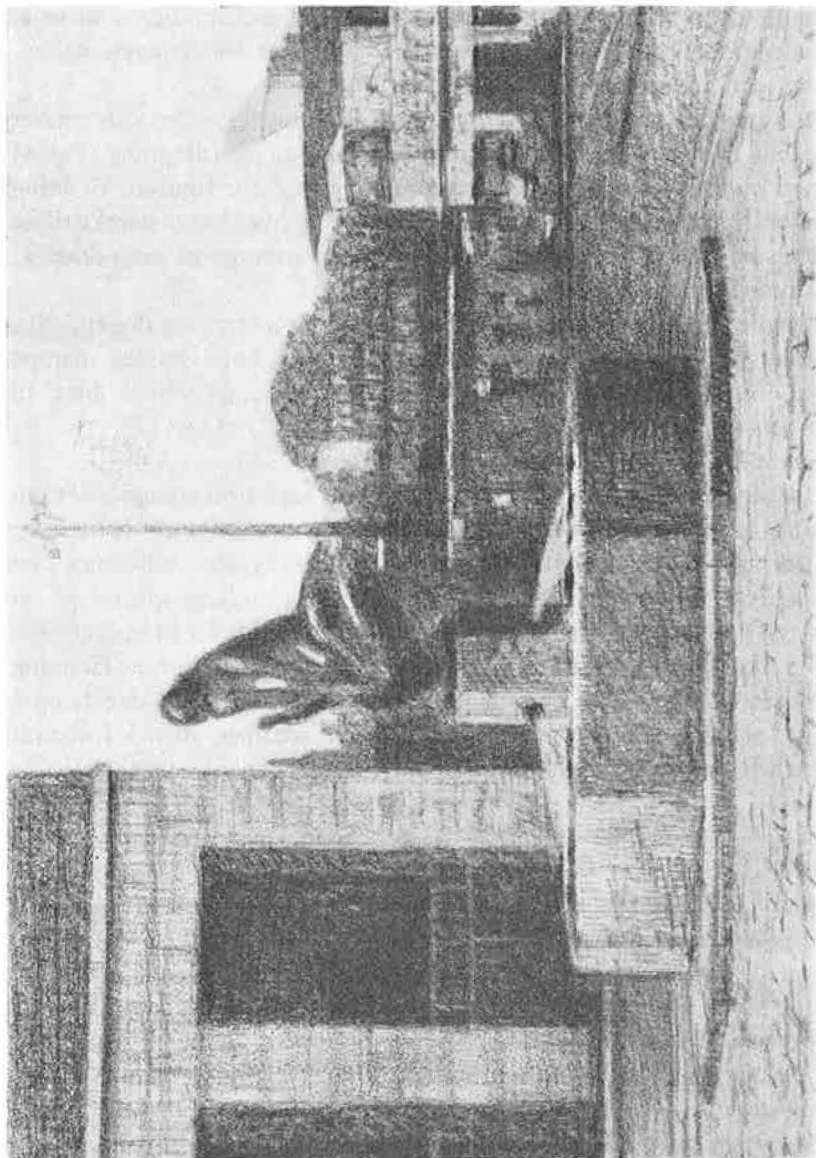

Fig. 6. Gerbard Henning. »Profiltægning« af Leda med Svanen. Ikke anvendt udkast til brønden på Vesterbro, Aalborg.

Fot. Jørgen Watz.

Have i København findes en springvandsfigur af en dreng, der rider på en svane, medens den ud af næbbet spyr en lodret vandstråle op i vejret. Denne figur er lavet af den danske billedhugger H. E. Freund som afløsning for en lignende, nu forsvunden, springvandsfigur i sandsten, skabt 1738 af den franskfødte, men i Danmark særdeles virksomme billedhugger Louis-Augustin le Clerc. Dennes figur blev imidlertid i årenes løb stærkt beskadiget af det nedstyrtende vand, og den blev som sagt udskiftet med Friends eksemplar, der igen 1914 er blevet afløst af en broncefafstøbning, medens originaleksemplaret er havnet på museum.

Udgangspunktet for le Clercs springvandsfigur var imidlertid ikke klassisk, men barokt, idet forbilledet formentligt er en springvandsfigur af en dreng, der holder en fantasifisk under armen, medens den ligeledes spyr en lodret vandstråle i vejret, der plaskende falder ned i et rundt bassin. Fontænen fandtes i Belvedereslottets parterrehave i Wien og var kendt gennem et kobberstikværk, som Christian VI, le Clercs bygherre og velynder, havde i sit bibliotek.

Der er altså rent skulpturelt en rig tradition for at fremstille et menneske i forbindelse med en vandspyende svømmefugl.

På Glyptoteket i København er der en springvandsfigur af en stående dreng med en svane ved sin side, og hvor vandet fosser ud af næbbet på samme måde som hos gåsen i Aalborg, men denne figur har Henning ikke kunnet se, idet den i det aktuelle tidsrum var deponeret i Zoologisk Have i København, hvorfra den blev hjemkaldt efter en tilværelse på et støvet loft.

Med hensyn til Hennings overgang i motivvalget fra en svane til en gås kunne det måske være på sin plads at henlede opmærksomheden på hans nære ven, den svenske maler Ivar Arosenius fire små akvareller af ens størrelse, hvoraf de to forestiller Leda med Svanen. På den ene flygter den imidlertid fra hende, så at hun, som skildret i de to næste, må tage til takke med en gås. De er lavet i 1908, året efter at Henning skabte sin første Ledastatuette. Ligeledes var det måske værd at rette blikket mod Kai Nielsens lille, yndefulde statuette af en buttet pige fra 1913, der krammer en gås; den har titlen Leda indridset på fodstykket. Motivet med gåsen har altså ret tidligt været at træffe indenfor hans snævre vennekreds af udøvende kunstnere, men Henning selv har aldrig tidligere beskæftiget sig med det og

slet ikke på den let karikerende og humoristiske måde som de nævnte kunstnere.¹⁴⁾

Forud herfor har Henning udarbejdet en stor tegning af et ottekantet bassin, hvor der i midten er anbragt en ligeledes ottekantet søjle med en stående Leda med svanen ved sin side og med stærkt løftede vinger. På trinnet, der fra fortorvet fører op til selve karmen af bassinet, har Henning som måleenhed anbragt en stående kvindeskikkelse. På højde med Ledafiguren har han desuden i en anden version fremstillet endnu en Leda, der er en direkte anvendelse af hans statuette fra 1931 af en »Flygtende Leda med Svanen«. Denne gruppe er i en meget stærk bevægelse, der knytter figuren til det før omtalte Lindormemotiv. Tilsyneladende har Henning selv anset denne tegning for betydningsfuld, thi han har signeret den¹⁵⁾, hvilket forekommer ganske få gange i hele skabelsesprocessen til den endelige figur. Skulpturen herefter vandt da også Obel'ernes beejstring, men den blev som sagt returneret til Henning, formentlig på hans eget initiativ.

Senere fremkommer endnu et udkast til samme Ledagruppe, denne gang anbragt på en tallerkenformet og lav sokkel, hvorfra vandet vælder ud over kanten og ned i et mangelkantet bassin.

Men Ledamotivet på den høje sokkel indtager en nøgleposition i hele udviklingshistorien. Man kan allerede nu iagttage den ro og harmoni, der i høj grad kom til at præge den endelige figur. Stadier på denne trange vej må også være de tidligere omtalte Javapiger, der er forlenet med samme værdighed og harmoni som Gåsepigen.

Men inden den lille statuette i gips er en realitet, er der endnu et arbejdsstrin — altså mellem den og de her omtalte tegnede forlæg — der skal beskrives nøjere.

Henning arbejdede på den måde, at han inden han gik over til den rent skulpturelle udformning af sin figur, lavede nogle estomperede tegninger i bly. Denne teknik, estompering, gør, at den tegnede figur kommer meget nær op ad friskulpturens rundede former. Til gåsepigen har Henning lavet flere sådanne tegninger¹⁶⁾, der sammen med andre figurstudier i samme teknik var anbragt på væggen i hans atelier, enten smukt indrammede eller blot sat fast med tegnestifter. Det sidste gælder den her i artiklen afbillede tegning (Fig. 7). Inden han derefter kunne gå over til det vanskelige arbejde, det var

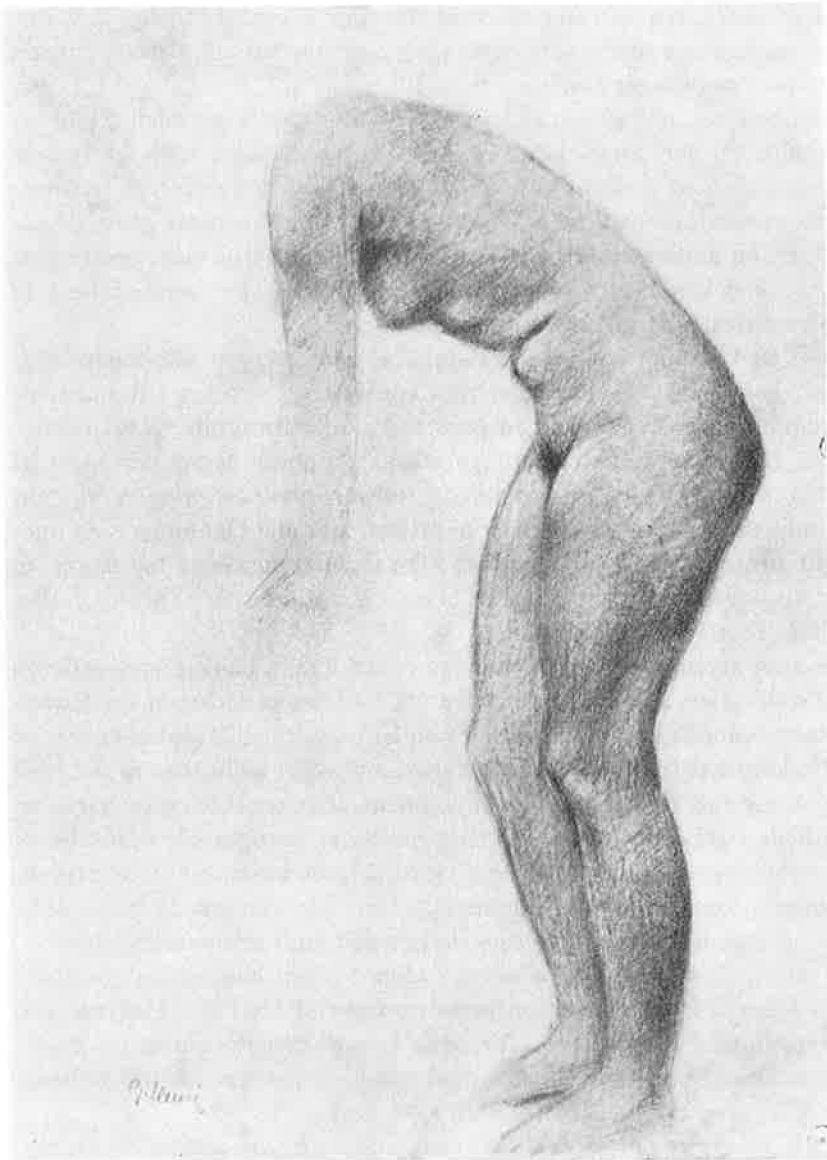

Fig. 7. Gerhard Henning. Estomperet tegning, modelstudie til »Gåsepigen«
i Aalborg.

Fot. Thomas Pedersen og Poul Pedersen, Århus.

at sætte figuren op i stor størrelse, har han fået taget fotografier dels af tegningerne, dels af statuetten, og dem har han derefter projiceret op på væggen i sit atelier.

Denne i sig selv empiriske fremgangsmåde er overordentlig interessant, thi den føjer endnu et led til det uklarlagte forhold mellem fotografiet og et skabt kunstværk. Det er ikke noget nyt, at Henning har anvendt mekaniske hjælpemidler, det har kunstnere gjort til alle tider, og dette gælder både grafikere, malere og billedhuggere. Som eksempel kan blot nævnes *camera obscura*'et, der herhjemme især blev anvendt af guldaldertidens malere.

Det, at Henning har benyttet sig af af rent fotografiske hjælpemidler, kan måske skyldes den motivopfattelse, der i tiden herskede blandt fotografer om, at en genstand skulle fotograferes set i modlys. Dette kommer i Hennings stærkt skyggede tegninger frem på den måde, at den svagtegnede kontur giver tegningen et rent skulpturelt udtryk, hvilket er naturligt, idet alle Hennings tegninger var forarbejder til en skulptur. Men det nærmer også tegningen til et fotografi optaget i modlys. Over Gåsepigen som skulptur hviler dette rent fotografiske syn.

Som et andet eksempel hentet fra dansk kunst, kan nævnes maleren Harald Giersings selvsportræt fra 1907 i Statens Museum for Kunst. Rent malerisk er det fremstillet i en let pointellistisk maleteknik med direkte sigte bagud til Henri Matisse's portræt af hustruen, det med den grønne skygge ned midt gennem ansigtet. Giersing har i sit billede også anvendt en dengang moderne, fotografisk udførelse af et portræt set i close-up vinkel og med lyset fra fotografens projektorer — om man vil — kommende fra både venstre og højre side, således at der fremkommer en skygge ned midt gennem ansigtet.¹⁷⁾

Fra billedhuggerkunstens mangfoldige verden kan endvidere peges på Edvard Eriksens verdensberømte figur af Den lille Havfrue ved Langelinie i København, der både emnemæssigt, nemlig en nøgen kvindeskikkelse i forbindelse med vand, og fotografisk har lighedspunkter med Gåsepigen i Aalborg.

I Hennings atelier så det sådan ud, at han havde fået skabt en statuette af den kommende gåsepige. Dette i sig selv er enestående for netop denne figur, thi Henning var på dette tidspunkt ophørt med at fremstille nye figurer. Dermed være ikke sagt, at han ikke bestilte

noget, tværtimod, men fra ca. 1930 var han udelukkende optaget af at sætte flere af sine små statuetter op i stor størrelse. Det er sikkert derfor, at man, som det fremgår af det her skrevne, gang på gang støder på skulpturer fra tidligere tid og som Henning ønsker at anvende til Aalborgbrønden. Men ingen af de benyttede småskulpturer når frem til at blive det endegyldige arbejde i stor målestok.

Men det gør Gåsepigen.

I december måned 1934 havde Henning et forarbejde i form af en statuette af Gåsepigen klar til støbning, og dette meddelte han Frederik Obel, der da svarede, at han gerne vil have den sendt til Aalborg. Og der er gået knap en uge førend Obel kan takke Henning for den henrivende gibsafstøbning.¹⁸⁾

Den blev derefter sat op i naturlig størrelse, og det har ikke været nogen let omgang for Henning. Især gåsen voldte ham besvær, og han bandede den langt væk, på svensk. Fra kompetent side er det senere fastslået, at Henning ikke har formet gåsen, i hvert fald ikke for næbbets og føddernes vedkommende; disse skulle være afstøbt efter virkelige legemsdele fra en gås.¹⁹⁾ Pigen derimod er helt og holdent Hennings værk, men her tør han også siges at have været på hjemmebane.

Tilbage var der blot det ene, men ikke desto mindre såre vigtige, at få den store figur støbt i bronze, hvilket tilsyneladende foregik uden mærkbare divergenser. Betalingen for den færdige figur fik Henning i to rater, én ved støbningens påbegyndelse og resten, da figuren var leveret i Aalborg, hvilket skete tidlig på sommeren 1937.

Gåsepigen er fra Hennings hånd noget af det bedste, han har lavet, men den er ikke helt lydefri. I den let foroverbøjede stilling, pigen indtager, er der intet at klandre ham for, men i overgangen mellem pigen og gåsen, hvilket altså vil sige i pigens håndled, er der en mærkbar svaghed at spore, men det skal siges med det samme, at det er et meget vanskeligt problem, Henning her rent skulpturelt har pålagt sig. Han har været klar over den prekære situation, hvilket med al tydelighed fremgår af den afbildede estomperede tegning, hvor han har korrigeret underarmene på figuren uden at fremstille nogle nye. Hendes ansigtstræk kan også synes vel små set i forhold til den yppige pigekrop, men da denne jo helt og holdent dominerer skulpturen, kan dette siges at være af mindre betydning.

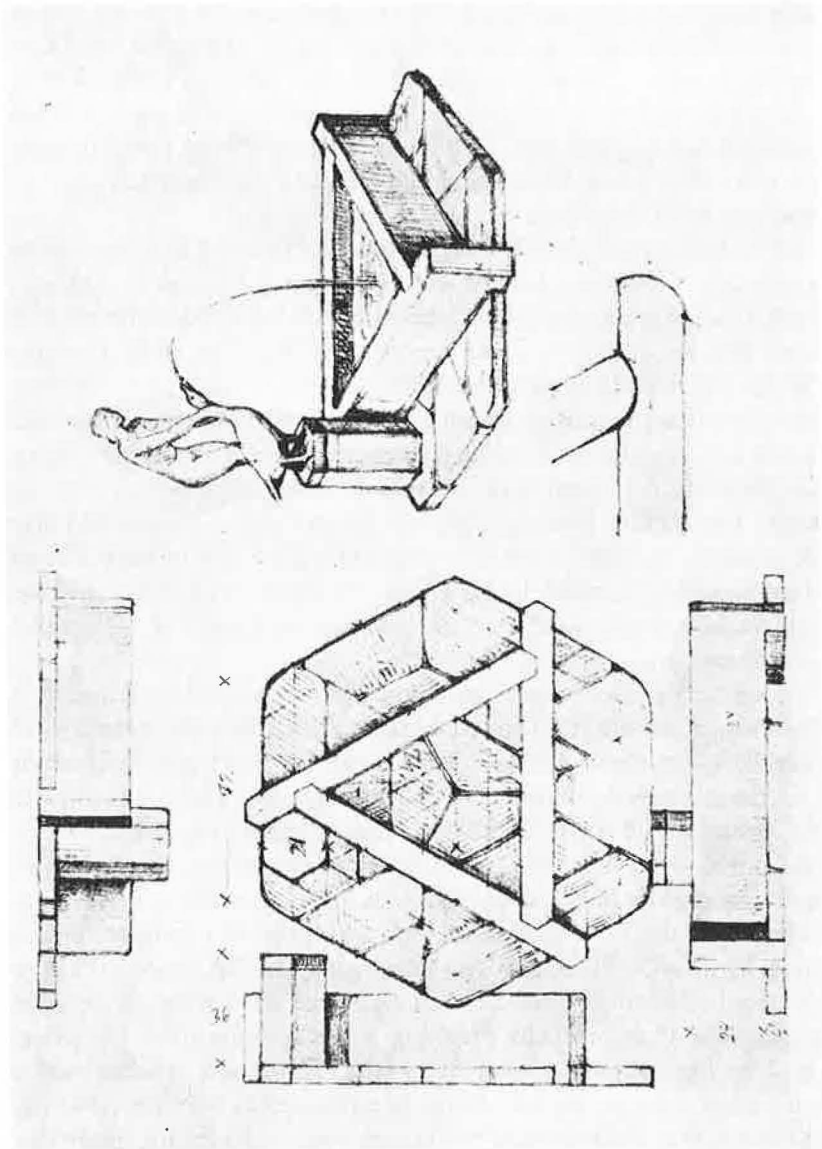

Fig. 8. Kaare Klint. Tegning (detaille) af brønd med brolægning, set fra oven samt tegning med figuren »Gåsepigen«s placering på brøndkarmens sokkel.

Fot. Jørgen Watz.

Skulle man forsøge at placere Gåsepigen i en større kunsthistorisk sammenhæng udover det allerede fremdragne, der især har tilknytning til figurens ikonografi, nu med vægten lagt på det mere æstetiske, må Hennings landsmand, billedhuggeren Johan Sergel og dennes gibsrelief fra før 1790, nu i Nationalmuseum i Stockholm, med titlen »Kvinde, som stiger op af vandet«, nævnes. Både formelt og bevægelsesmæssigt er der forskel på de to kunstværker, men de har det til fælles, at deres ophavsmænd begge har fremstillet en nøgen kvindeskikkelse set med næsten forelskede øjne, og de har begge i kunstnerisk form formået at videregive denne forelskelse til en efterverden, der synes at være tilstede i selve øjeblikket. For Hennings vedkommende var dette øjeblik summen af tilløb og forsøg, ofte mislykket, men sluttelig kronet med held.

Det samarbejde, der skulle til for at skabe et enestående kunstværk, knagede ofte i fugerne, især blandt de to venner billedhuggeren og arkitekten, der naturligvis ville have præsenteret netop deres eget arbejde på den mest fordelagtige måde. Dette medførte kontroverser af så alvorlig art, at Henning ikke læste, ja end ikke modtog de breve, som Klint skrev til ham — de kom uåbnede tilbage til afsenderen. Først da Klint udenpå kuverten på et brev til Henning skrev ordene: Dette er et venligt brev, blev det udmærkede venskab og dermed de to kunstneres samarbejde genoprettet. (Fig. 8).

Alt er nu fred og idyl. Kort før Jul 1935 sendte Henning de to brødre Obel hver en lille figur, for hvilken Frode Obel takkede ved at sende noget skåret Brasiltobak, medens Frederik Obel i sin takkeskrivelse kunne meddele, at den tilsendte figur nu stod på en hvid marmorkamin.

For byen Aalborg er Gåsepigen, som hun jo kaldes til daglig fremfor det officielle navn Pigen med Gåsen, der ikke falder så naturligt i munden som det førstnævnte, blevet et symbol, som man forstår at værne om.²⁰⁾

Selve afsløringen af kunstværket fandt som sagt sted på 150 års dagen for firmaet C. W. Obels grundlæggelse den 26. juni 1937. Det var en stor festdag for Aalborg. Statsministeren, socialisten Thorvald Stauning, var til stede, ikklædt det kapitalistiske samfundssystems statussymbol: den grå derbyhat.

Noter til Jens Fr. Nørbæk: Gåsepigen i Aalborg.

- 1) Meddelt af Frode Obel, hvem jeg takker for mange værdifulde oplysninger.
- 2) Privatarkiv Gerhard Henning. Breve fra Institutioner o. l., (utilgængelig). Det kgl. bibliotek.
- 3) Peter Hertz. Billedhuggeren Gerhard Henning. 1931. Geng. side 91.
- 4) Meddelt af Haavard Rostrup, executor testamenti i boet efter Gerhard Henning. – Om Ovids Metamorfoser se: Haavard Rostrup. Gerhard Henning. *Vor Tids Kunst* nr. 30. 1939, side 14.
- 5) Forfatteren har en afhandling om den liggende stilling i billedkunsten under udarbejdelse.
Eksemplar af Liggende Pige bl. a. i Fyns Stifts Kunstmuseum, se Kristian Jakobsen: Isakson og Henning, *Fynske Minder*, 1968, side 266.
- 6) Gerhard Hennings Tegninger af Haavard Rostrup. 1959. Heri er dog ikke hverken omtalt eller gengivet tegninger til Gåsepigen.
I Nordjyllands Kunstmuseum findes godt 60 tegnede forarbejder til Gåsepigen, katalogiseret af forfatteren. De er tilgået museet som gave ved executors medvirken. Samme sted findes en postum bronceafstøbning ud af ialt 6 af statuetten, patineret, højde med plint 31 cm. Stemplet GH/I/VI, købt 1968. Auktion Arne Bruun Rasmussen nr. 229, 1969, kat. nr. 22 (lueforyldt). På denne auktion og en foregående, nr. 217, 1968, blev udbudt flere tegninger og modellerede udkast til Gåsepigen.
- 7) Om den mislykkede fontænefigur i Malmö, se Haavard Rostrup i *Vor Tids Kunst* nr. 30, 1939: Gerhard Henning, side 18 f, gibsmode afb. side 21, højde 165 cm. Flere af originalmodellerne til Obels mindebrønd har været udstillet på Ny Carlsberg Glyptotek, sept. 1940: Karl Isakson og Gerh. Henning: kat. nr. 75, 80.
- 8) Eksemplar i Gerhard Hennings atelier, ubrændt ler, højde 18 cm. Auktion ABR nr. 229, kat. nr. 44.
- 9) Tegning i Samlingen af Arkitekturtegninger, Kunstakademiets bibliotek, København.
Auktion ABR nr. 229, kat. nr. 41, bronze (cire perdu). Højde 24 cm. Stemplet GH I/VI. Kridtpiben er i kataloget betegnet som et spyd. Plastelina-eksemplar i GH's atelier.
- 10) Posen i Gerhard Hennings privatarkiv, Det kgl. bibliotek.
- 11) Fotografi af en pige på tobaksballer i Samlingen af Arkitekturtegninger.
Den stående pige geng. i *Tilskueren 1937 II*: Haavard Rostrup, *Nye Arbejder af Gerhard Henning 1932–1936*, side 169.
Haavard Rostrup, op. cit., nævner også, at G H studerede javanesiske kunst i store billedværker (Borobudur), side 18.
- 12) Haavard Rostrup i *Tilskueren*, nævnt foran, side 165 og 164 (Skovgaard).
Tegning til Lindormemotivet i Nordjyllands Kunstmuseum.
I GH's atelier findes i øvrigt følgende to udkast til Lindormemotivet:
1. Cirkelrund (= møllesten) brønd med piskende pige, anbragt over vand-spejlet i brøndens midtakse. Højde 21,5 cm, diam. 14,5 cm. Plastelina. Inskription (bogstavprøver) på siden.

2. Cirkelrund (= vandtrug eller også renæssancens mere robuste vandkunst-er) brønd med piskende pige anbragt udover brøndens kant, samme stilling som Flygtende Leda. Højde 17,5 cm, diam. 7,0. Plastelina.
- ¹³⁾ Københavns vartegn er geng. i kobberstik i Laurids de Thurahs Den danske Vitruvius, 1746, bd. 1, planche III.
Hennings forskellige Ledamotiver ses hos Hertz, side 136, 146, 225 (Københavns vartegn) og bagsiden af bindet (Flygtende Leda med Svane).
- ¹⁴⁾ En lille »model« af Drengen med Svanen findes i Københavns bymuseum. Højde 16 cm. Bly (Eau de Colognespringvand).
Freunds originaleksemplar er nu i Statens Museum for Kunst, katalog 1936, nr. 1162.
Springvandsfiguren i Wien geng. i S. Kleiners Wienerisches Welttheater (1737), 8. del, planche IX.
Springvandsfiguren i Glyptoteket er af J. Pradier. Oplysninger meddelt af Haavard Rostrup.
Drengen med Gaasen i Louvre. Catalogue Sommaire des Marbres Antiques. 1922. Kat. nr. 400 [fundet 1789].
Ivar Arosenius: Leda, svanen och gåsen. 110×130 mm. Akvarel. Serie på 4 stk. Göteborg kunstmuseum.
- ¹⁵⁾ Tegning i Samlingen af Arkitekturtegninger. 318×209 mm. Blyant. Bet. n. th. *G. Henning*.
Tegning af de forskellige udkast (Kaare Klint) til brønden sstds.
- ¹⁶⁾ Tegning i Ny Carlsberg Glyptotek, geng. i Tilskueren 1937 II, side 158.
Tegning i Aarhus Kunstmuseum, inv. nr. G. 824. Blyant på papir. 453×273 mm. Betegnet med blyant forneden tv. *G. Henning*. Stemplet på bagsiden: Atelier Gerhard Henning. — Købt 1968 af GH's bo.
- ¹⁷⁾ Om Harald Giersings selvportræt se forfatteren i Signum nr. 4, 1964, side 27.
- ¹⁸⁾ Gibbsafstøbning af GH's atelier. Samme sted gibbsfigur i nat. tørrelse (originalmodel).
- ¹⁹⁾ Udtalelse af billedhuggeren Mathilius Schack Elo, konservator ved Ny Carlsberg Glyptotek. Meddelt af Haavard Rostrup.
- ²⁰⁾ Dog kunne man, vistnok uden at genere nogen, anvise den pølsevogn, der er hendes nabo, en anden studeplads. Det ville i høj grad gavne den obelske mindebrønd.

Fotohenvisning:

Fig. 1: Det kgl. bibliotek. Fig. 7: Poul Pedersen, Aarhus. De øvrige ved Jørgen Watz, Kunstakademiets bibliotek, København.

Lisbet Balslev Jørgensen takkes for værdifulde oplysninger vedr. fotografiske iagttagelser i forbindelse med Gåsepigen samt i øvrigt velvillig hjælp under konsultation i Samlingen af Arkitekturtegninger, Kunstakademiets bibliotek, København.

Kristian Jakobsen takkes for tilladelsen til at publicere tegningen fra Aarhus Kunstmuseum.

Sebber klosterkirke og den nylig foretagne restaurering

Af Ejvind Madsen.

Umiddelbart bag ved bakkeknolden Skt. Nikolaj Bjerg, ved en lille vig af Halkær bredning, ligger Sebber Klosterkirke med herregården Sebberkloster som eneste nabo. Smukt ligger den, når man fra Møllebakken nord for betragter den.

Men det har sikkert ikke været egnens skønhed, der i sin tid for mere end 700 år siden fik Benediktinerordenen til at lægge et af sine klostre netop her på dette sted. Snarere har det været stedets gode muligheder for fiskeri, der har gjort det. Fra oldtiden har egnen været beboet. Blot nogle få hundrede meter nordøst for kirken ved Sebber gl. skole ligger resterne af en vældig køkkenmødding, der fortæller om stenalderens beboere på stedet. Og flere gravhøje på egnen der omkring taler samme sprog.

På dette sted byggedes så sandsynligvis omkring år 1200 dette kloster, som sikkert har tilhørt Benediktinerordenen, og som har været et af den række klostre af samme orden, der lå langs Limfjorden: Hundslund, Vor Frue, Ø-kloster, Gudum og Ørslev. Klosteret her nævnes første gang i enkefru Gro's hr. Esbern Vagnsøns enkes testamente fra 1268.

Til klosterbygningen har der hørt et mindre kapel, som kunne rumme de omkring 12 nonner, der sandsynligvis har haft ophold her. Selve sognekirken lå på »Bjerget« ved det smalle sund øst for klosteret og var indviet til sømændenes helgen Skt. Nikolaj, hvis navn »Bjerget« bærer i daglig tale den dag i dag.

Skt. Nikolaj kirke har været af uanseelig størrelse, ca. 13 meter lang og ca. 8 meter bred. De sidste rester af syldstenene fra denne kirke blev brugt til bygningen af broen over Sebbersund, og en enkelt

»kirkesten« kan den dag i dag påvises i broens glacis på sydsiden. Nogle historikere har ment, at dele af denne kirke har været brugt ved rejsningen af klosterkirken. Men det er usandsynligt. Denne første sognekirke har sikkert været benyttet, indtil den langt større klosterkirke er taget i brug, og først derefter er den blevet brudt ned. Stedet på Skt. Nikolaj bjerg, hvor den har ligget, kan endnu påvises.

Men inden vi betragter den nuværende kirkebygning nærmere, vil vi rykke tankerne helt tilbage til klostertiden og prøve at danne os et billede af klosterets udseende.

Man har tidligere påstået, at enhver rest af dette kloster var borte. Det eneste, der var bevaret, var kirken. Og påstanden har også sin gyldighed. Men den restaurering, som nu er foretaget med kirken i årene 1966—68 har løftet sløret for ting, der helt har ændret teorierne om klosteret, som man tidligere mente måtte have ligget ved siden af kirken, men som man aldrig har kunnet påvise rester af. I dag tror vi, at den bygning, som i dag er kirkebygning, har været selve klosteret. Kirkeskibet har oprindeligt været i 2 etager og har huset klosterets beboere. Det nuværende kor i kirken har været klosterets kapel, og langs bygningens nordside har der været en gennemgående gang, som den dag i dag findes i mange af ordenens klostre i udlandet.

Men om grundlaget for disse nye opdagelser vil der blive fortalt senere, når der berettes om den stedfundne restaurering.

Her ved denne vig af fjorden har dette kloster ligget, omgivet af skove mod vest og nord. I årenes løb har det samlet sig jordisk gods i form af besiddelser i alle de omliggende herreder. Det var jo almindeligt, at velstående mænd og kvinder skænkede klosteret gaver i form af jordegods eller rede penge, de såkaldte »sjælegaver« som betaling for deres sjæles frelse. Ofte medbragte de indtrædende nonner også gods, som overgik til klosterets eje.

Af Sebber sogn har Sebbersund og Valsted tilhørt klosteret. Barmer har været delt mellem Sebber Kloster og Vitskøl Kloster. De to Munkegårde i Barmer har hørt under Vitskøl og betaler den dag i dag afgifter, der stammer fra tilhørsforholdet til dette kloster.

Sebber klostrets besiddelser strakte sig vidt om i Vesthimmerland,

især hørte store dele af Slet herred til klosteret, men også helt ovre i Hindsted herred havde det jordbesiddelse i Store Arden sogn.

Ved reformationen blev Sebber kloster som de fleste andre klostre inddraget under kronen, og umiddelbart efter blev det bortlenet til Christian Friis på betingelse af, at han skulle sørge for de sidste nonners ophold i klosteret indtil deres død. I 1555 fik han livsbrev på klosteret. Og da var de sidste nonner enten døde eller flyttet fra klosteret.

Forskellige adelsmænd havde nu gården som len, indtil Frederik II i 1581 mageskiftede den med gården Hovedstrup i Hads herred, hvis ejer Oluf Brockenhuus derefter overtog Sebberkloster hovedgård. Inden mageskiftet havde kongen dog beskåret gårdens jordtilliggende, idet de fjerntliggende jorder var taget fra, i alt 18 gårde.

Hvornår klosterets bygning er ændret til kirkebygning, vides ikke. Det er sandsynligvis sket, mens Oluf Brockenhuus sad som ejer. Epitafiet over ham og hans hustru Else Steen pryder derfor korets sydvæg den dag i dag.

Fra 1581 til 1955 har kirken derefter været en herregårdskirke. Man kan groft inddele tiden og ejerforholdet således:

I 1600-tallet: Brockenhuus-slægten.

I 1700-tallet: Gleerup-slægten.

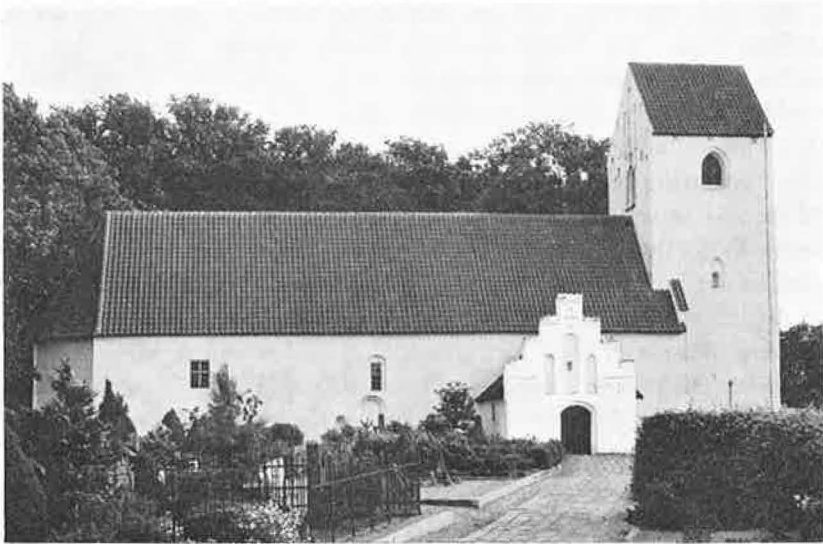
I 1800-tallet: Svanholm-slægten,

hvis sidste ejer 1955 overdrog kirken til menighedens eje sammen med en afløsningssum på 4500 kr. til brug for nødvendige istandsættelser.

Kirkebygningens ydre.

Kirkens murværk er en blanding af kamp og tegl. Der har tydeligvis været lappet og ændret ved murene i årenes løb. De nedre mure samt øst- og vestgavlen står i fuld murtykkelse, medens skibets overmure er væsentlig tyndere. Kirken har på et eller andet tidspunkt været udsat for brandskade, og dele af murværket er styrtet ned. Under korets gulv i nordsiden findes et tydeligt brandlag.

Ved genopbygningen efter branden har man ikke taget det så nøje med, hvilket materiale der blev anvendt. Derfor ser man, især i

Kirken set fra nord.

(fot. Helge).

skibets nordside, en blanding af kampestenoverliggere fra tidligere vinduer sammen med teglsten.

Kirkens oprindelige indgang har været i vestgavlen. Men efter opførelsen af tårnet, der sikkert er sket i 1639, har man lavet indgang i skibets nordside og bygget våbenhus her. Våbenhuset bærer over den lave indgangsdør bogstaverne »M V D L«, der hentyder til Margrethe von der Lühe, der som enkefru på gården lod tårn og våbenhus opføre. Samtidig forsynede hun kirken med en klokke.

Ved en rundgang omkring kirken falder især de skødesløst opførte mure i øjnene. På sydsiden af apsis er indmuret en granitsten, 155 cm lang og 45 cm bred. De udhugne figurer i den grove sten har vanskeligt kunne tydes, hvorfor stenen ved indsættelsen er blevet vendt på hovedet. Man har tidligere ment, at det drejede sig om en romansk ligsten, stammende fra Skt. Nikolaj kirke. Først en nylig foretaget afstøbning af den har ved retvending kunnet give en fylligere tyding. Stenen viser 4 felter. I det ene en person med bispehue og bispestav, siddende i en højrygget stol. Bag ham, i et andet felt, sandsynligvis tegning af en bygning. Foran ham i hvert sit felt

2 knælende personer, den ene bringende et eller andet i den fremstrakte hånd, den anden med en figur, lignende en jagtfalk, på skulderen. I en smal bort rundt om hele stenen er en indskrift med middelalderlige bogstaver (Majuskler), som det endnu ikke har været muligt at tyde, men som ved tydningen sandsynligvis vil kunne give forklaring på stenen.

På tårnets sydside ses en trappe og en dør ind til tårnets gulv, der ligger væsentlig højere end kirkegulvet. Denne dør har været indgangen for herremandsfamilien, der her igennem kunne komme ind til den såkaldte herremandsstol på pulpituret.

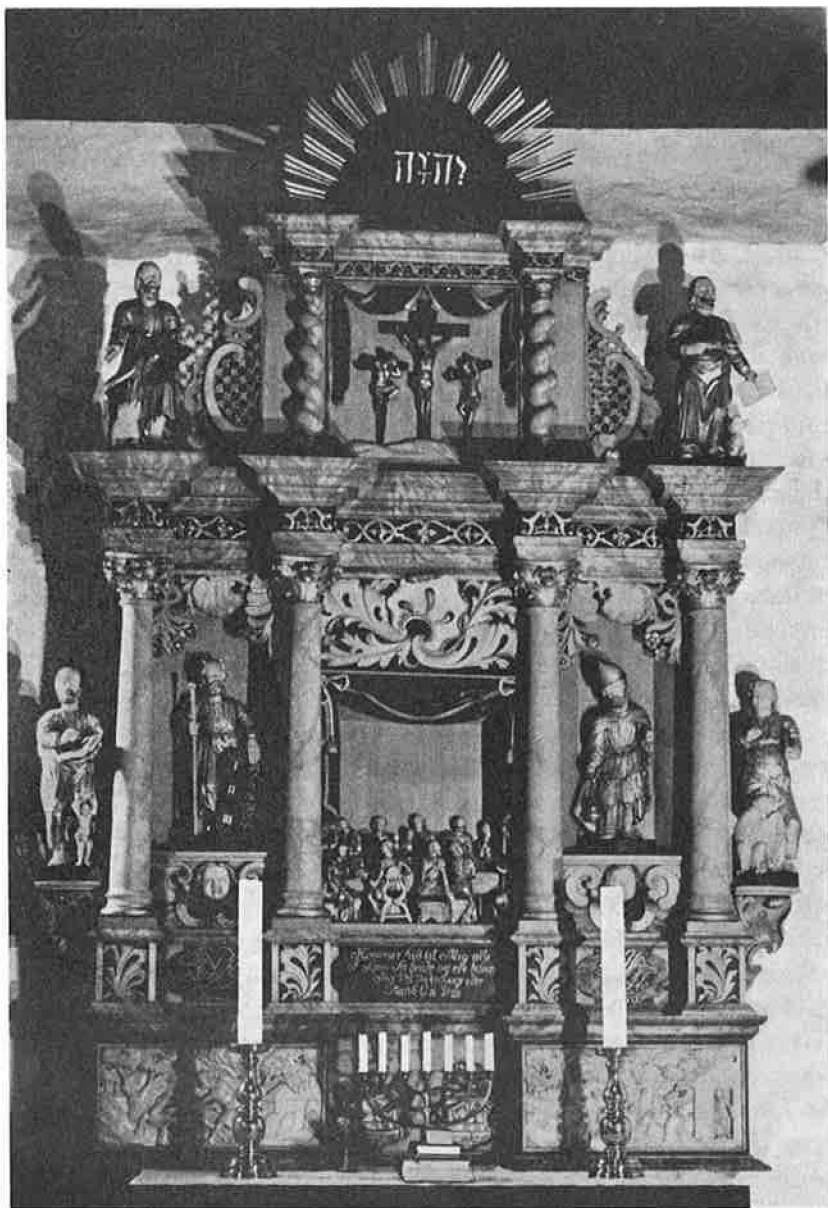
Kirkens sydside er med sin tårnopgang, de forskellige vinduesblændinge og dørkonturer og den ujævne murflade af en særegen skønhed. Den tresidede apsis mod øst er tæt flankeret af store træer og giver beskueren et noget dystert indtryk. Et redskabs- og toiletskur, der ligger umiddelbart op ad østgavlen står foran nedrivning og vil i løbet af 1974 blive erstattet af et lighus i nordre ende af kirkegården. Dette vil bevirke, at den skønne sydside vil blive mere fritliggende.

Kirkens indre.

Fra våbenhuset fører en kraftig egetræsdør med årstallet 1639 og et par stentrin ned i kirken, hvis gulv ligger væsentlig lavere end våbenhusets.

Kirkens skib og kor går i et uden nogen særlig adskillelse og er forsynet med murstensgulv. Rummet har højt bjælkeloft og i nordsiden vinduer og vinduesblændinger til to stokværk. I apsis findes to vinduer med blyindfattede ruder samt et tilmuret bag altertavlen. Nordsidens vinduer, der nylig er blevet fremdraget, er smalle og med træindfatning, mens sydsidens vinduer er høje og med jernindfatning, så de minder meget om ældre staldvinduer. Nordsiden havde vinduer med samme jernindfatning, men de blev tilmuret, da de oprindelige blev fremdraget ved restaureringen.

Altertavlen, der står på et munkestensalterbord, bærer forneden våbenskjolde og spejlmonogrammer over Bagge Gleerup og hans hustru Henrikke Margrethe Holst samt årstallet 1750. Den er af fyrretræ med billedskærerarbejde i lindetræ. I midterfeltet vises

Altertavlen.

(fot. Helge).

nadverscenen, flankeret af Moses og Aron. Mosesfiguren er, som man ofte ser det, forsynet med små pandehorn, en følge af en oversættelsesfejl i den hellige skrift. Foroven vises Golgathascenen og forneden på tavlen Abels drab og Isaks ofring. Endelig flankeres tavlen af de fire evangelister. Af disse er Mathæus og Lucas delvis fornyet i 1931. Det samme gælder Moses- og Aronfigurerne. Tidens tand med ormangreb og dårlig vedligeholdelse havde gjort det nødvendigt. Marcus- og Johannesfigurerne er de oprindelige. Billedskærerarbejdet er udført groft og primitivt, hvilket især kan ses på felterne med Abels død og Isaks ofring. Oprindelig synes tavlen at have stået med en beskeden staffering, men er blevet malet op i 1750 eller 1773 med de farver, den har i dag. Der er anvendt ægte guld på tavlen.

Alterskranken er ny (fra 1968).

Døbefonten viser, at fod og font er af to slags granit, idet fonten er af mere rødlig materiale. Foden har indhuggede zirater (dyre- og menneskefigurer) og er foden fra den oprindelige døbefont, hvoraf en halvdel er anbragt i våbenhuset. Dåbsfadet er sikkert af tysk oprindelse. Tarp opgiver, at det bærer relief af bebudelsen omgivet af en ringbort, men slidtage gør det i dag vanskeligt at genkende det.

Prædikestolen har en delvis lukket opgang og er i renæssancestil med lydhimmel. Den er sandsynligvis fra begyndelsen af det 17. århundrede og er opstillet på sydmuren. Lydhimmel og opgang er af yngre dato, sikkert fra samme år som stoleværket, 1739. Prædikestolen er sammenstillet af 4 fag med arkader i storfelterne. Også her er billedskærerarbejdet udført groft og primitivt. I adskillige år var prædikestolen forsynet med 2 læsepulte. Den nuværende er den oprindelige fra 1773. Stolens sider er forsynet med malede fremstillinger af de fire evangelister med attributter og stående på skyer. I fodfelterne er en sammenhængende indskrift: »O, Jerusalem, ieg Haver beskikket vægtene på dine mure, de skal aldrig tie, den gandske dag eller den gandske nat, I som påminde om Herren I skal ikke tie. Esai. C. 62 V. 6«. Det nuværende farvelag er fra 1773. Under dette findes rester af et andet, sikkert fra 1739.

Lydhimlen, der som nævnt sandsynligvis er fra 1739, har også farvelag fra 1773. Tidens tand og menneskers ufornuft havde taget hårdt på den, så store dele af den har måttet fornyes i den sidste tid. En

mærkelig trækugle med træpigge af forskellig længde, der minder om de gamle vægteres morgenstjerne, er anbragt over lydhimlen. Under den hænger en due, udskåret i træ. Dennes forgænger, også af træ, hænger i tårnummets lille vindue.

Døren og opgangen til prædikestolen er antagelig fra 1739 og samtidig med stovværket. Efter den måde, trappens balustre er tilsluttet døren er der noget, der taler for, at hele opgangen har haft en anden placering. Den særprægede dør har en nedre fyldning og et øvre parti med drejede balustre. På dens øverste afslutning ses en bibelsk indskrift fra Joh. 10.9.

Den øverste stol i hver side er en slags herskabsstol med dobbelte bænkerader og højere stolegavle. Alle stolerækker har låger. Disse blev i begyndelsen af dette århundrede i forbindelse med en almindelig opmaling af træværket, fjernet og lagt på kirkeloftet. Man har sandsynligvis villet spare malearbejdet. Først nu ved restaureringen er de genanbragt på deres pladser. Alle stolegavle er nummererede.

Pulpitoret i kirkens vestende er fra 1704. En nylig fremdraget indskrift over de malede felter fortæller, at »Anno 1704 lod Sig.r Jørgen Jensøn til Sebberchloster og Edle Kieriste Else Hans Datter Dette Pulpitue bygge. Anno 1714 Lod det stafere Med Disse Emblemata, Icke os Herre Men dit Nafn skee Ære«.

Herskabsstolen, der er bygget sammen med pulpiturets brystpanel, er fra 1739 og opsat af Bagge Jørgensen Gleerup og hans hustru Henrica Margretha Holst. Om dette fortæller to skriftplader under pulpituret. Den ene har indskriften:

»Anno 1739 Lod Assesor Bagge Jørgensen Gleerup til Sebber-Closter tillige med hans Frue Henrica Margretha Holst denne Kieriche Bepryde med Nye indluchede Schrifte og andre stolle, med nyt Lofft og anden Indrætning«.

På samme hængestykke fortælles, at samme frue i 1773 lod kirken »Zirre over aldt med Nye staffering.«

Det andet hængestykke er anbragt over kirkeblokken og har indskriften:

»Anno 1773. Gach flitig Kuns her ind min christen dig saa tee at du i Himlen sidst Kand faae Welsignelse.
Betænc de fattige. Lad Blokken dig veilede til gavnmildhed

med dem at de for dig Kand bede til Gud som givet har
at giøre got deraf blif ved, saa lægges du med Løn
udi din Graf.«

Over herskabsstolen ses Henrica Margrethas monogram sammen med årstallet 1773. Selve stolen er indrettet som en panelstue fra den tid med overdækket loft og åben fortil med 4 vinduer. I bagvæggen er en simpel lav dør. Herfra kunne herregårdens herskaber usete af de øvrige kirkegængere forlade kirken gennem tårnrummets søndre dør. I herskabsstolen er nu anbragt nogle af de petroleumslamper, der har været i brug i kirken indtil 1968.

Pulpiturets brystpanel er forsynet med 13 billedfelter, de såkaldte Emblemata, udført af maleren Jens Jensen Thrane. Han levede fra 1667 til 1736 og har efterladt sig spor i adskillige jyske kirker, bl. a. i Hvorup kirke nord for Aalborg. På den tid gav de jyske herremænd brødet til mange kunstnere og kunsthåndværkere. I kirkerne har de stafferet stolestader og inventar, dekoreret pulpituret og korpaneler med sindbilleder og apostelfigurer. Det var den tidsperiode, hvor man foretrak marmorering, der skulle give kirkerummet den pompøse vægt og resonans, som tiden elskede. Der er humør og en smittende verdslig festglæde over disse barokmalerier. De naive »Emblemer«, der viser blødende hjerter og falmende roser, vindskibelige bønder og køkette nådigfruer, er forsynet med små opbyggelige vers, tit helt neu-ruppineragtige, som f. eks.:

»Hårde Hierter Demant Lige
vil for ordets straf ej Vige«

eller dette:

»Blomstret Sig mod Sool vil bøye
Hen til Jesum Seer Mit øye.«

I kirken findes ophængt en gravsten og et epitafium. Gravstenen på sydsiden er over den første private ejer af Sebberkloster: Oluf Brockenhuus og hans hustru Else Steen. Det er en sandstensplade med legemsstore figurer i træindfatning. I mange år sad den direkte på ydermuren, hvorfor fugt har påvirket sandstenen en del. Nu er pladen rykket ud fra væggen og trærammen grundigt konserveret. Sandstenen bærer forneden indskriften:

»Hodie mihi cras tobi.« (I dag mig, i morgen dig). Her ligger begravnen erlig och welbyrdig Mand Oluf Brockenhus til Sebbergaard och Rødkiøld, som døde udi Wiborge den 6 Novembris aar 1608 med sin kiere Fru, erlig och welbyrdig fru Else Steen som døde her paa Sebbergaard den 11 Martii aar 1616.

Gud give dennem begge med alle udvalde tro christne en gledelig och errefuld op-standelse.«

Sandstensepitafiet på korets nord siden består af 2 ovale dele og et rundt hængestykke. De øverste ovale dele fortæller, at det er minde over:

»Den ædle og højfornemme Mand sign. Jørgen Jensen til Sæber Closter, fød i Viborg Aar 1653, den 24 April. Døde A^o 1727 den 5 Juni« og »Den Dyd og Gudelschede Madame Else Hansdatter, fød i Aalborg Aar 1661. d. 24 December Døde A^o udi sit alders Aar.

Gud samle med sin mand
og deris tretten Quiste
til Himlens glede land
naar Døden de schal friste,
saa kand det Hvilerom
som du her under seer
opmuntre alt det som
til Kierkens nøtte scheer.

På hængestykket nedenunder er dere indhugget i kreds navnene på ægteparrets tretten børn, hvoraf en var dødfødt. De øvrige er: Aggenette J. D. — Ingebore Maria J. D. — Jacob Jørgensen — Anne Maria Jørgens Datter — Karen Jørgens Datter — Hans Jørgensen — Margrethe Jørgens-Datter — Jens Jørgensen — Anders Jørgensen — Bagge Jørgens. — Jens Jørgensen — Jens Jørgensen. 4 sønner og 4 døtre efterlevede faderen.

Under stafferingen findes malersignaturen: Jens Jensen Trane pingz Anno 1719 den 17 (eller 12) Maj. Ved restaureringen viste det sig, at dele af sandstensepitafiets plader er tidligere bordplader, der er lavet til gravminder. Efter årstallene at dømme har maleren Jens Jensen Trane udført det meste af dekorationen flere år før den højfornemme mands død. Tilfældet med hans hustru, der mangler

dødsår og levealder, ses ved mange lignende gravminder, når hustruen overlevede ægtemanden.

Krucifikset, der nu hænger på kirkens nordvæg, hang tidligere over Jørgen Jensen Gleeerups epitafium i koret, men fik ved restaureringen en bedre plads, idet det jo ikke hører til epitafiet. Det er sandsynligvis noget af det ældste inventar i kirken, idet selve korset stammer fra første halvdel af det 15. århundrede, mens figuren er noget yngre. Begge dele er af egetræ. Kors og figur har oprindeligt ikke hørt sammen. Korset har enten været et tidligere korbuekrucifiks, hvor den tilhørende figur er gået tabt, eller det har været et katolsk processionskors, der har siddet på en stang. Det sidste er det sandsynligste. Man har så siden ladet det forsyne med den nuværende figur. Selve korset er samlet på en ejendommelig måde, idet der er boret huller gennem de to træstykker. Men i stedet for at bruge såkaldte dyvler af træ til samlingen er der blevet hældt flydende bly i hullerne, og det størknede bly er så blevet udhamret, så det på forsiden ligner sømhoveder. Skriftbåndet på korsarmen er fastgjort på samme måde. Figuren på korset har oprindeligt siddet i et alterskab. Den er ikke, som den slags plejer at være, udhulet i ryggen, men er delvis planhøvlet.

Under pulpituret på kirkens nordvæg er ophængt 3 kisteplader af messing med indskrift samt en mindeplade af jern. Mindepladen bærer indskriften:

Her giemmes støvet
af den hæderværdige
olding

Herr. Enevold Jensen,
født i Staun 1736,

død i Barmer den 3 Januar 1820.

Blev sogne­degn til Barmer og Severkloster 1762,

Hvilket Embede han med utrettelig

Iver bestred til 1809, da han

aflagde samme til sin Svigersøn.

Han indlod sig 1ste Gang i Ægteskab med

Jomfrue Sissel Maria Karmark 1763

og velsignedes i samme Ægteskab med

4 Børn, hvoraf kun 1 Datter

begræde Tabet af den ømmeste Fader.
 Anden Gang gift med
 Jomfrue Bolette Svindt,
 Hvilken velsignede ham med
 8 Børn, hvoraf hans efterlevende ægtefælle
 og 6 Børn
 Begræde Tabet af den Kierligste Mand og Fader.

De 3 kisteplader stammer fra begravelser under koret og er ophængt fornylig. Den bedst bevarede har følgende indskrift:

Her under Gjemmes De jordiske Levninger af Velædle Jørgen Gleerup, Fød på Seber=Closter dend 28 Jully 1735 Af Forældre Welædle og Welbiurdige Bagge Gleerup Kongl. May.ts Cammer=Assessor og Welædle og Welbiurdige Frue Henrica Margaretha Holst.

Døde dend 8.de Novemb= 1750 og levede 15 Aar 3 Maaneder og 2 Ugger.

Kom. Se Her Et Blomster Frød, Glimrende Guld
 En Gleerup, som tidlig er wisnet
 og daanet af Werdens Empfindtlige Kuld,
 saa Blodet i mange har isnet.
 Det jordiske, som sover og hviler saa sagte
 Med Siælen som er i Guds gjemme,
 Skal samles og sees udi Himmels Pragt
 For Lammet og Tronen der hjemme.

Af kalkmalerier har kirken 3 løst ophængte. De er overført til lærred og sat på masonitplader. Desuden er kirkeskibets overmure forsynet med en frise langs loftet i begge sider, en ranke med klunker og kvaste. Denne frise stammer fra herremandstiden og er sandsynligvis påført 1739.

Tårnrummet, der i dag bruges som præsterum og opbevaringsrum, var oprindeligt en åben begravelse med kister fra Gleerup-slægten. I det lille vindue hænger kirkens ældste lydhiemmelue, der for nylig blev fundet på kirkeloftet. Efter at kisterne blev fjernet fra rummet og resterne nedgravet på kirkegården, har rummet i en årrække været brugt som brændselsrum. Til det formål blev der lavet et hul

Kalkmalerier.
(fot. Helge).

i lofthvælvingen, hvor igennem tørv og brænde kunne kastes ned i rummet. (Dette er først sket i dette århundrede, da kirken først fik kakkelovn omkring 1910).

I tårnrummet hænger et såkaldt brudetæppe, der er tegnet med farvevalg efter de ophængte kalkmalerier af Tylstrup Vævegård i 1972.

Lige foran altersranken ses en trælem, der fører til trappen ned til gravrummet under koret. Her har der været begravelse for både Brockenhuus-slægten og Gleerup-slægten. Rummet, der er hvælvet og med klinkegulv, er nu tomt bortset fra en kasse med kistebeslag fra gravrummets rydning i 1967.

I kirkerummets vestende fører en nylig fremdraget trappe op til det

nedre tårnrum. Tårnet er i dag ved mellemlofter delt i 3 stokværk foruden det tidligere gravrum. En trappe fører op til klokken, der bærer indskriften:

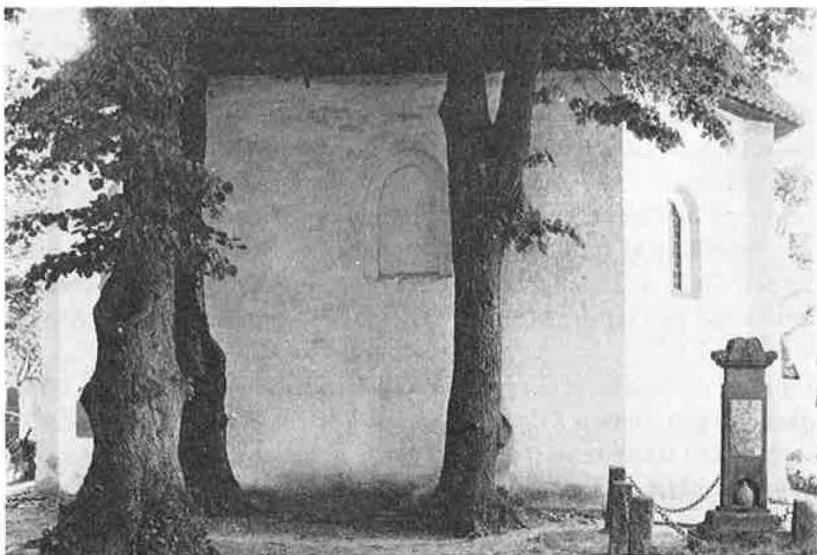
»Anno 1640 lod Fru Margrethe von der Lühe, sal. Jørgen Brochenhuus til Sebberkloster, støbe denne Klokke til Guds Ære. Arendal.« Oprindeligt var tårnet åbent fra gulv til tag. Kun ved at anbringe stiger på bjælkerne kunne man komme op til klokken. Under en sådan opstilling af stiger skulle ladefogeden på Sebberkloster: Christen Jensen Dahl d. 20. august 1858 op og smøre klokken. Han styrtede imidlertid ned og dræbtes. (Begravedes 26. aug. 1858 på St. Aistrup kirkegård).

I gulvet umiddelbart foran døren til tårnrummet ligger en gravsten over Jørgen Jensen Gleerups første hustru, Karen Albrechtsdatter, som døde i barselseng. 5 af hans børn af andet ægteskab ligger også begravet i kirkegulvet. Stenen er rød ølandskalksten.

Kirkerummet har nu elektrisk lys (indlagt 1968). Foruden lampetter på sidevæggene hænger 3 messingkroner i loftet. Den mindste af disse er fra omkring 1625 og bærer 4 stearinlys. De to større er nye, skænket kirken 1969 af Marie og Hans Møller.

Kirkeblokken, der også er fra begyndelsen af 1600-tallet, er forsynet med en kraftig taskelås, der i mange år har været ude af brug, idet der manglede nøgle. Først for nylig er den blevet gjort brugbar igen.

Går vi ud på kirkegården, ser vi, at den ligger på en banke, der på de tre sider rager ud i den omliggende eng. På disse sider skråner den stærkt. Kun nordsiden har det gamle kirkedige. Vestsiden og delvis sydsiden er skærmet af mure med tagdække. Mod øst danner en række træer skellet til den nedenfor liggende eng. I det sydvestre hjørne, over mod herregården, findes en større begravelse for Svanholm-slægten. De fleste af gravene her er murede gravrum med betondække. Et enkelt medlem af slægten har ikke fundet plads i familiegravstedet, sandsynligvis på grund af hans efter folkesnakken ryggesløse levned med druk. Hans grav findes lige øst for koret og er forsynet med en figur, som folkeviddet gennem årene har betegnet som en brændevinsdunk. Sandheden er nu, at det forestiller en bikube, et symbol på menneskelig flid og arbejdsomhed, som altså også må have kendetegnet afdøde.

Koret og gravstenen med »brændevinsdunkene«.

(fot. Helge).

Umiddelbart op ad kirken på sydsiden ligger det før omtalte redskabs- og toiletrum, hvor kirkens varmeanlæg også har plads. Her er også opstillet en del gamle gravsten, hvoraf to især er bemærkelsesværdige. Det er jernkors, fremstillet af en lokal håndsild mand til eget brug.

Kirkens restaurering.

Da menigheden 11. december 1955 overtog kirken fra herremandslægten, var den i en meget sørgelig forfatning. Såvel tag som fag trængte hårdt til restaurering. Og man var klar over, at den sum på 4500 kr., der fulgte med kirken, ikke strakte til den virkelige istandsættelse. Menighedsrådet gik derfor straks i gang med at forberede en restaurering af hele bygningen. Der blev udarbejdet planer af arkitekt Brorson, Års, visende en samlet udgift på 140.000 kr. Det var mere en det lille sogn på ca. 700 sjæle på daværende tidspunkt turde gå i gang med, og planerne blev foreløbigt henlagt. I 1961 havde man igen en restaurering på tale, denne gang sammen med arkitekt Adam Christensen, Aalborg. Denne kom dog ikke i gang

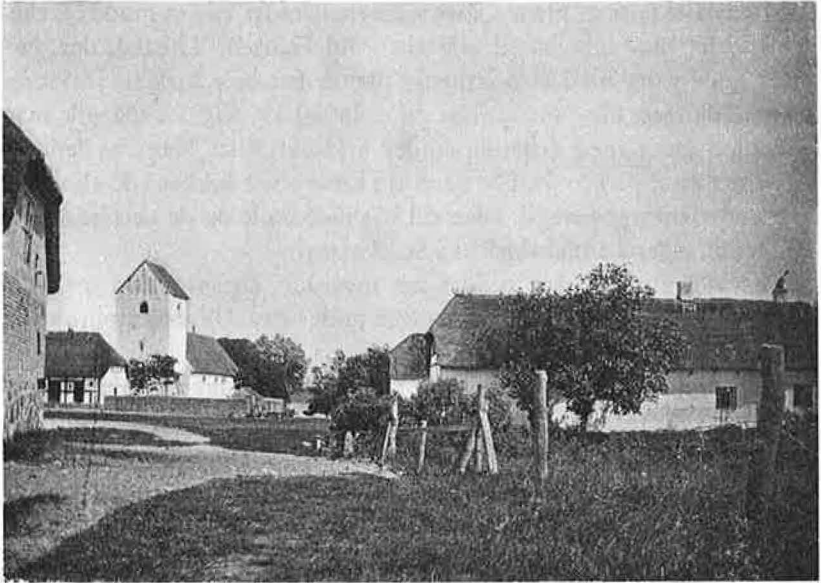
med udarbejdelse af planer, idet menighedsrådet ved et møde i kirke­ministeriet blev henvist til arkitekt Poul Hansen, Thisted, der derefter gik i gang med at udarbejde planer for hele kirkens restaure­ring. Udgiften blev nu anslået til 260.000 kr. Og i 1966 gik man endelig i gang med arbejdet under arkitekt Poul Hansens ledelse. Arbejdet stod på i to år, i hvilken tid kirken var lukket (de alminde­lige gudstjenester foregik i den tid i Sebber skole og de særlige kirke­lige handlinger i annekskirken i St. Aistrup).

Hele kirkerummet blev ryddet for inventar. Derefter tog man det gamle murstensgulv op for at isolere under det. Herved stødte man, ca. 35 cm under det nuværende gulv, på det ældre gulv, der også var lagt med mursten. Dette gulv var intakt i større og mindre par­tier, især i kirkerummets sydlige side. Man lod disse rester blive lig­gende og lagde isoleringssten ovenpå. Det murstensgulv, der i dag ligger i kirken, er for en trediedels part gamle sten, resten er nye sten, der er gjort »gamle«. Korets gulv bestod tidligere af firkantede klinker, men har nu også murstensgulv. Under gulvet øverst i kirke­rummets nordside stødte man på et udbredt brandlag, der som tid­ligere nævnt støtter teorien om, at bygningen har været udsat for en brandkatastrofe, sandsynligvis i klostertiden.

Ved opgravningen af gulvet i koret stødte man på en stor flad granit­gravsten. Den er nu anbragt på kirkegården ved våbenhuset og bærer indskriften: »Her under hviler Salig Andris Bron, som døde i Munk­gaard den 21 Agusti Anno 16-3. Else Andersdatter som døde Anno 16—«.

En tilsvarende sten, sandsynligvis ovr 2 sønner af ovennævnte An­ders Brun, fandt man under gulvet i tårnets andet stokværk. Også denne sten er anbragt ved siden af våbenhuset.

Da man fjernede den store gravsten i kirkegulvet, åbenbarede ned­gangen til gravrummet under koret. Trappen derned var intakt med lidt ulige høje trin, men den og hele rummet var halvt fyldt op med sand. Oven på sanddyngen stod i et hjørne 7 kranier. Da sandet blev fjernet, fandtes en mængde rester af sammenfaldne og itubrudte kister samt knoglerester. Desuden en del kistebeslag: hjørner og fødder med figurer og bladornamentik. En indberetning til kirke­ministeriet fra 1808 fra sognepræst Bering til Sebber og Lundby menigheder fortæller, at der i kirken findes en begravelse for de

Et ældre billede af gården og kirken set fra sydvest.

ældre Brockenhuus'er og at den på daværende tidspunkt indeholdt 3 kister, nemlig:

1. Jørgen Brockenhuus.
2. Dennes søn Johan Brockenhuus,
3. samt Agathe Brockenhuus.

og der bemærkes i indberetningen, at disse ligger velbevarede.

I 1932 lod Nationalmuseet en del af kirkens inventar udbedre og konservere ved konservator P. K. Andersen. I sin indberetning om arbejdets udførelse tilføjer han som en efterskrift, at han efter meget stærk opfordring af frk. Signe (Jensine) Svanholm til Sebberkloster samt af sognepræsten gik med til, at gravhvælvingen under koret blev undersøgt. Adgangen skaffedes gennem et tilmuret lys- og lufthul lige over jorden i korets østmur. Han indberetter, at rummet var dækket af en meget fladbuget hvælving, som så ret solid ud, men den nordre væg havde givet sig stærkt, og der fandtes inden for denne et hulrum, som måske var et mindre gravkammer. Han beretter videre, at der under hvælvingen stod 3 nogenlunde hele kister,

hvoraf de to var ubeskadiget. De var sorte og stærkt profilerede såvel i siderne som i låget. På den ene lå nogle kisteprydelser, et englehoved, som havde siddet om et kistehjørne, og et akantusblad, også fra kistebeslaget. Disse dele samt nogle småting fra et båndakantusornament blev taget op og lagt bag alteret, hvor der i forvejen lå et lignende englehoved og akantusblad, rimeligvis fra samme kiste. Det var i det hele taget tydeligt, at rummet tidligere havde været besøgt og kisterne forstyrret. Gulvet var ikke til at finde på grund af det tykke lag jord og kistedele m. m., som dækkede det.

Efter at konservatoren havde sluttet sin undersøgelse af gravrummet, gennemsøgte sognepræsten og graveren kisterne og delvis gulvet for at finde værdisager, »der eventuelt skulle kunne have været i kisterne«. Derefter anbefalede konservatoren stærkt, at rummet blev forsvarligt opfyldt med sand, at loftet ikke skulle styrte ned på grund af nordvæggens tilstand.

Så meget om besøget i gravrummet i 1932. De ting, der efter undersøgelsen blev henlagt bag alteret i kirken, var borte, da menigheden overtog kirken i 1955.

Da man nu i 1967 fik rummet tømt for sand og kisterester, viste det sig, at det var helt intakt med undtagelse af en beskadigelse af nordmuren. Her var muren trykket ind i rummet, sandsynligvis forårsaget af rødder fra de store træer ved kørets østende. Gulvet i rummet var af røde, firkantede klinker, vægge, loft samt trappeopgang til kirken var kalket. Ved udbedringen af den beskadigede nordmur stødte man et stykke inde bag murværket på den halve døbefont, der nu henligger i våbenhuset. Ved nærmere undersøgelse og opmåling af den viste det sig, at den ganske givet hører til den nuværende fonts fod. Hvad der har ødelagt den gamle font, kan man kun gisne om. Måske brand. Men i hvert fald har man måttet erstatte den med den nuværende og har så begravet den ødelagte font dybt i kirkegulvet. Og søgte man efter den, ville man sandsynligvis finde den øvrige del af den et sted i gulvet.

Det istandsatte gravrum er nu forsynet med lys og har fået en ny aftrækskanal mod øst, og det er tilgængeligt gennem en lem i gulvet og ad den oprindelige trappenedgang.

Ved restaureringen blev hele pudslaget fjernet fra kirkens vægge indvendigt for at man kunne lokalisere og udbedre eventuelle mur-

skader samt finde frem til de oprindelige vinduesåbninger. Da man nu havde fjernet den skråkant, der danner skel mellem den tykkere undermur og den tyndere overmur, åbenbarede der i muren, netop bag skråkanten, rester af kvadratiske bjælkeender, ca. 20-25 cm i firkant. Nogle steder var der kun hullerne efter bjælkerne, andre steder sad de groft afhugne træender vedvarende i muren. Det var tydeligt, at der i en højde af 235 cm fra det oprindelige gulv har ligget et bjælkeloft, som har givet rummet to etager. Dette loft, som det nuværende pulpiturgulv måske er resterne af, har nået fra kirkerummets vestgavl til lige oven for prædikestolens nuværende plads. I koret har der intet loft været. Her har rummet haft sin fulde højde. Det er derfor naturligt at antage, at det rum, der i dag er kirkeskibet, har været selve klosteret. I de to etager har nonnerne haft deres forskellige rum: refektorium (spisesal), kapitelsal (samlingsrum), domitorium (sovesal) m. m. Og de udspærrede felter forover i sydmuren, der ligner tilmurede vinduesåbninger, viste ved afrensningen tydelige rester og spor af jernhængsler og kroge. Der har været låger for disse åbninger. Det har været en form for indbyggede skabe til brug for beboerne.

Ved pudsafskalningen dukkede også de gamle tilmurede vinduer i nordmuren frem. De øverste blev helt fremdraget og isat karme og fungerer nu som eneste vinduer i denne side af rummet, mens man tilmurede de tidligere nyere åbninger, der havde jernkarme og sprosser. Også forneden i nordmuren har der været en række mindre vinduer, der har ført ind til en langsgående gang eller korridor bygningen igennem. Disse åbninger har man kun delvis hugget fri, idet de stadig står med den ydre tilmuring.

I muren umiddelbart vest for krucifiksets nuværende plads stødte man på løse sten, der ved fjernelsen åbenbarede en åbning i muren med kraftige slidriller som efter tovværks gliden på de underste sten. Da man samtidig stødte på en del kornrester i den afhugne skråkant umiddelbart lige under, antog man i første omgang, at åbningen havde været del af en luge med et hejseværk for korn eller lignende til klosterets forrådsrum. Denne teori holder imidlertid ikke stik. Åbningen har sikkert været klokkens anbringelsessted, og slidrillerne på stenene er spor efter klokketovet. Fra dette sted har man ringet til messe hver tredie time, når de tolv nonner, som klo-

steret sandsynligvis var bolig for, skulle bevæge sig op i det nuværende kor til messen.

Foruden de store bjælkeender, der sad i murens skrånkant og som stadig er bevaret bag ved murværket, sidder der også en række mindre firkantede bjælkeender, der nu er frilagte og kan ses. Hvad disse langt spinklere bjælkeender har været rester af, vides ikke. Teorien om et tidligere pulpitur langs nordvæggen kan ikke være rigtig, idet der da ville kunne påvises mærker efter lodrette bærepiller i det tidligere gulv. Og her fandtes intet spor af stolpehuller eller lignende. Så indtil videre er disse bjælkeenders gåde uløst.

Overalt på overvæggene i kirken stødte man ved afskallingen på rester af kalkmalerier. Størsteparten, især de, der sad i vinduesåbningerne, var af samme motiv. De mindede om nutidens stoftryk, hvor man har brugt et enkelt stempel til at give motivet, der overalt havde form af en stiliseret blomst. Men ind mellem disse mange »stempler« fandtes andre billeder, bl. a. de tre, som efter aftagningen er genanbragt i kirken. De viser bl. a. Maria med barnet og et meget smukt en enkelt Kristushoved med glorie. Delvis skjult bag alteret, ved nordsiden af koret fandtes et legemsstort billede af Skt. Laurentius med den karakteristiske jernrist, der hentyder til hans martyrdød. Dette næsten 2 m høje billede er også taget af muren samt endnu et og er deponeret i Nationalmuseet, da man ikke kunne finde plads til at genanbringe dem i kirken. Aftagningen og konserveringen af disse malerier blev foretaget af konservator Lind.

Som nævnt er hele kirkeskibets overvægge på begge sider nu forsynet med en frise, som er en blanding af provinsrokokke og ny-klasicisme. Der fandtes ved afdækningen så mange tydelige rester af denne frise, at kunstmaler Aage Sørensen, Klarup, på Nationalmuseets opfordring kunne genfremstille den i sin oprindelige udformning. Hvornår denne frise er anbragt, vides ikke. Men den er efter sin udformning sikkert fra 1739.

Ved arbejdet på kirkerummets vestgavl stødte man på løse sten, der var muret op senere end den øvrige mur. Man fandt da frem til en i muren indbygget trappe, der fører fra kirkerummet op til tårnrummet. Trappeopgangen var helt intakt og benyttes nu som opgang fra kirkerummet til tårnet og pulpituret selv om den er lidt lavloftet. Den stammer sandsynligvis fra tårnets ændring, men er

Kirkerummet set fra pulpituret.

(fot. Helge).

senere blevet overflødig og derfor muret til. Som opgang til pulpituret havde man i stedet i nyere tid benyttet en ikke særlig køn trætrappe i den nederste del af kirkerummet. Denne trappe har nu kunnet fjernes.

Heroppe i tårnrummet over gravkælderens fandtes under murstensgulvet i tårnets sydvestside den mindre gravsten, der nu også ligger på kirkegården som et minde over 2 sønner af Anders Brun på Munkegård i Barmer.

Under tårnet i gravkælderens henstod ifgl. Cathrine Svanholms opgivelser i »Seberkloster og dets ejere« 10-12 kister af Gleerupslægten. Disse er forlængst flyttet ud på kirkegården og rummet er nu efter at have været brændselsrum i en årrække, ført tilbage til sin oprindelige skikkelse og forsynet med vægskab og boks for kirkens hellige kar.

Under restaureringen fik tårnetagerne nye gulve og den primitive stige op gennem etagerne blev erstattet af en solid trappe. Selve klokken og dens ophæng blev der ikke rørt ved, da det gamle træ-

stillads, som klokken tidligere hang i, for få år siden var blevet erstattet med jernstillads. Dog fik klokken en ny knebel og glamhullerne fik nye lemme. Desuden blev de fleste af bæverhaletagstenene erstattet med nyere. Oprindeligt har tårnrummet haft hvælving og været åbent ind til kirkerummet, som således har været en del længere end nu. Ved hvælvingernes nedstyrtning har man erstattet dem med murstensgulv og lukket ind til kirkerummet. Derved er gravkælderens fremkommet og ved samme lejlighed er den indbyggede trappe måske lavet. Disse ændringer er sandsynligvis sket i Gleeruptiden.

Det meste af tagkonstruktionen på kirkeskibet blev fornyet ved restaureringen med nyt træværk og nye sten. Det viste sig ved nedrivningen, at en del af de gamle tagsten bar mærket: Kyø teglværk (dette teglværk forsvandt i sidste halvdel af 1800-tallet). Samtidig blev kirkeloftet konserveret, det havde under hele den 2. verdenskrig været brugt som kornloft og var meget medtaget af ormangreb. Heroppe på loftet var henlagt stoleværkets låger i mere eller mindre medtaget stand. De blev repareret og anbragt på deres pladser ved stoleraderne i kirken. Samtidig blev gavlstykkerne anbragt i den rigtige nummerorden.

Den gamle alterskranke, der havde indgang i midterfeltet, blev samtidig erstattet med en ny med indgang i siderne og af en mere afrundet facon, som passer bedre til hele rummets indretning. Desuden fik alterbordet en ny beklædning af blåt stof, der er afstemt efter loftets og det øvrige inventars farver.

Til kirkesølv, kalk og oblatæske knytter der sig en særlig hændelse. Sølvet er et sæt, rigt dekoreret med navnetrækkene: Casper Christopher Brockenhuus på bageret og: Anna Margrethe Brockenhuus på æsken. Desuden findes på begge dele Brockenhuus'ernes våben med de 3 roser. De 2 personer er sandsynligvis søskende.

Casper Brockenhuus ejede Sebberkloster til 1697 og var den sidste af slægten på gården her. Han var gift med Hedvig Cathrine Løvenhjem og fra dem stammer slægten Brockenhuus-Løvenhjem til Veirup på Fyn.

Da den sidste ejer af Svanholm-slægten, cand. jur. Hans Svanholm overtog gården og kirken i 1950 efter sin søster Jensine Svanholm, der var ugift, mindedes han fra sin barndom på gården dette alter-

sæt, som jo mellem gudstjenesterne opbevaredes på gården. Han opdagede nu, at oblatæsken var blevet erstattet af en anden af helt ny stil, bærende et billede af en tegnet kirke, som intet havde med Sebber klosterkirke at gøre. Han efterlyste derfor den oprindelige æske uden resultat. Men nogle år senere dukkede den pludselig op på en dødsboauktion efter en kendt sølvsamler i København. Nationalmuseet købte den på auktionen for 750 kr., og samtidig henstillede kirkeministeriet til Viborg stiftøvrighed at købe æsken og give den tilbage til dens rette kirke. Dette afviste stiftøvrigheden imidlertid, og æsken, der på auktionen var vurderet til 1500 kr. forblev foreløbig på Nationalmuseet, indtil Sebber menighedsråd skaffede midler til at generhverve den, og ved høstgudstjenesten 1961 var de to samhørende alterprydelser atter forenede i kirken.

Stempler viser, at begge dele, både bøger og æske er fremstillet af sølvmed Christen Madsen, der etablerede sig i Ålborg 1676 og døde 1709. Æsken bærer årstallet 1690.

Kirkerummet havde siden begyndelsen af 1900-tallet haft kakkelovn, en stor rund tromleovn, der tronede på nordvæggen lige over for prædikestolen, hvor man havde fjernet et par stolerader for at give plads til den. Belysningen i kirken var et par store petroleumslamper, hvoraf den største oprindeligt havde været anvendt i den første brugsforeningsbutik i Sebbersund og derfra erhvervet af kirkeejeren for 30 kr. til brug i kirken. Begge hængelamperne er fra 1860–70. Desuden var kirkens vægge forsynet med petroleumslampetter, vist 5 i alt. Et par af dem sammen med den ene hængelampe er nu anbragt i herskabsstolen på pulpituret som et minde om den tidligere belysning i kirken.

Til højtiderne blev der på kirkestolene anbragt stearinlys, og der var ved disse gudstjenester en særlig stemning over det gamle kirkerum med den særegne, dunkle belysning. Da den daværende kirkeminister Bodil Koch under planlægningen af restaureringsarbejdet nogle gange var på besøg i kirken, bad hun da også menighedsrådet om at undlade at forsyne kirken med elektrisk lys. Men det var en nødvendighed at få en bedre belysning og som sandsynligvis den sidste kirke i landet blev den derfor forsynet med elektricitet nu ved restaureringen i 1966–68. Samtidig forsvandt kakkelovnsfyringen, der blev erstattet af centralvarme.

Kirkens stoleværk er også blevet ændret en smule, idet man samtidig med lågernes genanbringelse ændrede ryglænet, så bænkenene fik en mere behagelig form. De blev desuden forsynet med diskrete hynder af filt.

Kirken har intet orgel. Et større harmonium leverer kirkemusikken. Imidlertid er der nu afgivet bestilling på et orgel hos orgelfirmaet Bruno Christensen og sønner i Terkelsbøl. Dette instrument, der vil være opstillet i løbet af 1975, vil få sin plads tilbagetrukket på nordenden af pulpituret, modsat det nuværende harmonium. Det nye orgel er planlagt til at blive med 7 stemmer.

Kirkens alterstager er af messing og i renæssanceform. De er fra ca. 1625. Fra samme tidspunkt er kirkens pengeblok, der er af egetræ med jernbeslag og fastnaglet til gulv og inventar. Da nøglen til blokken forsvandt for nogle år siden i forbindelse med et præsteskifte, har menigheden siden benyttet en moderne messingbøse i stedet for blokken. Nu er der imidlertid fremskaffet en ny nøgle til den store gamle taskelås, så i fremtiden vil blokken igen tjene efter sit formål.

Kirken har 2 skibsmodeller hængende i loftet, den ene fra 1845, den anden fra 1853. De er begge skåret og samlet af tidligere skippere fra Sebbersund:

Den i »Trap« omtalte »kirkestele« på kirkegården var et kors i egetræ med en indlagt blyplade med indskrift. Den stod på Peter Møllers gravsted umiddelbart uden for våbenhusdøren. Den huskes af kirkegængere i året 1955, men er forsvundet umiddelbart derefter. Samme Peter Møllers gravsted er forsynet med 2 særprægede støbte Jernringe eller beholdere til at markere gravstederne. Nationalmuseet har ønsket disse bevaret på gravstedet fremover.

På kirkegården, der var blevet reguleret omkring 1918, blev den meget bastante fliseopgang fra indgangspillerne til våbenhuset erstattet med gamle brosten fra en tidligere brolægning i Ålborg. Ved opgravningen til denne brolægning stødte man ca. 10 m nord for våbenhuset og en halv meter under den nuværende brolægning på en ældre brolægning, der så ud til at stamme fra en tidligere opgang til kirken. Desuden fandt man lige uden for våbenhusdøren rester af en begravelse, kun en lille meter under jordoverfladen. Ved op-

gravningen af skeletdelene viste det sig, at lårben og underben var vokset sammen i knæleddet på begge ben, så de dannede en ret vinkel med hinanden. De sammenvoksede skeletdele blev i samråd med overlæge Rømer, Nibe sygehus sendt til Københavns universitets medicinsk-historiske museum for nærmere undersøgelse. Og efter denne meddelte museet, at knogleresterne stammede fra en mand i moden alder, der havde været udsat for en dobbelsidig knæledsskade, muligvis en åben huglæsion eller et resultat af tortur. Manden har efter en velgennemført kirurgisk behandling kunnet bevæge sig omkring ved egen kraft. Formentlig har han været udstyret med en gangskinne, så han har bevæget sig i knælende stilling. Læsionen kan også være fremkommet ved en nedstyrtning, hvorved manden har brækket venstre skinneben og beskadiget begge knæled. Fundet viser, at den beskadigede har levet adskillige år efter ulykken med begge knæled fastlåset i bøjet stilling.

Hele restaureringen blev væsentlig dyrere end først beregnet. I alt kostede den 460.000 kr., men et lån i forsikringsselskabet »Fremtiden« i Ålborg og et ekstra tilskud fra kirkeministeriet klarede udgifterne sammen med lånene fra stiftøvrigheden. Arbejdet blev ledet af arkitekterne Poul Hansen og Lydholm, Thisted. Desuden medvirkede kirkemaler Georg N. Kristiansen samt billedhugger Vitus Nielsen. Lokale håndværkere stod for murer- og snedkerarbejdet. Ved høstgudstjenesten 1968 genåbnedes kirken af biskop Johs. Jacobsen, Viborg, ved en festgudstjeneste. Kirkens sognepræst under restaureringen var Ludvig B. Husum, der kort tid efter flyttede til Uggerby-Tversted pastorat.

Pastoratet var nu uden sognepræst, og efter dets indbyggertal var det for lille til at udgøre et selvstændigt pastorat fremover, hvorfor embedet blev stående vakant. I 1970 kom kommunesammenlægningen og i 1971 skete der en flytning af stiftgrænsen mellem Viborg og Ålborg stifter, idet de sogne fra Slet herred, der var blevet samlet i Nibe storkommune overgik til Ålborg stift fra Viborg stift. Det drejede sig om Farstrup, Lundby, Sebber, St. Aistrup og dele af Blære sogn (Ejdrup). Året efter blev der så foretaget en pastoratsændring, idet St. Aistrup blev sammenlagt med Farstrup-Lundby pastorat, og Sebber dannede sammen med Bislev og Ejdrup et nyt pastorat med præstegård i Barmer. På grund af denne præstegårds

ucentrale beliggenhed i det nye pastorat og dens temmelig beskedne størrelse og upraktiske indretning er der godkendt planer og påbegyndt en ny præstegård, beliggende i Bislev og tegnet af arkitekterne Poul Hansen og Lydholm, Thisted. Med dette nye pastorats dannelse blev der mulighed for besættelse af embedet med en sognepræst og fra august 1972 ansattes tidligere seminarieadjunkt, cand. teol. Svend Aage Kristoffersen i embedet.

Restaureringen af Sebber klosterkirke har kastet lys over en del af det, der var skjult for os tidligere, men der er stadig mange huller i vor viden om denne kirke og dens oprindelse, især dens forhistorie som kloster. Men restaureringsarbejdet var denne gang så grundigt, idet hele kirkebygningen næsten blev endevendt, om man kan kalde det sådan, at det er meget tvivlsomt, om studier ved bygningsværket fremover kan fylde hullerne i vor viden ud. Skal det lykkes at gøre dette, må det sikkert ske ved kildestudier i arkiver og selv om Sebber sogn er et af de meget beskrevne sogne, historisk set, er kilderne om klosteret og kirken stadig mangelfulde. Gården Sebberklosters arkivmateriale blev gennemarbejdet af arkivar Poul Møller i 30-erne og er samlet i årbogen 1937. Men i slutningen af 50-erne brændte godsets beboelse og meget materiale til gårdens og kirkens historie er sandsynligvis gået op i luer ved den lejlighed.

Sebber klosterkirke er efter restaureringen absolut et besøg værd, og mange turister besøger den. Den fremtræder i dag i den skikkelse, den havde omkring år 1739 med de få ændringer, som en moderne tids brug har nødvendiggjort. Med sine 7-800 år bag sig, først som kloster, siden som sognekirke ligger den stadig gemt ved en af Limfjordens mange vige, lysende ud over vandet med sine hvide mure mellem gamle træer. Og allersmukkest tager den sig ud for den besøgende, der kommer til den fra Barmer og følger kirkevejen herfra og standser på vejens højeste punkt, hvorfra der er udsyn over såvel kirken som fjorden.

Kirkens ejere siden reformationen.

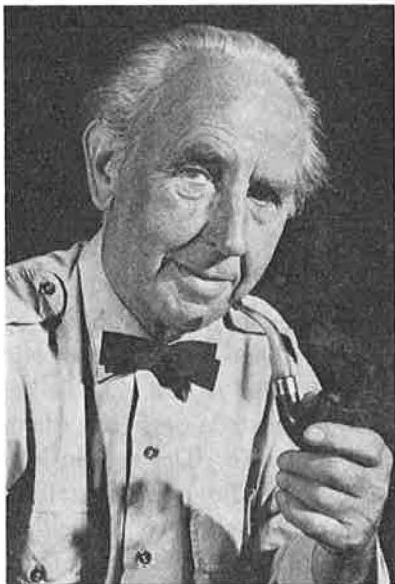
- 1536: Kronen.
1581: Oluf Brockenhuus, g. med Else Steen
1616: Johan Brockenhuus, g. med Kirsten Rosenkrantz.
1629: Jørgen Brockenhuus, g. med Margrethe von der Lühe.
1667: Johan Brockenhuus, g. med Anna Rantzau.
1672: Casper Christopher Brockenhuus, g. med Hedvig Cathrine Løvenhjelm.
1697: Anders Madsen Klæstrup, g. med Agnethe Werkmester.
1707: Jørgen Jensen Glerup, g. med 1) Karen Albrechtsdatter,
2) Else Hansdatter.
1731: Bagge Jørgensen Gleerup, g. med Henrice Margrethe Holst.
1742: Peder Lund, g. med Marie Gleerup.
1805: Tre ejere i fællesskab.
1810: Hans Svanholm, ugift.
1835: Peder Svanholm, g. med Ane Cathrine Qvortrup.
1888: Jens Christian Qvortrup Svanholm, g. med Ane Mette Jensen.
1922: Jensine Svanholm, ugift.
1950: Hans Svanholm, g. med Martha Mollestad.
1955: Kirken overgik til selveje.
- 1641: Margrethe von der Lühe fik rettigheder (jus patronatus) til at kalde præst til Sebber klosterkirke.

Hans Povlsen

Af Peter Riismøller.

Hans Povlsen er død. Himmerlands digter er død. Næst Blicher og Aakjær den oftest citerede jyske digter — hvilket ry at efterlade sig! Gammel blev Hans Povlsen. Den alderdom, han så medvidende har skildret i nogle af sine bedste digte, den indhentede også ham i hans seneste år. Men han kunne »sammel til aa hov'e«. Det er kun kort siden, jeg besøgte ham på hospitalet, hvor han holdt hyldesttale til og om sygeplejersker. Ikke nogen bestemt person, men simpelthen hele gruppen. Under deres omsorg føler jeg mig tryk, sagde han, og det var skønt at høre af en gammel ven, man nok kunne skønne have omsorg og trykghed behov.

Det var i ungdommen, jeg lærte Hans Povlsen at kende. Først som digter — ak at læse »I Himmerlands Dale« for første gang, at følge »Julie Pandum« i oversættelse til tysk og hastig vækst til tredje oplag — og videre til nazisternes bogbål i 1934. Det er den største udmærkelse, jeg har modtaget, sagde Hans Povlsen ved en vennefest i anledning af modtagelsen af Det Anckerske Legat i 1948 — men det var bogbranden han mente. Da havde bibliotekerne forlængst udbedt sig et nyt oplag af »Julie Pandum«, der var helt slidt op men stadig efterspurgt. Det er typisk for rette folkelige skribenter, at de har to rygter. Det officielle kommer til udtryk ved højdepunkter som nyudgivelse i form af fagfolks anmeldelser; det er blomster, ingen skrivende ret gerne vil undvære. Det andet er underjordisk som anemonens rødder, løber fra læser til læser, ja endda til folk, som egentlig ikke er læsere, men som en dag rammes af en præcision i udtrykket i slægt med de fåmælted ord. Det første rygte faldt sammen med hans sjældne udsendelser af nye bøger — han blev næsten behandlet som en lovende debutant hver gang — det andet nød han godt af bestandig.

Forfatteren Hans Povlsen o. 1960.

Fot. ukendt.

Også personligt kendskab fik jeg til Hans Povlsen og fru Dora, hvis gæstfrie hjem stod mig åben i 40 år. Da de flyttede til Kolding Fjord, var det af hensyn til Doras helbred. Da han efter Doras død flyttede til Århus, var det med den sidebemærkning, at nu fik han at se, hvem der ville gøre en rejse for at besøge ham.

Hans Povlsen var en meget bevidst pædagog og har holdt utallige foredrag og instruktionstimer for kolleger ude i lærerkredsene. Han var æresmedlem af sin egen kreds indenfor Danmarks Lærerforening, han har skrevet så betydelige skolebøger som »Græske Gudesagn« (1959, svensk udgave 1963), »Nordiske Gudesagn (1963, også i flere oplag). Ejheller må glemmes hans monografi om Steen Steensen Blicher og hans udgave af Blichers noveller og digte. Hans Povlsen følte sig som skribent og tog enhver opgave alvorlig, eller afslog den. Alene hans pædagogiske værker ville være nok til at bevare mindet om en trofast og nidkær arbejder indenfor sprog og litteratur.

Men mandens berømmelse hviler på et helt andet fundament, et meget solidt: hans eneste digtsamling »I Himmerlands Dale«. Fra bogen udkom i 1929, til dens fjerde oplag kom i 1956, har den hørt til jydernes beredskab, til den reserve af medviden, munterhed, livsvilje og sejhed, vi gerne vil opfatte som typiske for vore landsmænd i nærmeste forstand. Ingen dansk digter har forstået alderdommen så dybt ind, og det allerede mens han selv var på sin middagshøjde. For hver ny udgave af digtene blev nye tilføjet, men uden at rokke det mindste ved bogens oprindelige kvalitet. Som lyriker var han suveræn fra første udgivelse, og vidste det selv. Ikke den sinds-

Men mandens berømmelse hviler på et helt andet fundament, et meget solidt: hans eneste digtsamling »I Himmerlands Dale«. Fra bogen udkom i 1929, til dens fjerde oplag kom i 1956, har den hørt til jydernes beredskab, til den reserve af medviden, munterhed, livsvilje og sejhed, vi gerne vil opfatte som typiske for vore landsmænd i nærmeste forstand. Ingen dansk digter har forstået alderdommen så dybt ind, og det allerede mens han selv var på sin middagshøjde. For hver ny udgave af digtene blev nye tilføjet, men uden at rokke det mindste ved bogens oprindelige kvalitet. Som lyriker var han suveræn fra første udgivelse, og vidste det selv. Ikke den sinds-

Grydsted gamle skole o. 1900.

Fot. ukendt.

tilstand eller nuance i sproget, han ikke kunne finde tonen til på sit himmerlandske instrument.

For få år siden udkom en antologi over dansk poesi 1900—1940. En fin og kyndig antologi — men Hans Povlsen var ikke repræsenteret. På mit indignerede spørgsmål svarede redaktøren, at han med forlæggeren havde aftalt at udelade dialektdigte. Og redaktøren ville vælge udenfor eller under denne absolutte kulmination. Javel, synspunktet er ægte og retfærdigt, og vor digter kommer dermed i gruppe med Martin N. Hansen og Anton Berntsen. Men alligevel kunne — i hver sin side af samlingen — findes »Min Broder, som er Skrædder« og »Moder Løvetand«. Så vidt spænder Hans Povlsen, men det er da indrømmet, at han på himmerlandsk mål spænder endnu videre.

Fra tysk oversatte han Heinrich von Kleists roman »Michael Kohlhaas« fra 1810, som på dansk udkom i 1934, bogbålets år, da Hans Povlsen besvarede udslettelsen af »Julie Pandum« med at tage en

tysk klassiker ind i den danske litteratur. Det er ikke muligt at overse, at krakileren, rethaveren Michael Kohlhaas fortsætter debutromanen, som også har titel efter sin hovedperson. »Sand« bærer så dybe aftryk af Jacob Knudsens mægtige pegefinger, at det føles naturligt, at fortsættelsen hedder »Michael Kohlhaas«. Og når den blev hans eneste oversættelse, skyldes det skuffelse over savnet genklang. Først med sin optagelse i »Gyldendals Bibliotek, Verdenslitteraturen« blev denne oversættelse placeret retfærdigt, men over tyve år efter sin fremkomst.

Ved hjemstavnsstævnet i Aars i 1967 kom Hans Povlsen og læste op af egne værker. Han sagde da nogle hårde ord om lyrisk modernisme. Jeg kunne ikke lade være at svare ham, at et af de første modernistiske digte på dansk — og stadig et af de bedste — er hans eget digt om Mr. Junghans, og det står jeg ved. Digtet er trykt som nytårshilsen til venner og har ikke været i handelen. Pas vel på denne juvel I heldige, som ejer den. En dag må den vel blive regulært publiceret — om ikke før, så i næste udgave af »I Himmerlands Dale«.

Med Aakjær og Thøger Larsen, ja Skjoldborg med, deler Hans Povlsen den skæbne at blive husket for og bedømt for sine digte. Hvem læser i dag Aakjærs romaner, som han selv vurderede så højt? Med Hans Povlsens romaner vil det samme nok ske; med undtagelse af mesterstykket »Julie Pandum« vil de forblive i deres egen tid, hvor de syner smukt. Med undtagelse af »Lykkelige Barn« fra 1922 er de alle genoptrykt, og oversat af kritikken var han aldrig. Kunne det somme tider se sådan ud, var det fordi han arbejdede så langsomt, at der kunne gå lang tid mellem hver bog. Det skulle nødtigt glemmes, at han først og fremmest var lærer af kald og overbevisning, og først i sin fritid var digter.

Men langt frem i tiden står versene som et monument, ikke til at overse og kosteligst for dem, som nød det privilegium at høre til vennekredsen, der samledes i Støvring omkring Dora og Hans Povlsen.

Aksel M. Horsens til minde

Den 1. marts 1973 døde godsejer Aksel M. Horsens, Kongstedlund, efter nogle måneders sygdom, 74 år gammel. En målbevidst og harmonisk livsbane var hermed afsluttet.

Aksel Horsens var født i Aalborg, hvor hans fader var gartner. I hjemmet var der en børneflokk på 13, og opvæksten skete i beskedne kår.

Horsens måtte da også tidligt ud at tjene, og senere blev han arbejder på Aalborg Værft. Han satte sig tidligt som mål at blive selvstændig, og det begyndte med, at han i to vintre var elev på den daværende Gistrup Højskole. I vinteren 1921 tog han på Askov Husflidsskole, og senere fulgte en uddannelse som ungdomsskolelærer ved Statens Lærershøjskole. Efter at have gennemgået forskellige kursuser blev han forstander ved Københavns kommunes Fritidshjem.

Børne- og ungdomsforsorgen var altid hans hjertebarn, og ikke mindst på dette område blev hans årelange indsats af vidtrækkende betydning.

Selv om Aksel Horsens nåede vidt også i økonomisk henseende, svigtede han aldrig den livsopfattelse, han havde tilegnet sig under sin opvækst — en livsopfattelse — der gik ud på at værne og hjælpe de små og svage i samfundet, og disse kredse stod derfor altid hans hjerte særligt nær. De mange fra livets skyggeside, som påkaldte hans støtte, fandt altid i ham en medfølelse hjælper.

I 1949 blev Aksel Horsens ejer af Fænø i Lillebælt, og i 14 år var han tillige øens sognerådsformand. Højdepunktet i sin tilværelse som landmand nåede han vel nok i 1963 ved købet af Kongstedlund. I løbet af få år gennemførte han en gennemgribende restaurering af den gamle herregård, så den i dag i enhver henseende er i mønstergyldig stand.

En af de sidste mærkesager han nåede at få sikret, var oprettelsen af en ungdomsskole ved Rebild.

Aksel Horsens var meget historisk interesseret, og det var derfor såre naturligt, at han i 1966 blev medlem af Historisk Samfunds bestyrelse. Hans rige evner og aldrig svigtende energi kom her til stor nytte. Især vil medlemmerne huske hans fortrinlige tilrettelæggelse af de årlige udflugter. Når disse ture altid var lærerige og vellykkede, skyldtes det i første række hans omhyggelige planlægning.

Mindet om hans personlighed vil vi bevare i taknemmelighed.

J. Jeppesen Jensen.

Småstykker

Lidt om den stærke pastor Balslev i Hammer

Af Thomas Møller.

Peter Nielsen (Bilidt), født i Bilidt 1. 6. 1833 og Peter Sørensen Spliid, født i Sølgaard 10. 6. 1845 har fortalt flere træk om den lune og stærke præst i Hammer.

Peter Spliid, der tjente ham som fårehyrde for 20-30 får, har fortalt, at præsten med hænderne kunne støde et almindeligt skaglereb i eet stød, ligesom han let kunne løfte en to års kvie.

Når Peter var i heden med fårene syd og øst for kirken, og der var vestenvind, turde han godt ringe med kirkeklokken, der hang i en træstabel øst for koret, for med den vindretning kunne præsten ikke høre ringningen.

Gamle Søren Kristensen (Storgaard), der var fra Storgaard i Grindsted, har fortalt om konfirmationsforberedelsen: »Præsten syntes, at mine kundskaber var lovlige små, så han ville ikke konfirmere mig«. Kræn Storgaard, der var en hård negl, gik op for at tale dunder til præsten, og samtalen foregik nok ikke i prædike-tonen. Til sidst huggede præsten en kno i bordet og sagde: »Jeg vil lade Dem vide Kresten, at jeg er en meget stærk mand.« Kræn Storgaard svarede, idet han slog en knyttet hånd i bordet for næsen af præsten: »Da vil a sku læ dæ ve, te a er heller int hiel smaerrøen (smadder-rådden).« De skiltes i stor vrede, men et par dage efter, da sindet faldt lidt til ro, puttede Kræn Storgaard en fed and i en kurv, gik op til præsten og holdt forsoningsfest. »Saa bløw a konfirmeret«, sluttede Søren.

Peter Bilidt fortalte, at en aften i julehelligdagene, da der var nogle unge gæster i Hammer, kom de til at sidde og fortælle spøgelse- og skidterihistorier, hvoraf der var adskillige om gården og kirken. Den store, mandhaftige og fripostige kokkepige Maren fra Grindsted lod

meget tvivlende om sandfærdigheden af historierne. Det endte med, at der blev indgået et væddemål om, at hun i midnatstimen skulle hente en alterbog oppe i kirken. I forvejen havde et par gavtyve listet sig op i kirken og skjult sig bag alteret — den ene med et lagen over sig. Idet Maren kommer op til alteret og tager bogen, træder det hvide pespenst frem, stikker en fod ud og siger: »Kys min fod Maren, for jeg er paven.« Maren tager uanfægtet bogen, og idet hun vender sig om, siger hun: »Kys min r . . . , for a er Maren.«

Peter Spliid og Peter Bilidt fortalte, at de begge havde været med til at køre flyttegods helt over til Fyn, da pastor Balslev flyttede derover. Peter Sørensen Spliid var sønnesøn af pastor Laurits Bjørn Spliid i Hammer, der døde som provst og konsistorialraad i Vester Hassing.

Et firehundredårssminde

Af J. Gregersen.

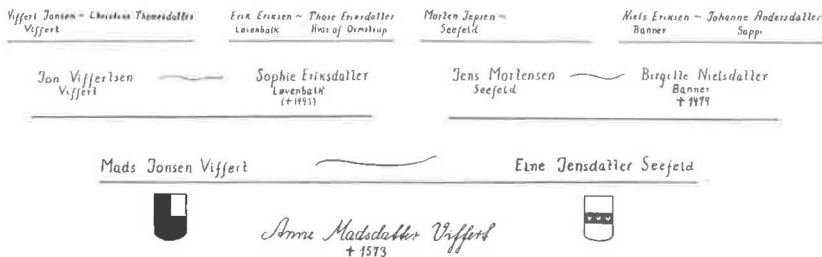
To kvinder opnåede at få deres navne forevigt, da det ny kvarter »Østbyen« i Hals skulle have gadenavne. Den ene er forholdsvis velkendt. Sofie Hedvig, søster til Frederik d. Fjerde, ejer af Dronninglund og Hals omkring 1720. Skolebygger i Hals og Hou. Den anden er mere ukendt, Anne Viffert, som boede i Hals og døde her 1573. — — Altså for 400 år siden.

Hvem var Anne Viffert? Vi blader i gamle skrifter og finder følgende: Anne Madsdatter Viffert, adelsdame, død 1573, begravet i Hals kirke. Datter af Mads Jensen Viffert til Torstedlund og hustru Elna Jensdatter Seefeld.

Anne Viffert havde en søster Kirsten. Begge piger var nonner i Ø Kloster. Efter reformationen levede Kirsten Viffert i ægteskab med Jokum Bartskeer, Hjørring. Anne Viffert er vel også bleven gift. Der dukker en søn Mads Jensen i Hals op senere.

Man finder intetsteds navnet på hendes mand. Måske et giftermål under hendes stand?

Anetavle for Anne Madsdatter Viffert

Dette Støkke af en liden lysgraa Marmor Gravsteen fandtes i Hals Kirke liggende i Choret oppe ved Nordlige Side af Alteret med saadan Skrift som Tegningen viiser.

Anne Viffert levede en tid i Lundum. Her fik hun gavebrev af kong Christian d. Tredje på en gård i Aalborg. Den fik hendes søn Mads Jensen i Hals 1560 ejendomsbrev på.

Anne Viffert levede sine sidste år i Hals. Hvor hun blev begravet i kirken i koret ved den nordlige side af alteret. Der fandtes en ligsten, som forlængst er borte. Den er tegnet 1766 af Søren Abildgård. Fra denne tegning kender vi ordlyden.

Det er igen karakteristisk, at hendes ægtefælle ikke er nævnet her. I folkeoverleveringen nævnes hun også jomfru Anne.

Et sagn vil vide, at hun har bygget en del af Hals kirke og tårnet på denne. Det er uhistorisk. På kirketårnet står årstallet 1741, og selve kirken stammer fra begyndelsen af tolvhundredtallet.

Medsendte anerække er udarbejdet af lektor Svend Gram Jensen, der også har givet mig ovenstående oplysninger.

Mystiske sten i Hals

Af J. Gregersen.

Da man i fjor byggede turistbureau i Hals, fandt man i byggegrunden syv kuglerunde sten. De gik på lossepladsen, som så meget andet, men blev her hentet til det nyoprettede egnsmuseum, hvor de blev anbragt.

Stenene er godt $\frac{1}{2}$ meter i diameter. De er lavede af hård, tung granit, kuglerunde, synlig tilhugget af menneskehånd.

Stenene vakte spekulation. Hvordan var de kommen der? De var ca. $\frac{1}{2}$ meter i jorden og havde ligget der længe, da stedet havde været dækket af en bygning, som de gamle i Hals kan huske som meget gammel.

Tankerne ledtes hen på gamle morterkugler, og ved forespørgsel på Tøjhusmuseet blev der svaret, at dette kunne tænkes, men de kunne ikke sige noget afgørende om det på grundlag af et brev.

Flere besøgende — bl. a. tyske turister og en dansk historielektor — har uden forudpåvirkning givet udtryk for det samme, og i en artikel af Paul Bergsøe om affyringen af et sådant kæmpeprojektil — Kanonen og Maanen — finder man en beskrivelse af et sådant stenprojektil.

Således må vi vel betragte brugen af stenene som klarlagt. Men så melder spørgsmålet sig. Hvorfor og hvordan er disse kæmpekugler havnet i Hals.

Her må tankerne ledes hen på den tyske besættelse af egnen under trediveårskrigen 1627—1629. Men hvorfor så svært skyts til Hals. I den tyske kommandant von Hatzfeldts erindringer hedder det, at danske krigsskibe jævnlig krydsede ved fjordmundingen. Man kan gisne: Sådanne kugler ville være knusende virksomme overfor et angreb af skibe.

Men der er mere mystik: I hjørnet af præstegårdens have er plantet tre bøgetræer. Store og meget gamle. Imellem dem ligger en kuglerund kampesten af størrelse som de omtalte og af samme stof og

samme forarbejdning. Denne sten har været omgivet af dyb mystik. Folkeoverleveringen fortæller:

Et spøgelse huserede på kirkegården og i præstegården. Præstens tyende flygtede i skræk, og til sidst stod præsten ene med sin store lejlighed og sin landbrugsdrift. Der måtte gøres noget. Præsten, der jo havde gået i den sorte skole, mødte, i en midnatstime spøgelset i hjørnet af sin have. Han manede. Spøgelset sank. Da jorden nåede over dets knæ, udbrød det pludseligt: »Men vor fåer dog ka I int tjen mæ«. Det viste sig, at det var en af gårdens karle, der havde lavet spøgeri. Men det var for sent. Maningen måtte fortsætte. Karlen måtte i jorden. Men der måtte noget til at holde ham nede. Det blev omtalte sten, der blev lagt hen på gerningsstedet. Men flyttes den, får den nedmanede magt, og præstegården vil brænde som hævn.

Dette mysterium kan måske nu løses derhen, at den datidige præst har lagt stenen hen som et minde om en katolsk besættelsehærs ublide behandling af kirke og præst.

Thi at Hals kirke led megen overlast i trediveårskrigens tyske besættelse er kendt fra mange kilder.

Tøjhusmuseet opgiver, at brugen af stenkugler til kanoner og morterer ophørte omkring Christian d. Fjerdes tid.

Fra museernes arbejdsmark

Hals Egnsmuseum

Museet, der nu arbejder for andet år, har i den forløbne sommer haft stort besøg. Såvel af folk, der er knyttede til egnen som af indenlandske og især udenlandske turister, hvoraf mange med særlig interesse studerede deres ferieparadises fortid.

Grundlaget for samlingen er lagt af tømrmester Emil Gade, der gennem årene har samlet genstande fra Hals og omegn, og som derved har reddet mange interessante ting fra skraldespånd og losseplads.

Efter at samlingen er ordnet — også ved Gades arbejde — fremtræder den nu med afdelinger fra de forskellige håndværk.

Ligeledes en righoldig samling af redskaber tilknyttet landbrug og tørvegravning, hjemmemejeri og hjemmebagning, samt husholdningsartikler. Væsentlig fra de sidste hundrede år.

Fra Nationalmuseet har museet fået fotografier af sjældne ting, der gennem tiderne er fundet her. Fra Rigsarkivet fotografier af alle kort og tegninger fra byen og skansen fra den tid denne var i brug som fæstning. Fra Tøjhusmuseet en samling håndvåben, ligeledes fra fæstningstiden.

Af gaver kan nævnes et maleri af fhv. indenrigsminister Oluf Krag skænket af hans datter. Oluf Krag levede sin barndom i Hals. Fra egnens beboere strømmer stadig gaver ind til museet, så pladsmangel i det gamle tøjhus på skansen, hvor museet har til huse, begynder at genere.

En museumsforening med et årligt kontingent støtter museets økonomi. Ligeledes et kommunalt tilskud, der for en del består i fri husly i det fredede skansehus.

En særlig seværdighed ved museet er syv kuglerunde store kampesten, som blev fundet ved vejarbejde i Hals, og som blev anbragt foran bygningen.

J. Gregersen.

Hessel Landbrugsmuseum

Publikumsbesøget på den gamle, stråttækte herregård på Lounshalvøen har i den forløbne sæson været særdeles fint.

Endnu er samlingen af de gamle landbrugsredskaber i den store lade ikke ordnede og registrerede som en museumsmand sikkert ville have det gjort — og der tages som følge heraf kun entré af besøgende i selve stuehuset.

Samlingen af gamle redskaber med tilknytning til landbruget øges stadig, idet folk fra egnen dels er flinke til at komme med gamle ting, dels meddeler museet, hvor man kan finde og afhente bevaringsværdige og sjældne effekter.

To store arrangementer på og ved den gamle gård har i sommerens løb skabt stort rykind på Hessel — uden at Hessel-udvalget dog direkte har været impliceret i arrangementerne, men blot stillet gårdsplads og omgivelserne til rådighed.

I week-enden 18.-19. august har Foreningen til levendegørelse af landsbykultur i Vesthimmerland trukket en halv snes tusinde mennesker til Hessel, hvor man ved hjælp af en række frivillige statister levendegjorde barsedåb og høstgilde på Hessel om ved 1850-erne. Et stort antal hestevogne var bemanded med folk i korrekte dragter — og ridefoged og træhest kom også ind i billedet!

En uge senere havde »Foreningen til fremskaffelse af en svømmehal i Farsø Kommune« lånt gården — og havde bl. a. arrangeret ringridning — og påny trak man flere tusinde mennesker til Hessel.

Nordjyllands Amt, der jo ejer Hessel, har på sit augustmøde bestemt, at Hessel, landbrugsmuseum (interiørmuseum) nu skal overgå til en selvejende institution. Denne institution skal disponere over bygningerne på Hessel, mens jorden agtes bortforpagtet.

I den selvejende institution får Nordjyllands Amtsråd 4 pladser, Farsø Kommune får tilbudt 1 plads og »Foreningen Hessels Venner«, som snarest søges dannet, vil få tilbudt 2 pladser i bestyrelsen. Jeg vil gerne her benytte lejligheden til at opfordre alle, der har

besøgt Hessel og har noget tilovers for den gamle gård, om at tegne sig som medlem af »Hessels Venner«, når der nu snart bliver rettet opfordring til offentligheden herom.

I sommeren 1974 vil arealerne til Hessel — der allerede nu er udlagt med græs i samme anledning — danne rammen om en spejderlejr af kæmpeformat, idet Det danske Spejderkorps regner med mindst 15.000 deltagere. Hessels bygninger vil være adskilt fra lejrområdet, men naturligvis vil spejderne og forældrene i stort tal finde vej til museet.

S. Bugge Vegger.

Limfjordsmuseets beretning 1972/73

Størstedelen af den forløbne beretningsperiode har museet været uden faguddannet leder, og bestyrelsen har derfor været nødt til at koncentrere indsatsen om at sikre, at museets udstilling tog sig ordentlig ud.

Sommerens særudstilling »Under sejl påny« låntes fra Vikingskibshallen i Roskilde, som så til gengæld fik Limfjordsmuseets særudstilling »Skibe og skippere på Limfjorden« fra i fjor.

Vanter af kvindehår. Blandt årets gaver til Limfjordsmuseet er dette par vanter givet af bogholder Søren Møller, en dattersøn af den sidste færgemand på ruten Valsted-Nibe. Vanterne brugtes især ved ålestangning på isen. De 2 tommelfingre gav mulighed for at vende vanterne, når indersiden blev våd – eller slidt op.

I det forløbne år har museet været besøgt af 2579 gæster, det vil sige meget nær sidste års besøgstal.

Blandt forbedringerne i udstillingen kan nævnes, at N. H. Lindhard har oversat den lille duplikerede vejledning til tysk.

I oktober blev den nye museumsinspektør udpeget, men han vil først tiltræde i sommeren 1974, når studierne er afsluttede. Det drejer sig om Hans Jeppesen, som til den tid vil være cand. mag. i historie og europæisk etnologi. Han har arbejdet på Orlogsmuseet de sidste 5 år af sin studietid, har skrevet hovedfagsspeciale i maritim historie, og har fiskeri som sagområde indenfor sit bifag.

Hans Jeppesen.

Aalborg Historiske Museum 1972/73

Mens museets hidtidige årsberetning er startet med en redegørelse for de museums-mæssige aktiviteter i årets løb, vil det i år være rimeligst at begynde med at fortælle, at Aalborg Byråd i maj 1972 gav grønt lys for en istandsættelse af museumsbygningen i Algade, som efter Nordjyllands Kunstmuseums fraflytning i februar 1972 blev stillet til rådighed for Aalborg Historiske Museum.

Efter istandsættelsen vil museet i stueetagen komme til at råde over et 150 m² stort — og længe savnet — særudstillingslokale, et møde-lokale med plads til ca. 50 eller til en skoleklasse, der ønsker at arbejde på museet, et lidt mere publikumsvenligt forrum og 4 toiletter. Denne del af museet åbnes i efteråret 73.

På 1. sal vil museets »permanente« udstilling blive nyopstillet og åbnet foråret 1974, og på 2. sal vil, foruden museets administration, specialsamlingerne af glas, sølv m. m. blive genåbnet i vinteren 75/76.

Til trods for at bygningen ikke tidligere har været moderniseret, og der som følge deraf hverken var centralvarme eller el-installationer på alle etager, samtidig med at de brandsikkerhedsmæssige foranstaltninger var ganske utilstrækkelige, vil den samlede istandsættelse kunne holdes på omkring 1,5 mill.

Foruden istandsættelsen af Algade-bygningen til udstillingsformål har museet fået lov at leje yderligere 2 etager i »Kragelunds gl. fabrik«, Ved Stranden 13, til værksteder og magasiner. Museets samlinger skulle således for første gang i museets historie være sikret rimelige opbevaringsvilkår i nogenlunde tidssvarende lokaler. Aalborg Kommune, der alene vil komme til at bære udgifterne herfor, fortjener en varm tak.

Til trods for de mange arbejder med flytning af samling etc., der er en følge af den i efteråret 72 påbegyndte ombygning, har der i årets løb været afholdt et antal særudstillinger. I sommeren 72 viste vi billeder fra fotograf Tønnies arkiv, som museet efter lange for-

Hus opført ca. 1885 af skrædder Lars Jensen på Nørtorup Hede (bedelod på 8 tdr. ld., matr. 1p af Nørtorup).

I huset, der er opført af marksten, boede L. J. og hans kone, som vævede, til deres død i 30'erne, hvorefter en datter Mete Jensen (af en flok på 10) passede hjemmet til sin død 1972.

Hovedparten af, hvad der fandtes i hjemmet 1972, stammer fra perioden 1900–1920. Huset set fra NV.

Den nærmeste tilbygning indeholder forstuen. I udskudet køkkenet, i udbygningen på udskudet fåresti. Foran denne ses brønden.

Fot. Torben Witt.

handlinger nu har erhvervet. Den lille udstilling søgte at vise kvaliteten i arbejdet fra landets første provinsfotograf og at illustrere de skiftende tiders fotografiske manér, idet arkivet dækker perioden 1870 til 1946.

I oktober blev i vestibulen vist minitextiler af »væverlauget«, en sammenslutning af danske håndvævere.

I forbindelse med folkeuniversitetets foredragsrække om glas på Nord-

Jyllands Kunstmuseum arrangerede museet en lille udstilling af glas fra danske glasværker og -samlinger.

I marts vistes på museet en udstilling om vikingetidens maskebilleder. Udstillingen hed »Gryler« efter en novelle af William Heinesen, og var resultatet af et mangeårigt samarbejde mellem Peter Riismøller og skoleinspektør Asger Dragsholt, (København), der som den første herhjemme erkendte disse billeders karakter af flettede masker og som har udført rekonstruktioner af en lang række af dem. Udstillingen er siden blevet vist bl. a. i Randers, Viborg og Hjørring og vil fortsætte med at cirkulere til andre museer et godt stykke tid endnu.

Årets sidste arrangement var en vandrestilling fra Nationalmuseet: »Fra vore bedsteforældres tid«, et sammendrag af Bredeudstillingen af samme navn.

Museets udadrettede virksomhed har også henvendt sig til skolerne med et par »emnekasser«, der kan lånes ud i klassen. Hvert emne med et antal museumsgenstande, der må »berøres« og et supplerende materiale af billeder, teksthæfter og litteratur.

Endelig har museet arrangeret 4 foredrag i samarbejde med Kulturhistorisk forening for Nordjylland.

Blandt museets publikumsrettede virksomhed må efterhånden også regnes en del af vore udgravninger. Undersøgelsen af en ødelagt høj på Sofiendals jorder blev således på grund af sin beliggenhed nær ved Aalborg besøgt af ca. 2.000 mennesker i den 3-ugers kampagne. Vi er glade for disse besøg, der på mange måder er mere direkte engagerende for publikum end det traditionelle museumsbesøg kan blive.

Foruden undersøgelse af gravhøjen nær Skovbakken har Oscar Marseen forestået en række undersøgelser. I samarbejde med Forhistorisk Museum på Moesgaard blev der gravet endnu en måned på kystbopladsen ved Brovst, efter at gravningen af Vikingetidsbopladsen ved Svenstrupgård blev afsluttet i maj. Dertil kommer en lang række mindre undersøgelser og besigtigelser.

I Ravnkilde sogn tæt ved Nørlund ledede stud. mag. Jan Kock undersøgelsen af en middelalderlig teglovn.

Museets nyere tids undersøgelser har først og fremmest koncentreret sig om to indboregistreringer, der på mange måder gav udtryk

for en nøjsomhed — der forekommer mange utrolig, men som dog endnu findes.

I det første tilfælde drejede det sig om et landhåndværkerhjem i Hjorthdal sogn i et ganske lille hus opført af marksten. Heri levede indtil 1971 en gammel dame, datter af den skrædder, der havde opført huset til sig og sin familie omkring 1885. Miljøet var meget velbevaret og en karakteristisk illustration til Peter Riismøllers bog Sultegrænsen. Der blev ikke hjemtaget genstande, men foretaget en opmåling og gennemfotografering.

På Thistedvej i Nørresundby boede indtil omkring samme tidspunkt en anden gammel dame, fra hvis hjem vi fik lov at udtage, hvad vi ville af karakteristiske indboeffekter fra første fjerdedel af dette århundrede. Der var her ikke tale om oprindelig fattigdom, men om en længe efterlevende eneste datter af et gårdmandspar, der havde pensioneret sig selv engang i trediverne. Den lille kapital var nu stærkt tæret og den efterlevende havde de sidste par år holdt sig i live på havens produkter og 1.500 kr. (dokumenterede udgifter) pr. år.

Hun havde i øvrigt ikke hidtil modtaget folkepension, da hun som »formuende« ikke mente sig berettiget dertil!

Begge de to hjem blev undersøgt af registrator Ravnkilde.

Med tilskud fra Fjerritslev Kommune og museumsrådet for Nordjyllands amt har museet i årets løb registreret samlingen på Bryggerimuseet i Fjerritslev og foretaget beskrivelse af bryggeriets historie og funktion.

Arbejdet blev udført af stud. mag. Per Malmberg Jensen.

Pr. 1. 11. 1972 er hr. Gunnar Pedersen blevet ansat som museumsbetjent til afløsning af hr. Torsten Munkholm.

Foruden museets faste personale deltager til stadighed et antal civilværnepligtige i museets aktiviteter. En meget tilfredsstillende ordning i en periode, hvor ombygning og nyordning lægger stærkt pres på arbejdskraften. I årets løb har følgende gjort tjeneste ved museet: Poul Erik Hansen, Ole Mølgård Christensen, Niels Bartholomæussen, Mogens Vilhelmsen, Erik Bo Christensen, Palle Fischer og Ib Moulvad.

Torben Witt.

Litteratur om Himmerland og Kjær herred 1972/73:

Ved bibliotekar Signe Pedersen, Det nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1972/73, suppleret med enkelte titler fra andre år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær herred er ikke medtaget, ligesom lokale institutioners årsberetninger normalt ikke er registreret.

Det nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelse om manglende titler.

Himmerland og Kjær herred i almindelighed:

Befolkningsfremskrivninger 1970–1990. Kommuner. Udgivet af Landsplanudvalgets Sekretariat. 1971. Bd. 1-3, (Landsplanudvalgets Sekretariat, Publikation, 23).
Bd. 3: Århus, Viborg og Nordjyllands amtskommuner.

Forundersøgelse af Limfjorden 1972. Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1973. 43 sider, illustreret og 1 kort.

Jensen, Niels: Danske jernbaner 1847–1972. 1972. 270 sider, illustreret. Litteraturhenvvisninger.

Heri også om nordjyske jernbaners historie.

Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1972. 37 sider, illustreret og 1 kort.

Rasmussen, Holger: Boder og butikker. Udsendes som Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årbog, »Arv og eje«, 1972. 84 sider, ill.

Heri også nordjysk butiks-historie.

Riismøller, Peter: Sultegrænsen. 2. oplag. 1972. 139 sider.

Små tog på spinkle skinner. Af H. Gerner Christiansen og O. Winther Laursen. 1972. 208 sider, illustreret.

Heri også om forskellige privatbanestrækninger i Nordjylland.

Søndergaard, Peter: Udviklingsteori. 1. del. Historisk-sociologisk analyse af den nordjyske regions udvikling indtil 1850. 1972. Bd. 1-2. (Marxistiske studier, 3). Litteraturhenvvisninger.

Enkelte lokaliteter:

Godthåb

Godthåb-bogen, 1797–1969. Udgivet af Godthåb borgerforening. 1969.

Hadsund

Vasegaard, Søren: Ladepladsen Hadsund. Egnshistorie - indtil 1937. 1972. 63 sider, illustreret.

Haubro

Himmerlands ungdomsskole 1920–1970. 1970. 168 sider, illustreret.

Nibe

Besættelse og Trolddom i Nibe 1686. Christen Hørtikarł ctr. Hr. Lauritz Crase. Ved J. C. Jacobsen. 1973. 7 + 69 sider.

Olesen, Svend B.: Træk og tildragelser fra Nibes barndomstid. Udgivet i anledning af indvielsen af Sparekassen Nordjyllands nye bygning i Nibe. 1973. 12 sider, illustreret.

Nørresundby

Nørresundbys historie i billeder. Tekst og billedredaktion ved Johs. E (vald) Tang Kristensen. Udgivet af Banken for Nørresundby og omegn. 1973. 93 sider, illustreret.

Ranum

Ranum Seminarium, 1848–1973. 1973.

Sejlfjord

Sejlfjord kommune: Dispositionsplan 1971. 60 sider, illustreret og kort/bilag.

Aalborg

Arealanvendelse - bystørrelse og byfunktion - centerstruktur - erhvervsarealer - universitetscenter - trafik og byformer - kollektiv trafik - trafiksanering.

Generalplanlægning for Aalborg kommune. Arbejdsrapport nr. 2. Udarbejdet af Peter Bredsdorffs tegnestue A/S, Anders Nyvig A/S og NB-Byplankonsulenter i samarbejde med Planlægningssekretariatet i Aalborg. 1972. 216 sider + plancher og kort.

A/S Nordjyske Bagermestres Brødfabrik 1896–1971. Udgivet af A/S Nordjyske Bagermestres Brødfabrik. 1971. 26 sider, illustreret.

Bister, Palle: Pinsemarkedet i Ålborg. Indledning: Peter Riismøller. Tegninger: Carlo Wognsen. 1971. 32 sider, illustreret.

Jacobsen, Arne: Tobaksindustriens medlemmer 1875–1970. En kortfattet omtale af en række danske tobaksindustrielle virksomheder samt af disses indehavere og ledere. 1970. 64 sider.

Nordjyllands kunstmuseum. Arkitekter: Elissa og Alvar Aalto og Jean-Jacques Barué.

(i: Arkitektur, årg. 16, side 182-199, 1972, illustreret).

Rapport over supplerende luftforureningsmålinger 1970 i København og Aalborg. Røgdvalget 62, Akademiet for de Tekniske Videnskaber. 1972.

Riismøller, Peter: Fremmede i Aalborg. Udgivet af Aalborg Turistforening i anledning af 60 års jubilæum. Illustrationer: Carlo Wognsen. 1972. 48 sider, illustreret.

Sct. Georgs Gilde, Aalborg, 25 år (Spejdergildet). 1946 - 21. august - 1971. Udsendt af 5. Sct. Georgs Gilde i Aalborg. 1971. 24 sider, illustreret.

3. *Gilde gennem 25 år*. Udgivet af 3. Sct. Georgs Gilde i Aalborg. Tilrettelæggelse: Ole Krogsgaard. 1971. 20 sider.

Social isolation. Af Kjeld Petersen og Bent Aagaard. Udgivet af Den sociale højskole, Aalborg. En undersøgelse af enlige folkepensionisters kontakt-problemer, anomi og boligmiljø. (Aalborg). 1972. 45 sider + bilag.

Swing, Raymond: Rapport om et bladmonopol. Aalborg Stiftstidende før folkeafstemningen den 2. oktober 1972. 1972. 23 sider.

Trafikken i Aalborg. Udarbejdet af Anders Nyvig A/S. Ved Ole Hebsgård Andersen m. fl., Nordjyllands Amtskommune og Aalborg Kommune. A. Dataindsamling. 1972. Bd. 1-7.

Østergaard, Th.: Aalborg og Ørbæk som Møntsteder. Fra Vikingetid til Renaissance. 1973. 17 sider, illustreret. Tidligere trykt i: Fra Himmerland og Kjær herred, 1944.

Aalborg-strejken. Af Leif Søndergaard Andersen, Claus Gai og Svend Mortensen. 1972. 88 sider, illustreret.

Aalborg. Tekster: Dansk: Hans Joakim Schultz. Tysk: Inger Schultz. Engelsk: W. T. Hastings. Fotos: J. Brems. 1972. 56 s. ill. (Billedbog).

Aalborg kommune:

Fortegnelse over Aalborg kommunes idrætsanlæg og fritidsfaciliteter. Udgivet af Aalborg kommune. 1973.

Henriksen, Poul Ib: Gæst i Aalborg. Fotograferet af Poul Ib Henriksen. Tekstet af Erling Fischer. Redigeret af Louise Støtt m. fl. Udgivet af Aalborg kommune. 1972. 83 sider, illustreret.

Vedtægt for styrelsen af de kommunale anliggender i Aalborg kommune. 1972. 19 sider.

Aalborg Generalplan. Referat af Aalborg byråds generalplandag d. 23. november 1972 på Svalegården i Hasseris. 54 sider. (Duplikeret).

Aalborg universitetscenter:

Ophbygningen af Aalborg universitetscenter. Udarbejdet af Planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter. 1972. 211 sider. (Hovedrapport).

Principskitse til opbygningen af Aalborg universitetscenter. Udgivet af Interimstyret for Aalborg universitetscenter. 1973. Bd. 1-3.

Rapport til planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter fra administrationsudvalget. 1972.

Rapport til planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter fra fysisk udvalg. 1972.

Rapport til Planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter vedrørende medicinske undervisnings- og forskningsaktiviteter ved Aalborg universitetscenter. Af Projektgruppe V. 1972.

Rapport til Planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter vedrørende planlægningsuddannelser. Af Projektgruppe III. 1972.

Rapport til Planlægningsgruppen for Aalborg Universitetscenter vedrørende samfundsvidenskabelige uddannelser. Af Projektgruppe II. 1972.

Rapport til Planlægningsgruppen for Aalborg universitetscenter vedrørende teknisk og naturvidenskabelige forsknings- og undervisningsaktiviteter ved Aalborg universitetscenter. Af Projektgruppe I, + bilagshefte. 1972.

Personalhistorie:

Poulsen, Marie: I skærsilden. Marie Cilius erindr. 1972. 228 sider.

Årlige publikationer og tidsskrifter:

Olesen, Svend B.: Fra Povl Pop til Poul Pagh. Udgivet af Selskabet for Aalborgs Historie. Bd. 1: Mænd og huse i det gamle Aalborg. 1972. 103 sider, illustreret. (Aalborg-Bogen, 1972).

Nordjyllands Kunstmuseum. Informationsavis, nr. 1- 1972-

Skønlitteratur og lokale tryk:

Jensen, Johannes V.: Himmerlandshistorier. Udvidet udgave ved Aage Marcus. 1973. 368 sider.

Lauritzen, Henry: Vittige Wodehouse og hans Vidunder Verden. 1972. 69 sider, illustreret. Med bibliografi.

Wind, Aage: Mord i Latinerdyden og andre noveller. 1973. 42 sider.

Wognsen, Carlo: Villajoyosa - en plet i Spanien. 1972. 39 sider, illustreret. (Wilh. Burmesters bogtrykkeri).

Det ældre Aalborg. Udgivet af Arbejdernes Oplysningsforbund, Aalborg afdeling. 1971. 31 sider. *Sange.*

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Generalforsamlingen

Den årlige generalforsamling afholdtes tidligere i forbindelse med sensommer-turen, men da det altid voldte vanskeligheder at få det hele afviklet på tilfredsstillende måde i de få eftermiddagstimer, der var til rådighed, har ledelsen ment, at det ville være mere hensigtsmæssigt at afholde generalforsamling i forbindelse med en foredragsaften, hvilket forøvrigt vil være i god overensstemmelse med foreningens formålsparagraf. Den 1. december 1972 afholdtes generalforsamling i Nordjyllands Kunstmuseum. Efter at dommer F. Juhl var valgt til dirigent, aflagde formanden vicedadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen en udførlig beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år, hvorefter kassereren J. Jeppesen Jensen oplæste regnskabet. Såvel beretning som regnskab godkendtes ensstemmigt. Til bestyrelsen genvalgtes gdr. Knud Ottosen, Vadum, og konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg. Som suppleanter genvalgtes konsulent Jens Gravesen, Aalborg, og gdr. H. P. Christoffersen, Ranum. Revisorerne J. Gregersen, Hals, og revisor Arne Pedersen, Aalborg, genvalgtes. Som revisorsuppleant genvalgtes konsulent F. Bek Pedersen, Hobro.

Efter generalforsamlingen holdt museumsdirektør L. Rostrup Bøyesen et særdeles interessant foredrag ledsaget af lysbilleder om museets tilblivelse. Derefter havde de ca. 60 deltagere lejlighed til at gennemgå museets forskellige afdelinger.

Som det har været sædvane i de senere år, afholdtes der også i år to udflugter.

Udflugterne

Ommersyssel-turen.

Heldagsturen, der fandt sted søndag den 17. juni, havde samlet over 100 deltagere. I det bedst tænkelige sommervejr gik turen over Hadsund til Overgaard. Her holdt godsejer Flemming Juncker et både instruktivt og fornøjeligt foredrag om godsets historie. Med stor imødekommethed blev der givet adgang til under godsejerens kyndige ledelse at bese de smukt dekorerede og møblerede stuer. Særlig opmærksomhed vakte godsets berømte bibliotek, der indeholdt flere unika.

Efter en tur i den store og velholdte park kørtes gennem den idylliske landsby Dalbyneder til Dalbyover, hvor der holdtes middagspause.

Næste mål var Gjessinggaard, hvor rektor Kaj Løber gav en interessant redegørelse for såvel de danske herregårdes opståen som for Gjessinggaards historie. I Spentrup kirke fortalte stedets sognepræst om den gennemgribende restaurering, som kirken i de senere år har gennemgået, og hvorved flere værdifulde romanske kalkmalerier er fremdraget. I Gassum besøgte forsamlingen de berømte tvillinggårde.

Turen afsluttedes i Mariager Skovpavillon, hvor formanden, vicedstadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, holdt en smuk mindetale over godsejer A. Horsens, Kongstedlund. Dommer F. Juhl takkede på deltagernes vegne for den udbytterige tur, ligesom formanden takkede rektor Kaj Løber for arbejdet med turens tilrettelæggelse.

Sensommerturen.

Denne tur foregik lørdag den 22. september med omkring 100 deltagere. I modsætning til den forrige tur var vejrguderne denne gang særdeles vrangvillige, idet regnen silede ned uden afbrydelse hele eftermiddagen.

På Lundbæk Landbrugsskole blev forsamlingen budt velkommen af forstander O. K. Nielsen, som derefter gav en glimrende oversigt over den gamle herregårdshistorie samt om landbrugsskolens oprettelse i 1948. Derefter var der lejlighed til at bese såvel den private beboelse som skolens forskellige faciliteter. På grund af vedholdende regnvejr blev det desværre ikke muligt at se den dejlige park, der hører til skolen.

Turen gik derefter til »Sølyst« i Sebbesund, hvor der var dækket op til fælles kaffebord. Efter formandens velkomst foretoges den sædvanlige og spændende bortlodning af en del bøger, skænket af Viggo Madsens Boghandel. Derefter kørtes til Sebbe kirke, hvor førstelærer Ejvind Madsen, Valsted, gav en overordentlig interessant redegørelse for den nylig afsluttede restaurering af den gamle klosterkirke, hvorved der var fremdraget flere interessante, hidtil ukendte ting, som har givet væsentlige bidrag til den smukke og ejendommelige kirkes historie.

Til slut gik turen til Kyø voldsted, hvis eksistens hidtil har været så godt som ukendt. Takket være skovejer Bernhard Jacobsens lokalkendskab og sporsans vil voldstedet i kommende år blive genstand for mere opmærksomhed, idet Nationalmuseet nu er gjort opmærksom på stedets eksistens.

Trods det dårlige vejr var deltagerne enige om, at det havde været en både interessant og udbytterig tur.

Denne årbog, der udgør 34. bind, afviger ikke væsentligt i udstyr fra de to foregående. En del ændringer af årbogen er under overvejelse og agtes gennemført med udsendelse af den kommende årbog.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at der endnu er mulighed for at erhverve

den smukke og rigt illustrerede bog: Aalborg Bindingsværk, skrevet af arkitekt, docent Hans Henrik Engquist. Bogen, der er på ca. 135 sider, er forsynet med 81 fotografier og 29 tegninger. Den giver en udførlig historisk gennemgang af Aalborgs bindingsværkhuse, som fra gammel tid har præget limfjordsbyen. Bogen fås ved henvendelse til kassereren. Medlemsprisen er kr. 26,50 inkl. moms og porto (normal pris kr. 38,25).

Følgende årgange af ældre årbøger kan fås for 8 kr. pr. bind: 1964–69, 1970–72 for 12 kr. pr. bind og jubilæumsbogen 1962 for 5 kr. Bestilling sker ved henvendelse til kassereren.

Historisk Samfunds ledelse:

Vicestadsbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, Nørresundby (formand).
 Rektor Kaj Løber, Aalborg, næstformand og sekretær.
 Konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg, kasserer.
 Skorstensfejermester Thomas Møller, Hostrup, Vestbjerg.
 Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg.
 Museumsdirektør Lars Rostrup Bøyesen, Aalborg.
 Gårdejer Knud Ottosen, Nordkær, Vadum.
 Adjunkt Peder Andersen, Godthaab, Svenstrup J.
 Amtskontorchef Carl A. Larsen, Nørresundby.
 Gårdejer Alfred Bøgh, Nysum, Arden.

Forretnings- og redaktionsudvalg:

Johs. E. Tang Kristensen, A. C. Jacobsensvej 16, Nørresundby, telf. 17 12 66.
 Kaj Løber, Katedralskolen, Aalborg, telf. 12 28 36.
 J. Jeppesen Jensen, Danmarksgade 96, Aalborg, telf. 13 80 22.
 Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, Aalborg, telf. 12 59 72.
 Lars Rostrup Bøyesen, Kong Christians Allé 21, Aalborg, telf. 12 48 08.

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes tilsendt J. Jeppesen Jensen under ovenstående adresse.

Sammendraget driftsregnskab

for året 1. april 1972 - 31. marts 1973

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
INDTÆGTER			UDGIFTER		
<i>Tilskud:</i>			Årbogen	29.463	19
Staten	2.700,00		Porto og udgifter ved udsendelse af årbogen	3.333	53
Amt og kommuner	2.700,00		Udgifter ved udflugter	1.613	50
Banker og sparekasser	2.200,00		Annoncer	1.015	80
Institutioner	1.200,00	8.800 00	Kontorartikler, porto m. v.	891	84
Medlemskontingent		25.200 00	Møder og repræsentation	262	25
Indgået ved udflugter	2.154	25	Diverse udgifter	162	00
Salg af bøger	234	35	Saldo at overføre til 1973-74	1.111	93
Renter af girokonto	22	44			
Overført fra 1971-72	1.442	59			
	37.853	63		37.853	63

Undertegnede revisorer har i dag revideret regnskabet for året $\frac{1}{4}$ - $\frac{31}{3}$ 73 og gennemgået de hoslagte bilag for indtægter og udgifter samt konstateret, at kassebeholdning på kr. 1.111,93 var tilstede.

Hals, den 22. november 1973.
Arne Pedersen. J. Gregersen.

Aalborg, den 5. november 1973.
J. Jeppesen Jensen.

INDHOLD

<i>Erindringer af mit Liv.</i> Biskop L. N. Balslevs erindringer, Af oberstløjtnant Anders Balslev, København	5
<i>Nogle gamle Nørresundby-legater.</i> Af pastor N. E. Mikkelsen, Nørresundby	25
<i>Helberskov i gamle dage.</i> Af pensionist Carl Juul, Terndrup	45
<i>Gåsepigen i Aalborg.</i> Af kunsthistoriker Jens Fr. Nørbæk, København	81
<i>Sebber klosterkirke og den nylig foretagne restaurering.</i> Af førstelærer Ejvind Madsen, Sebbersund	104
<i>Hans Povlsen.</i> Af fhv. museumsdirektør Peter Riismøller, Skørping ..	131
<i>Aksel M. Horsens til minde.</i> Af konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg	135
<i>Lidt om den stærke pastor Balslev i Hammer.</i> Af skorstensfejermeister Thomas Møller, Sulsted	137
<i>Et firehundredårsminde fra Hals.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals	139
<i>Mystiske sten i Hals.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals	141
<i>Hals Egnsmuseum.</i> Af viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals	143
<i>Hessel Landbrugsmuseum.</i> Af sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø	144
<i>Limfjordsmuseet i Løgstør.</i> Af museumsinspektør Hans Jeppesen, Løgstør	146
<i>Aalborg historiske Museum.</i> Af museumsdirektør Torben Witt, Aalborg	148
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær herred 1972/73.</i> Af bibliotekar Signe Pedersen, Aalborg	152
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	156
<i>Sammendraget driftsregnskab for året 1. april 1972 til 31. marts 1973</i>	159

186926374 Nordjyske Landsbibliotek